

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИС-
ТЕЦТВА, НАУКИ Й ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

сн Моланюк: Місячна соната	1	Андре Моруа: Джозеф Конрад	28
дан Кравців: * * *	3	М. Островерха: Нова Італія	37
" З еротик	4	О. Кей: На порозі нової доби	40
тура Гарсія Кальдерон:		Вол. Дорошенко: Микола Устія-	
Капрічіо	4	нович	44
Остап Грицай: Фенікс Еспа-		Дм. Донцов: Про баронів серед-	
нії (Льопе де Вера)	8	новіччя і баранів з байки	50
олонсвич: Росія в концентра-		Непо: При дворі Негуса	66
ційному таборі	17	М. Л.: З пресового фільму	71
ітан М. А. Пітерс: Пропаган-		О. Теліга: Лист до Редакції	73
да підчас війни	25	Бібліографія	73
		Від Адміністрації	78

ВІСНИК IV
ККА 1

1300
1936

ТОМ I
СІЧЕНЬ

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чековеkonto П. К. О. 500-371.

Вже вийшла 4-а книжка нашої Книгозбірні за сей рік:

Вогнистий Хрест

(полковник **Ля Рок**)

присвячена одному з наймаркантніших провідників національного відродження сучасної Франції, і його організації. В горожанській війні яка від року розриває французьку республіку, уярмлену радикалами, соціалістами і масонерією, — „Вогнистий Хрест“ висувається на перід, всіх сил національного скріплення і порядку.

Ціна книжки зл. 1*50, передплатники платять половину.

Відновляйте передплату

на 1936 рік

на **ВІСТНИК** і
Книгозбірню Вістника!

Хто з краю або з Чехії
пришле річну передплату
до кінця січня б. р.,

платить за ВІСТНИК
лише зл. 20

Закордонний передплатник, що в січні
вишле одноразово зл. 25 — матиме за-
плачений **ВІСТНИК** за цілий 1936 рік.

Передплата на „ВІСТНИК“

в краю виносить:

квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23

платні з гори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.

Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій ва-
люті. Ціна окремої книжки — зл. 2*50.

Річна передплата на Книгозбірню Вістника (4 книжки)

виносить зл. 5 річно, для передплатників **Вістника**

зл. 2.50. Для заграниці — зл. 6. Для передплатників

— зл. 3 — без пересилки.

А ДРЕСА: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500.371.

III
П 12531/1936

Р. 4 кн. 1

Евген Маланюк

Місяшна соната

День продзвенів жагучим злотом сонця,
День пролунав п'яним блакитним вітром
І ось задиханий, зарожевілий
Схилився за обрій.

І запахли трави,
І дерева, задивлені в затоні,
Почали таємничо наслухати.
Розплющилися квіти вечерові
І забренів десь струнний плюскіт лун.

Ми грались зпочатку у перегони,
В kota і мишу, в ритміку Далькроза...
А потім і не чулись, як нараз
В нас заспівала молодість підлітком.
І радість несподівана зросла,
Мов крила за плечима. І забулось,
Що той рухливий і веселий пан,
Недавно ще — поважний і похмурий,
Є знаний вчений, а та гарна пані
У сяйві сміху — в дійсності актриса
З зівялими устами і трагічним
До гріму при звичаєнім лицем.
Виж, ніжна і ясна, на тлі топіль,
Над люстром вод — здавались справді чудом:
Мов Галятея раптом ожила.
Але годину тому — були просто
Девоткою з провінції в немодній
Суворій сукні, мовчазна й чорств'я.

І от у темній глибині небес
Затріпотіли зорі й вплив місяць.

Давнішня державна
наукова бібліотека

Ю. П.

4278

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Чому звемо ми «місяцем» її,
 Богиню таємниці й непокою,
 Селену, чарівну, страсну Астарту,
 Буття нерозділимого праматір,
 Правічну й нерозгадану Іштар?

Ось впливла русалкою вона,
 Лукаво розкриваючи обличчя,
 Залляне срібним сміхом тишини...

Гукнули до вечері. Але чари
 Не одійшли в реальности кімнати
 І не злякались — лямпи, тарілок,
 Ні сецесійних на стіні ландшафтів,
 Ні зимної телятини й чарок.
 Ми вже були, не знаючи про це,
 Затруті нею. Яд кружляв по жилах.

З розмови, що вязала тільки нас,
 Так просто, так природньо зясувалось,
 Що вечір цей — є перший і останній,
 Що взавтра корабель Ваш відплива
 До дального Стокгольму...

Й поки гості
 До дійсности поволі повертались,
 Блакитний промінь з-за нічних віконниць
 Нас раптом владно вікликав у ніч,
 Що вже пливла, шуміла, поглинала
 Хаосом всесвіт, що росла, як буря,
 Вагітна шалом, пристрастю, життям,
 Переситом могутньої природи,
 Що рвала всі забори і ламала
 Всі стіни, всі будівлі, всі тіла.

То знявсь був вітер. Кинувсь, загудів,
 Схопив, зігнув, як дівчину, тополю.
 І от між хмар розірваних, що мчались,
 Немов табун сполоханий в степу, —
 Вона — Іштар, скажена від жаги,
 Примкнувши з болем золоті повіки,
 Крізь рев природи — мовчазна від мук,
 Балляду згуби дико танцювала!

На мить одну притулені і мить
 Устами уст шукавши, — розімкнулись.
 І руки розірвалися... Навік?

Щаслива путь Вам, дівчино з-за моря!
 На нас чекають наші кораблі.
 Вітайте зимне море, норд варяжський,
 Суворі фйорди, гавані й міста,
 Скелясту землю вікінгів і далеч!

Прозорий ранок перетне мечем.
 Сліпучі стріли влучать серце ночі.
 Зазолотіють щогли, реї, хвилі.
 І крізь імлу просяє світ прекрасний,
 І корабель, і море, і мета.

Щаслива путь. Ні, не прощайте. Знаю,
 Що там, де світлість радісна панує,
 Там, на високому березі затоки,
 Мене зустрінуть очі, повні сині,
 І серце, як мелодія припливу,
 І руки, як морські вітри, крилаті
 І горді, неціловані уста.

4-5 IX 1935

Богдан Кравців

*

*

*

Вгрузаю знов у грязь розхляпаних шляхів,
 Де слід людей захльостує сльота й болото,
 Де в обрій упялись жердки трухлявих віх
 І далеч загороджена хитливим плотом.

Здається: зриви всі і кроків і думок
 Дряглинь ота вільготна заглушить і вглине!...
 Та беться кров твердого ямбуса молотком —
 І над грузьким розливом глушини і глини

Встає у заграві кривавій семафор
 Шляхів і шос майбутніх і мостів із криці,
 Що ними гомоном ясних, суворих строф
 Пройдуть колись полки й залізні колісниці.

Богдан Кравців

3 еротик

I

В місті хугою, вихром і холодом,
Ніч плюскотом хлюпоче об брук —
І на мить я в затишку, що молодо
Квітне щастям, теплом твоїх рук.

І за мить — як піду по дворі тими
Вулицями, що ніч пойняла —
В серці вогником щасним горітиме
Юна й радісна крихта тепла.

II

Горячим, розжеврілим скерцом
Тюльпану цвіт розцвів,
Мов серце стрівожене серцем,
Мов погляд юний твій.

Вже й тишу дожданням пану
Пойняв кривавий блиск —
Це полум'ям тюльпану
Серця два зайнялись...

Вентура Гарсія Кальдерон

Капрічіо

Тяжко перекласти се еспанське слово з його дзвінким „ч“. Воно винайдене кількасот літ тому, ще перед Гоєю й перед добрими феями, мабуть на те, щоб віддати образ мінливої душі Енкарнаціони Льюпец, яка — клянуся Святою Дівою Паїлярською — ще й нині є найвродливішою співачкою Еспанії.

Хоч нераз мене нападає сумнів: чи се мій жаль не-свідомо робить її такою гарною, чи се її щоденні примхи, — єдина незмінна риса її вдачі — зробили в моїй пам'яті таким дорогим сполин про неї? Але ні! Ви й тепер ще знайдете мужчин з сороківкою за плечима, що вогнем загорається їх погляд на саму згадку про неї. Тоді вони ставляють на стіл в шиночку свої шклянки з манцанілею, зручно спльовують на бік, і ніби затоплюючи ніж, настромлюють

блискучу оливку на виколачку, а тоді мов несамовиті гукають: „А, ви не бачили Енкарнаціону як вона шукала блоху!“

Краса — єдина річ, якою я журюся. Чи, може, маю ще журитися правдою? Чи все треба оповідати про передісторичні часи кар'єри прекрасних дам? Чи треба, наприклад, зрадити, що Енкарнаціона, дебютувала у Валенсії, що вже тоді була знана своїми сумними очима, барви антрациту, своєю — тимчасовою — невинністю, за якою так розбивалися гуляки? Бо таки треба насправду зберегти в собі трохи невинности і знати, як еспанський теолог, всю принаду гріха, треба неможливої суміші добродушности й злосливости, щоби маніпулювати сорочкою мов тореадоровим плащем. Бо, коли людина на сцені починає шукати мале чорне звірятко на білим тілі, вона викликає пожадання, роздражнює змисли юрби, роздмухує вогонь і пристрасть. А сей крик, що здійсмається — чито з „пляци“, чито з задимленої кімнати в шинку — хіба не є той самий?

Але ви маєте рацію, пане добродію, я вам не оповів, як я пізнав Енкарнаціону Льопец. Всі ви, які бачите, як вона помахує вахлярем, як тримає в руці букет фіялок, або як порушує руками, ніби націлюється встромити бандерілю*), — всі ви подивляєте чар гвалтовних натур. Ся гвалтовність часто надходить нагло, немов приплив моря або мов громовиця. Уявіть собі, пане добродію, в якімсь місті Еспанії вулицю залиту вогнями, в девятій ввечері, таверну, веселе товариство, що дихає безжурністю й коханням. Нас дванацяттеро: вандрівні комедіянти і звичайні аматори нічного життя в місті. Бо жінки є гарні, не дуже гладкі і раді прихильно відповісти на ваші зітхання. Нам принесли на спині віслюка скірянні мішки, які перехилиють, щоби напитися вина — не пробуйте сього, бо дуже тяжко. Є й гіятеро з своєю кобзою. Чорний аж до нігтів хлопчисько, тримає в руках свою товстеньку гітару, а іноді схиляється над нею, ніби надслухуючи її скарг і веселих вигуків. Він на вершинах, він сам, далеко від нас, далеко від землі, хоронений від оточення атмосферою смутку довкола нього.

Енкарнаціона прийшла з своєю матір'ю, або з якоюсь старомодною дамою, що була нею на той час. Не личило сміятися. Чесний прошак завше знайде — для своїх потреб — хлопчика-поводатиря, що скиглить і зворушує вас, егоїстів, що так неохоче розстається з вашими пезетами. Чомужби гарна дівчина не могла забезпечитися якоюсь приличною мамою?

Ми всі — розвеселені в край і під впливом кваскуватого „вальдепена“ балакаємо, не замикаючи уст. На щастя тяжко нависла над нами ніч, мов те небо, повне погроз

*) Стріла прикрашена стрічками, якою бандерієри поцілюють в карк бика підчас бою биків.

і архангелів, немов на еспанських картинах. „Вона глянула на мене, тепер я вірю в Бога!“ — сказав найбільший андалюзький поет всіх часів. І я його розумію. Біля Енкарнаціони з „мушкою“ близько уха, що мала хустку мінливу різними барвами — я готов вірити в призначення. Бандерієро, що завше танцює з нею, не прийшов нині і не відбиває її від мене, а брудна гітана*) — за пару грошей — кидає мені в обличчя найприємніші ворожби.

Не думайте, пане добродію, що балачки при еспанській вечері нагадують конверзацію з вищих верств європейського товариства. Ми балакали про останнє поранення Хозеліта, про його видужання, тому що його вірний Чато відбув прощу до сього міста, щоби поклонитися святий Діві Надії. Ви її напевно знаєте, сю деревляну Діву. Вона плаче правдивими сльозами смертельної жінки. На те є сотки доказів і свідків. Щоби вимолити порятунк для вожда своєї квалдрі**), Чато заофірував, зложені в каплиці хрестом, бандерілі. Отсі Диви з мечами завше — як побратимів — любили тореадорів.

Диви, тореадори — кепська тема розмови! Завше знайдеться в Еспанії два маестра в мистецтві, а для пригноблених недолею людей дві небесні покровительки, — яких ривалізація колись скінчиться зле. А тоді наступають жалюгідні події. Один бідолаха, се був я, наслідився виявити сумнів щодо багатьох річей, не пригадую точно яких, здається щодо цілющої сили сльозоточних святих, до яких інтервеніують в справі ранених, або щодо того, чи личить складати бандерілі в каплиці.

Що я наробив, святий Боже! Чиясь караюча рука вхопила за ріжок обруса і сильно його сіпнула. Брязкіт скинутого на землю столового накриття, пляшок хересу, мисок з рижем, наїдків, вина, нафтової лямпи, що спочатку горіла на землі, а потім згасла, гістеричний вереск жінок, проклони мужчин, що билися між собою — ось що настало по тім. Все скінчилося неймовірною загальною метушнею.

Се її маленька ручка спричинила ціле замішання. І від того дня я був закоханий в Енкарнаціоні Льюпец. Чи можна щось знати наперед? Ми подалися скінчити ніч до найближшої „венти“, яку мені вдалося знайти серед темряви, а вона дала себе провадити за руку, сумна і задумана, але вже не розгнівана. Нерви її вже успокоїлися. По її обличчі, неначе по спокійнім небі, пересувався, ніби хмаринка, смуток.

Так буває часто, пане добродію. Вона сама не здавала собі справи, чому в її крихкій душі, нагромаджува-

*) По есп. циганка.

**) Відділ тореадорів.

лися нагло буряні хмари, а всі мої підручники психології могли тільки ствердити існування того „внутрішнього клімату“. Зміни в еспанській душі так само тяжко пояснити, як скоки барометра. Поминаючи сі дві скрайності, я знаходив в ній завжди розкішну, трохи неспокійну сестричку, досить сумну і досить неосвічену. Я навчив її читати, не вживати зачасто невідповідних виразів, що несподівано вивалилися з її уст, бо я слідував за нею всюди. Я зробився її товаришем, якого притягала до себе її трагічна душа. І навіть до останньої хвилини, по стількох роках і по стількох пригодах, вона почувала до мене щось неначе вдячність за те, що ніколи її не покидав.

Як Сервантес, я не хочу затримати в пам'яті назву того міста, де на неї чекали більш пристрасно, ніж на тореадора. Її останні успіхи, авреоля чогось незвичайного, дивного, яка вже спліталася довкола неї, зробили її популярною. Вона мала співати о десятій ввечері. Але недовго перед тим почула вона на вулиці звуки гітари і знов найшов її сум. Ми взяли візника, переїхатися по долині за містом, і підчас їзди вона мугикала незовсім відповідні мелодії, як кожного разу, коли їй від смутку збиралося на плач.

Я звернув її увагу, що по сій, залятій смолою дорозі не личить їздити у вечереvій сукні, яку мала на собі. Вона навіть не відповіла. Чито зірка миготіла так низько, чи якась ліхтарня на передмісті світилася так високо, — вже не можна було розрізнити їх світел. Ніч спадала на землю, без шуму, коли напрасний порив вітру доніс до нас дивний звук, жалісне скавуління або безнадійний стогін. Енкарнаціона підвелася на візку, вся найжена. Вона мала якісь таємничі антени, що вичували крик смерті. Вона приказала зупинитися, і — так як була — в своїх черевичках з позолоченої сатини, побігла в темну ніч, повну грузкого болота. Денна спека розмякнула залиту смолою дорогу. Пронизливий стогін тягнув нас до себе, вказуючи кудю йти. Нарешті ми почули короткий гавкіт молодого щенят, що захлистувався від радості. А незабаром вже побачили саме щеня, освічене ліхтаркою візника, що здійняв її зі свого возу.

Щеня загрузло, прилипло до смолистої поверхні і не могло від неї відчепитися. При непевнім світлі ліхтарки ми побачили оченята, стрівожені довгим і безнадійним чеканням поратунку і страшним кількогадинним змаганням, серед байдужости прохожих, бо нарід — що має стільки дітей — не має часу милосердитися над звірятами.

Се було щось прекрасне, дивачне і божевільне. Я попередив Енкарнаціону, що найвищий час вже вертати до міста, щоби о десятій бути на сцені. Але вона кинула мені один з тих напівпритомних, сновидних поглядів, що стільки

спричинилися до її слави. Як її нація, в свої найвеличніші хвилини, вона віддавалася вщерть таємним силам інстинкту. Навколишках, на землі, з забрудженою сукнею, обдираючи собі нігті, тремтіла з розпачі, що їй не вдавалося відчепити шерсти щенятка, не викликавши його стогону... В сій суміші тіні і ясности, — весь її гордий порив мав в собі щось дійсно трагічного.

Треба було бігти і вертати, бігти підчас темної самотньої ночі полями до самотнього хутора, щоби знайти трохи води, тепле окриття і їду.

Навіть не вибачившись перед імпресарію, що кляв мов швець, ображаючи святу Діву і грозився забити Енкарнаціону, вона втікла першим потягом. Бо ніодної хвилини не хотіла лишитися більше в проклятим місті, де люди лишують звірята вмирати на дорозі...

І таким самим способом покинула вона одного дня й мене, як покинула захоплену публіку і нещасного імпресарію, лишивши мені того знайденого песика, найгарнішу памятку могого життя... Ні, пане добродію, я його не вбив.

Д-р Остап Грицай

Фенікс Еспанії

(ЛЬОПЕ ДЕ ВЕГА)

(1635 — 1935)

Monstruo de la naturaleza

(Чудо природи)

Сервантес

Святкові фейлетони, що їх європейська преса присвятила тристаліттю роковин смерті еспанського драматурга і поета, якому ім'я Льопе Фелікс де Вега Карпіо (родж. 1562), ствердили, що се найбільш плідний письменник, про якого знає світова література.

Драматичних штук світського характеру Льопе де Вега написав 1800, релігійних — 400, історичних епік, ліричних віршів, сатир, ідилій, поетичних листів, комічних поем, оповідань та романів у цілості на 21 чверткових томів. А позатим є ще цілі ряди його творів поменших і принагідних, ніби на кришки зі стола евангельського богача похожих — ось як його короткі інтермедії та моно- і діяльогічні картинки, яким він сам не знав числа, і яких зібрати в цілості не змогло досі мабуть ніяке з компендійних видань творів поета. Плодовитість Льопе де Веги просто казкова. Здається іноді, начеб розкішна фльора півдня, внаслідок

якоїсь нечуваної примхи природи, забажала виявити свою плодovitість не в тропікальній рістні, а в творчій спроможності людини, і от створила мозок Льюпе де Веги. Сервантес назвав його чудом природи, а сучасний йому світ прославляв *Феніксом Іспанії*. Старий Гете повний просто заздрісного подиву для Льюпе де Веги, коли в одній розмові з Екерманом (1825), зазначає, що він, Гете, не мав, нажаль, в життю змоги віддатися письменницькій праці так виключно, як Льюпе, і тому його творчий дорібок не може рівнятися з літературною спадщиною еспанця. А французька письменниця Матільда Поме, каже, що він жив «у вічній горіжці, в безнастаннім простуванні поза межі дійсності, горіючи жаром щораз то нових замислів, поривів, пристрастей та пожадань людського серця...»

Словом: **Monstruo de la naturaleza.**

Але для людини нашого часу, яка дивиться на те чудо природи з відсталі трьохсот літ та з вершин епохи, яка всяким чудам несвідомої природи всілі протиставити чуда людської волі й енергії, Льюпе де Вега в першу чергу — *наскрізь активний і творчий тип*. В своєму життю не менше, ніж в своїй письменницькій діяльності, в цілості своєї індивідуальності такою, як і в створених ним мистецьких подобах. Саме те його властиве життєве обличчя важко й цікаво відслонити накиданих на нього століттями мінливих серпанків фраз і етикет. Релігійна стихія, в його творах, задля якої літературна традиція звикла звязувати його не лиш в часі і просторі, але й ідеологічно з розмоленим ісповідником хреста, Педром Кальдероном. А далі і з обома репрезентантами релігійного фанатизму Іспанії: Домініком та Льюйолею. Але, якщо вже навіть деякі твори архикатолицького Кальдерона — ось як нпр. *El Alcalde de Zalamea* — показують нам, як дуже тісно звязується в того ісповідника хреста фанатична релігійність з повним зрозумінням несхитних, нехай і жорстоких законів дійсного життя та з поетовим респектом для них, то в Льюпе де Веги фанатизм життя взагалі яскравіший, ніж релігійний. І то не лиш в його творах. От він уже п'ятнадцятилітнім хлопцем бере участь в еспанській експедиції на острів Азори, бореться як молоденький доброволець в бою під Терцією, і оспівує перемогу еспанців в одній з своїх перших патріотичних поем. А потім, хоч може користуватися прихильністю єпископа з Авілі, Героніма Манріке, який уможливило йому університетські студії в Саламанці та Алькалі, то усетакі волить службу секретаря в князя Альби — внука погромника Нідерландів — щоб не бути залежним від чужої ласки. І як молодий хлопець Льюпе, ніби надиханий вщерть духом життєрадісного *Чінквеченто*, переживає перші насолоди й перші драми свого юнацького кохання. Він любиться в мадридській вродливіці Марфізі, а коли вона стає поневольною дружиною якогось підстаркуватого аманта, наш поет, замість писати розпучливі елегії, починає роман з не менше гарною молодичкою Доротою. Вона одначе по-

тим, як Льюе по якимсь часі звернувся знову до повдвілої між-
тим Марфізи, не хоче уступити місця суперниці і в своїй заздро-
сти так дається нашому кастилійцеві в знаки, що Льюе потра-
у Мадриті в тюрму, а далі мусить утікати до Валенсії. Звідси,
враз зі своїм другом Клявдієм Конде — якого Льюе визволив
з в'язниці — подається в Лізбону і записується в ряди залюги
Великої Армади, яка під проводом князя Медіни Сідонії, саме
рушає розторощити Англію. Але настає, катастрофальний роз-
гром еспанської фльоти в тій морській баталії (1588), де Льюе
боровся не менше хоробро, ніж колись його попередник Гарсі-
ліясо де Вега у Франції, а Сервантес під Лепанто. Він не хоче
розважати душу Филіповим міркуванням, що, мовляв, морські
буревії розбили еспанську флоту, не англійці. Ні — Льюе де
Вега не бачить ніякого Божого пальця в розвалі Армади, лише
виключно перемогу англійського противника. І ненавидить його.
Правда, що не може заспівати такої пісні на славу еспанської
фльоти, як по перемозі під Лепанто створив Геріандо Геррера
в славнім гимні *Подяка Господу за перемогу*. Але він мстить-
ся бодай їдким памфлетом на англійського адмірала Дрейка, *La*
dragontea (Пісня про змія), одним з найзлюбніших, які знає сві-
това література. Але розіпняти на хресті глуму самого лиш, во-
рожного адмірала, Льюе було за мало. Він розпинає тут і Єлеса-
вету, — »ту червону як кров вавилонську повію«. Зі смертю Марії
Стюарт, Льюе де Вега ще раз мстить на ній за розвал Армади.
Пише поему, *La corona fragica*, де, випереджуючи Шіллерову,
Скотову і Бернзюнову концепцію поетичного преображення
шкотської грішниці, розмальовує Марію як жалюгідну жертву
єретичної Єлисавети, ворожої до всього християнського світа.

Льюе вже юнаком жие, бореться, любить і ненавидить
з усією жагучістю людини Ренесансу, хоч притім скрізь і всюди
зберігає своє строго індивідуальне обличчя як яскравий відсвіт
питомого йому еспанського середовища.

Але стоячи боевиком в збройних рядах, видвигнених проти
ворогів укоханої ним батьківщини, Льюе, — змагається і з твор-
чими задумами свого молодого духа. По свідоцтву його першо-
го біографа Монтальвана, вже п'ятилітнім хлопчиком умів читати
по еспанськи і по латинськи, а свою першу сценічну річ написав,
маючи дванадцять років! Його задуми не тільки гарні, але й смі-
ливі. В ньому горяча кров його вчасно померших батьків, уро-
женців лицарської традиції і романтичної своїми замками Ка-
стилії, в яких за півтретя століття еспанські аристократи бу-
дуть вимордовувати офіцерів Наполеона. І та горяча кров ка-
стилійського шляхтича і земляка Сіда, веде його ще як
рядовикові Армади писати романтичний епос *La Hermosura de*
Angelica (Краса Ангеліки). Тим епосом Льюе, як каже сам,
хотів дорівняти Аріостові так, як порівнятися з Торквато Тас-
сом, епосом про здобутий Єрусалим та прегарним романом про
Вифлеєм.

Притім не обмежується ніяким родом, ніякою ділянкою, ніяким окремим напрямом поетичної творчості. Льюпе як лірик хотів би помірятися зі своїми славними земляками, з «божеським» Альданою, з Понсе де Леон та Гернандом де Геррера. Таксамо, як в іділічних і пастирських романах, він своєрідний суперник Сервантеса. В сатирах і комічних поемах наче овіяний духом Рабле. А в своїх драматичних творах своєрідний посередник між Шекспіром і Мольєром.

Але йому не треба було аж в чужих літературах шукати за письменницькими величями, з якими ставати на прю мусіло тоді для кожного вважатися стількиж гордовитою звагою, що й неабиякою славою. Адже еспанська література на переломі XVI в. се одна з найкращих літератур в Європі, преображена до того світлим сльвом імперії Карла й Филипа, в якій ще завжди не заходило сонце, і для якої подвиги великих конкістадорів та перемога над маврами стали тисячкратним джерелом душевного підйому для довгого ряду поколінь. Отимто, в якій ділянці письменницької творчості й не опинився Льюпе — скрізь тут були вже великі, славні, або бодай видатні імена, яких ще й до сьогодні історія літератури не змогла забальсамувати в своїх архівах, реєстрах та підручниках. Основуючись залюбки на народніх піснях та романах, поетична творчість Еспанії розвивалася наперекір принагідним чужестороннім впливам — ось як геллено-римським, провансальським та італійським, — по лінії своєрідної, здебільша національного духом овіяної мистецької краси. Краси, що вже починаючи від найдавнішого, відомого нам поета Еспанії, а саме Гонзальо Берсео (XIII в.) — теж кастилієця — горіла жаром релігійного захоплення і жаром любови до рідного народу. Краси, зродженої з глибини найвищої поетичної екстази, романської людини, з глибини вдумчивого розуміння життя, яке в еспанського поета все має в собі щось героїське. Начеб призначенням кожного з них було двигнутися понад сіру буденщину.

Тому тут ще з XV ст. — який ряд замітних духовостей!

От нащадок арагонської королівської династії, маркіграф Вілієна, автор першої поетики в еспанській літературі (*La gaya ciencia*), перекладчик Вергілія, Ціцерона й «Комедії» Данта, дидактик і драматург, а позатим філософ, альхіміст, астролог і математик. А от його ученик, Льюпез Мендоза, маркіз де Сантіліяна, приятель короля Хуана II, герой боїв з маврами, блискучий витязь турнірів, і — як наш Номис — автор пропагандної збірки еспанських приказок. Або Хуан де Мена, що в своїм *El Labirinto* хотів сотворити еспанську подобу Дантового архитвору. А далі, вже з епохи Карла V, згаданий вже раз, Гарсіляссо, любимець імператора і дипломат, лицар і герой, що гине на чолі свого війська під Фрежі, величаний як Петрарка еспанської лірики (*Eglogas*). Лірики, якої мистецьку вершину в ту епоху творять — теж вже тут згадані — порива-

ючий красою слова Альдана, високолетній думками Понсе, пригадуючий старозавітних пророків Герреро, та нагрітий духом народної поезії — Крістоваль де Кастілієхо. В областіж роману, що мав стати взірцем для всіх літератур, після славного тоді *Амадіса* та ще славнішої *Діяни* Монтемайора — що стала прабраобомом т. зв. пастирських романів в Європі — гранд Дієго Гуртадо де Мендоза, автор архитвору *Lazarillo de Tormes* теж дипломат, лицар і полководець, цісарський губернатор Сієни »з залізною рукою« і ненаситний життям Дон Хуан, що ще як 62-літній дід мусить ради одної любовної пригоди йти на заслання. А Сервантес, з відстріленою під Лепанто лівою рукою, і, як Кальдероновий »незломний князь«, довголітний вязень альжирських піратів, якого початкові оповідання, малі драми й поеми належать до перлин еспанської літератури, а роман *Don Quijote* (1605) став зворотною точкою в літературі всього світа? Зворотною точкою в історії європейського роману таксамо, як сьогодні, в письменстві нової Іспанії, де Сервантесовий роман саме для найвидатніших її письменників — ось як Азорін, Ангель Ганівет, Ортега Гассет та Унамуно — се незглибимий символ національної душі й долі («Христос Іспанії»), якому вони присвячують твори, повні революційної обнови?

Молодий Льопе де Вега не потребував аж в Італії та Франції дошукуватися гідних суперників в ділянці поетичної творчости. Тільки в юдній-одинокій ділянці не було ще в Іспанії справді великих репрезентантів та епохальних творів — в драмі. І от саме туди наш поет з чудною ясновидчістю направляє згодом всю свою увагу.

З того погляду всі інші твори Льопе де Веги нині настільки не видатні, що й Сервантесові драми або новелі. Таксамо, як впродовж дальшого розвитку його творчости особисте життя поета відступає дещо на другий план, відслонюючи зате перед нами головні овиди його найважливішої творчости. Ось по двократім, дуже щасливім одружінні, він двічі вдовіє та вступає черницею в орден Францісканів. Тут дійшов, з огляду на свою літературну діяльність, продовжувану ним саме тепер, до високих почестей, ставши, м. и., одним з предсідників Інквізиційного Трибуналу. Але колись щасливе пожиття з першою жінкою не спинило його, внаслідок одного романтичного двобою втікати — враз з дружиною і дитиною — до Валенсії. Тепер і його високе становище в ордені та в Інквізиційнім Трибуналі не здержувало його жити й на далі пристрастним життям людини Ренесансу. Доказом його любовні зносини з жінкою одного шляхтича, які скінчилися трагедією, що вгортає останні роки життя поета темним серпанком тайни. Зрештою, поет не крився з тією любовю до донни Марти де Неварес Сантойо, ані не боявся, що Трибунал Інквізиції надто мігби згіршитися нею. Бо ось по смерті чоловіка тієї донни, він в передмові до одного, присвяченого їй драматичного твору — *Laviuda Valenciana*

(Вдова з Валенсії) — присвячує йому найзлюбніший пасквіль та висловлює свою радість з причини його смерті.

Великі еспанські католики вміли глибоко любити і глибоко і послідовно ненавидіти, і обожаючи свій релігійний ідеал, були неменш пристрасними поклонниками і борцями життя. А нарід знав їх і любив. Бо про Льюпе читаємо, що коли він йшов вулицею, то прохожі — не виймаючи й самого короля — ставали, щоб йому віддати честь. А його похорони були такі величаві, що очевидці порівнювали їх з похоронами королів Еспанії. Похорони поета, що на дошках примітивного, як у Шекспіровій Англії, еспанського театру XVI в., вичаровував очевидцям велич, славу, найглибшу душу і найвищі святощі рідного краю.

— «В міжчасі, коли я не написав для театру нічого нового — каже Сервантес у передмові до своїх драматичних картин *Entremeses* (1615) — великий Льюпе де Вега, те чудо природи, став самодержцем в царстві театру, підчинивши його і всіх акторів своїй владі; він збагатив світ своїми гарно і щасливо подуманими драматичними творами».

В суті річі навіть не в тій плодовитості діло. А в тому, як Льюпе підходив до свого завдання як драматург, який характер надав своїм творам, і на який рівень видвигнув своїми творами еспанський театр. Бо якщо ми дивимося на твори його попередників, то се — за виїмком Сервантеса — здебільша пасторальні елегії та іділії в формі сценічних картин, або, як нпр. в одного з найвизначніших з тих старих драматургів Еспанії, Хуана дель Енсіна — сценічні ігрища з церковним характером середньовічних містерій.

Один з попередників Льюпе, Торрес Нарарро, у передмові до збірки своїх творів *Propaladia* (1517), каже з погляду на всевладно тоді зобовязуючі взірці античної трагедії: «новітньому поетові не треба надто трівожно придержуватися класичних критиків та поетів, а краще йому повернути на шлях самостійності і природності. І саме на шляху до повної незалежності від чужих впливів починає Льюпе свою працю для еспанського театру. В теоретичній поемі про писання драматичних творів — або, як казалося тоді загально, комедій — *Arte nuevo de hacer comedias* (Новий лад творити комедії) каже, що з погляду на характер еспанського народу не може вгазятися ніякими правилами античних драматургів, тому, що «горяча кров сидячого Еспанця не заспокоїться доти, доки йому впродовж двох годин не розмалюється всіх подій в світі, починаючи від Генезіс аж ген до Страшного Суду». Ну — драм такого всесвітнянського характеру Льюпе, на щастя, не брався писати ніколи.

Не дивлячися на декілька драм чисто алегоричного характеру та декілька спроб з чужих національних середовищ, з яких для українських читачів мабуть найцікавіше здраматизовання істо-

рії Дмитра Самозванця — *El gran Duque de Moscovia*, — Льюпе де Вега поет еспанського середовища, еспанської людини і еспанської душі. Його найлюбішою темою були сюжети з еспанського минулого, починаючи від легендарного короля-селянина Бамби (*Comedia del rey Bamba*) аж ген до маєстатичної пари Фердинанда та Ізабелі, виширш і поздовж всіх країн еспанської землі. Ви чуєте в нього про давних королів, лицарів і героїв Галісії й Астурії, Леону та обох Кастилій і пр.

І якщо в попередників Льюпе де Веги ще залюблені Вергілієві пастухи, пастушки переживають мрії свого кохання, то Льюпе вводить в еспанський театр світ дійсности, хоч і романтично переображений. Як Шекспір в своїх історичних трагедіях історію Англії, так він розмальовує історію Еспанії в цілїм ряді її історичних постатей, причім як і в Шекспіра, злочинний тип має в нього також право на мистецьке зуподобнення, що й блискучий герой. Отже Альфонс X Святий, або Фердинанд Католицький таксамо, як і Педро Жорстокий або Санчез Дикий. Правда, — незабаром, головню в XVIII ст., всеможний вплив клясичної французької драми зміг на довго придушити той рідно-національний, такий чудово творчий момент як в драмі Еспанії, так і взагалі в драматичній творчості Європи, повертаючи її на шлях псевдо-клясицизму. Бо погляньмо тільки на сюжети найзнатніших трагедій Франції! В Корнейля на чотирнацять його найбільш відомих драм — нема ніодного французького сюжету. В Расіна знову виключно клясичні та орієнтальні сюжети. А зважмо до того, що Льюпе як дитина *Чінквечента* багато ближчий до античного світу, ніж люди епохи Людовіка XIV. А вінжеж, з приводу деяких революційних сюжетів в його драмах, мав багато більш причин заслонюватися необхідністю античного чи там орієнтального костюму, аніж французи.

А проти того — який инакший сюжетами творець драми еспанської!

До тогож національні сюжети в Льюпе де Веги основуються переважно на мотивах помсти. Кривавої, безпощадної помсти за зневажену честь нації, якогось лицарського роду, або одної, нехай і зовсім простої собі людини, ось як убогого шляхтича або селянина. Та хтоб він там і не був, отой зневажений, — Льюпе за кожен раз показує нам, як еспанська людина вміє і мусить мститися на тих, що здоптали її національну чи особисту честь. І на сій точці наш поет, хоч він і високий достойник чина Франца з Асізу й Інквізиції та один з найбільших поетів католицького світа, невмолимий своєю льюгікою. Він не розуміє, як можна простити ворогові, і він з усією певністю вважаєб того, хто не помстив своєї зневаги, ще більш каригідним, аніж того, хто йому її заподіяв. Отак помста — *la venganza* — одно з найчастіших слів у Льюпе і ніби генеральний експонент

більшості його драм на світські теми. В драмі *El cerco de Santa Fe* (Облога Гранади) поет в мистецький спосіб використав народні романи про останні бої Еспанців за Гранаду, чаруючи читача своєю прегарною мовою. Але, з одної сторони, показав, як маврійський полководець Тарфе намагається ображати релігійні почування Еспанців та честь королевої Ізабелі, а з другої, якто еспанські лицарі, між якими поет виводить на сцену славного Гонзала з Кордови, рвуться один наперед одного до двобою з Тарфе. — В драмі *Las doncellas de Simancas* (Дівчата із Сіманкас) сім еспанських дівчат призначених як окуп для маврів, відрубують собі кожна ліву руку, щоб таким чином не дістатися в неволю, бо умова каже, що вибрані дівчата мають бути без ніяких хиб. А потім зі зброєю в руці примушують ворога до того, що він, повен подиву для такої посвяти, дарує їм волю. В іншійже драмі з подібною історичною ситуацією, *Las famosas Asturianas* (Славні Астурійки), вибрані на окуп для ворога астурійські дівчата, щоб помстити нечесть, заподіяну їм ганебним договором, підбунтовують сотню вояків, що йдуть з ними, до збройного нападу на маврів, і борються разом з ними аж до перемоги. Визвольну боротьбу в Кастилії проти маврійського короля Альманзора, представлено в драмі *El conde Fernan Gonzalez*, а відгуки переказів про героя Ролянда маємо в драмі *Barnardo del Carpio*. Дуже гарною розрізкою старої романси є *Las almenas de Toro* (Башти міста Торо) — де стрічаємося з постатю славного Сіда. Не менше гарні драми про помсту за смерть семи братів Ляра, про бої в Нідерляндах та про героя Фахандо (*El primer Tabor*) одну з найкращих лицарських постатей в нашого поета. До історичних драм належить теж одна з найбільш відомих і найгарніших сценічних штук Льопе, драма про відкриття Америки (*El puebo mundo*) де особливо постать Колумба змальована з вражаючим розумінням духа епохи відкриття та душевної трагедії відкривця нового світа. Таксамо, як і постаті конкістадорів у драмах з тієїж епохи.

Хотілосяб сказати: *Patria — suprema lex*.

І тому нецікавим і дрібничковим видається мені мудрування деяких доктринерів (в стилі Фрідріха Геббеля), що з хитливих вершин всякого роду теорій, правил та заповідей закидають еспанському поетові поверховність розрізки, одноманітність сюжетів та будови його драм. Бо так, чи инакше, розробив Льопе свої твори може саме завдяки одноманітності сюжетів. По згаданих мотивах створив міцно закріплену в народі ідеологію героїської непримиримости як яскравий відблиск національного характеру Еспанця. І чи пан Боальо Депре, або пан професор Готшед, або хтось з німецьких доцентів літератури епохи Вільгельма II, признав Льопе драматургом по всяким правилам театрального меркбуху, чи ні, одно певне: що Льопе, вкупі з іншими поетами Еспанії зміг виховати націю, об

граніт непримиримості якої вперше розбився гордий престол всесвітньої імперії Наполеона. І воно певно, що тоді постаті хороброго Сіда й Фахарда, Гонзальво й Гонзалеса, Пелія й Гузмана «звірного», овівали єспанську молодь як добрі духи нації і вели її радісними рядами — і на башти Сарагосси, і в мури Валядоліду і в провали Самосієрри... Тимто стихія геройскости в посталях нашого поета має свої аналогії і в найновішій драмі Еспанії, головнож в драмах Рамона дель Валіє-Інкаляна, що любить постаті сміливих авантюриків, повних володарської волі, а притім фанатичних католиків (Варварські комедії).

Але, звеличуючи славних королів та лицарів Еспанії, наш поет не забуває про суспільне життя в лоні нації, особливож в межах родини, якої честь се теж один з ідеалів його творчости. І тому, в нього скрізь акти іноді страшної, лиш єспанській людині зрозумілої помсти, коли зраджений чоловік вважає своїм обов'язком помстити невірність жінки. Драм на сю тему в Льопе багато, а між ними деякі з подіями просто неймовірними, та всетаки історично ствердженими, ось хочби творами Брантома. І так в драмі *Los Comendadores de Cordova* (Комтури з Кордови) местник своєї жінки та одної родички вимордовує не тільки їх коханків та їх самих, але й велить вигубити в своїм замку і кожного спільника їх прогріху, всю службу і домашні звірята. А король, Фердинанд Католицький, се масове убійство одобрує та дає тому чоловікові иншу жінку за дружину. В драмі між *Peribanez...* (Селянин Перібанієс) мститься на подібний лад простий селянин на комтурі з Кордови за намірене знислування його жінки, але король і його вважає гідним помилування, причім годиться зазначити, що як на свій час, то Льопе в підході до селянства просто захоплений трибун села, протиставляючи його життя і працю життю аристократії як своєрідний ідеал. Прегарний з того погляду в Льопе малюнок сільського багатиря Менесеса в штуці *Los Tellos de Meneses*. А зновж в драмі *Tuente Ovejuna* Льопе розмальовує боротьбу цілого міста проти насильств високого достойника і хоч король є по його стороні, то кінець кінців і сам володар мусить покоритися волі геройської громади з Фуенте Овехуна. І так само вольнодумно і з усією послідовністю свого закону помсти розмальовує Льопе, хоч наскрізь монархіст, злочинність королівських прогріхів, нарушуючих закони суспільного й державного етосу. І тут помста — а бодай безпощадний суд — досягає короля таксамо, як і кожного смертельника, — що на овиді епохи Филипа II просто революційна риса в нашого поета. Сюди належать декілька з найкращих творів поета, в першу чергу трагедія *La Estrella de Sevilla* (Зоря Севілії) та *El príncipe de penado* (Покараний володар). А гідне уваги притім, що рід його романтичних сюжетів спонукував Льопе до щораз то інших малюнків жінки, її духовости та її харак-

перу, з чого вийшов цілий ряд створених ним жіночих постатей, з мови, яких в зв'язку з деякими чудово трагічними концепціями, вичувається щось в роді першого зітхання Ібзенівських жінок...

Не малої заслуги добув поет теж в ділянці властивої комедії — згадаймо тут лиш *Цвіти Дон Хуана* та часто наслідуване *Злість лікуй злістю* — і коротких інтермедій — *Entremeses* — що тут і там є коштовними причинками до пізнання еспанського життя в епоху наперелому XVI в. (нпр. в картинах з вязниці). І подібно, як в драмах Льюпе де Веґи, так і в його комедіях та інтермедійних картинах дуже цікаво просліджувати теми, моменти і напрямки, що зв'язують їх то з сюжетами комедій Шекспіра, то з дечим в Аретіна та Макіявеля, то знову — з огляду на помітну серйозність комічних характерів у них — з трагікою комедій Мольєра. Чудо природи...

Але все бте далеко не вичерпуючий осуд про творчість *Фенікса Еспанії*, бож з усіх написаних ним творів відома нам досі ще завжди тільки одна частина. Всецілий образ глибокий та красот тієї Альгамбри духа, се покищо тайна, мов заклата чаром кімната останньої маврійської принцеси...

І. Солоневич

Росія в концентраційно-му таборі

(Тут передруковуємо кілька розділів з блискучого репортажу в «Последніх Новостях» автора, І. Солоневича. Сей репортаж відслонює перед нами думки, настрої і сподіванки підростаючого покоління в СССР. Автор — знаний в Росії теоретик і практик, спорту, дістався на Соловки за спробу втечи. В таборі — наміряючись знову тікати — він впав на думку зорганізувати «начальству» всегаборову олімпіаду, — підприємство, яке дало би йому свободу рухів і можливість видігатися з совітського «раю». ВОХР — відділ охорони, ВУЗ — вищі школи, Юра — син автора, Гольман і Медовар — совітські урядовці в таборі. — Редакція).

Міркуючи про незвичайне своє становище в таборі, я вважав його майже ідеальним. Питання його тревалости, коли і приходило на думку, то тільки, так сказати, з теоретичного погляду: теоретично беручи під серпом совітського місяця і під молотом совітської влади нема нічого тревалого. Але до втечі залишалося ще яких два місяці; той час я вже якось перекинувся. Я намагався передбачити і своєчасно неутралізувати все, що моглоб загрожувати мені, а проте деяких евентуальностей я таки не передбачив.

Падання моє з динамічних висот почалося з справою футболевих дружин. Але хтож міг сподіватися! Я обіхав, чи докладніше кажучи, обійшов декілька сусідніх таборових осередків і зібрав там дві досить міцні футболеві дружини в складі 28 люда. Тому, що зовсім ясным було, що вони при 12-годиннім дні праці і при існуючому в таборі харчі тренувати не зможуть, то їх треба було перевести в хлібніші і спокійніші місця, в даному випадку приділити до ВОХР-у. Гольман доручив мені: зложіть списки отих змагунів, позазначуйте їх соціальний стан, речинці, параграфи присуду — і я дам наказ перевести їх до ВОХР-у.

Я зложив списки і, склавши зясував собі дуже ясно, що нікуди з тими списками пхатися я не можу і, що значить, вся моя футболева діяльність повисла в повітрі. З 28 намічених мною осіб: три сиділо за бандитизм, дві засуджено за якісьтам неозначено-контрреволюційні параграфи, рештаж 23 — мало в своїх присудах грізний § 58-8, терор. Щей десятилітні речинці увязнення.

П'ятьох-шістьох терористів ще моглоб прострибнути в гурті інших, але 23 терористів чинило з моїх футболевих дружин якісь терористичні організації в середині табору. Колиб навіть і в Гольмана не виникла підозра, що отих людей я дібрав свідомо, то всеодно ні він, ні навіть Радецькій не зважуться перевести у ВОХР такий терористичний букет. Щож було робити?

Я вирішив порадитися з Медоваром, але не знайшовши його, подався до себе в барак. Під баракком сидів гріючися на сонці Юра і його приятель, студент Хлебніков. Юра вирвав Хлебнікова звідкись з бараків другого таборового осередку, захоплений його ріжносторонніми здібностями. Здібності Хлебнікова справдібо були ріжносторонні, інколи на мою скромну думку майже геніяльні... Він стерчав тут вкупі з десятками інших студентів *Вхугемасу* (вища московська художня школа), що в їх присудах був зазначений тойже самий параграф — 58-8, і такий самий речинець — 10 літ. Інші подробиці біографії Хлебнікова і могого знайомства з ним я вважаю потрібним промовчати.

Юра і Хлебніков грали в шахи. Я підійшов і сів поруч. Юра звів голову знад шахівниці й окинув мене допитливим поглядом.

— Що се в тебе такий kwasний вигляд?

Я зясував йому справу з списками. Хлебніков кинув:

— Е-егеж, за такі списи вас по голові не поглядять.

Що не поглядять, те я знав і без Хлебнікова. Юра уважно переглянув списи, начебто бажаючи впевнитися щодо них і, впевнившись, сказав:

— Треба підшукати інших.

— Безнадійна справа, — сказав Хлебніков.

— Чому безнадійна?

— Дуже просто: добрі спортсменці в нас майже виключно студенти.

— Щож з того?

— Ну, а защо може сидіти в таборі совітський студент? Кра-

сти йому нема де і нічого. Колиж вже замикає за агітацію, тоді треба зліквідувати всі ВУЗ-и; не така воно проста справа. Всі за терор сидять.

— Не станетеж ви впевняти, що совітські студенти тільки тим і займаються, що кидають бомби.

— Не стану. Не всіж-бо й сидять. Спробуйте розібрати. Світ улаштований так, що терором займається головнo совітська молодь. Зпоміж молоді найсвідоміша частина: студенти. Зпоміж студентів йде в терор найбільш енергійна частина, себто спортсменці. Природний добір, нічого не вдієш. Отож і сидять. Значить сидять ті, хто врятувався.

Я був подратований і списом і перспективами звязаними з ним і впевненим академічним тоном Хлебнікова...

— Стріляють хлопчачі дурниці, а потім відсиджують по десять років чортзна де.

Хлебніков повернувся до мене:

— Чи ви зовсім певні того, що ті хлопчачі тільки стріляють дурниці і — нічого більше?

Такої певності я не мав. Я знав, що терор йде головним чином на селі, що стріляють п'єж по містах, правду кажучи, дуже другорядних фігур. Про те в часописах не друкується ні слова і в Москві про те ходять тільки неясні і таємні чутки.

— А чи ви теж кидали бомби?

— Я не кидав. Я грав далеко, скажім, десятку роллю — й ось тому і сиджу тут, я не на тамтому світі. В нашої *вхугемасівській* справі розстріляно 52 людей.

Про *вхугемасівську* справу і розстріли в звязку з нею я чував дещо в Москві — щось дуже неясне й заплутане. П'ятьдесять-двоє людей? Я глянув на Хлебнікова не без деякого зацікавлення.

— І се не був роман, але справжня організація?

— Організація. Наш *Вхугемас* працював над оформленням декораций в першому МХАТ-і. (Московський художній театр). Був плян кинути бомбу в сталінівську льожу. Не встигли...

— І була бомба?

— Була.

— І п'ятьдесятьдвоє людей збиралося її кидати?

— Ну, І. Л., вже ви повинні знати, що розстрілюють не тільки тих, що готовилися кидати бомбу, але й тих, хто навинувся під руку ГПУ... Попалася лабораторія, що приготувляла бомбу, хлопці не з нашого ВУЗ-у, хеміки... І в загальному можу вас запевнити, що осьтакі хлопчачі будуть, як се ви висловлюєте, строїти дурня і скінчать на тому, що вони справді повалять сього дурня до чортової матери. Своєю смертю Сталін не помре, про те ви вже можете бути спокійні.

В голосі Хлебнікова не було ніякої ненависти. Він говорив тоном лікаря, що доказує необхідність тяжкої, але доконечної операції.

— Чомуж тебе не розстріляли? — запитав Юра.

— Богацько причин склалося на те. І, найважливіше, що батенько мій вельми партійний.

— Ах, так — се ваш батько головою в...? Я назвав одну велику московську устанovu.

— Він сам. Взагалі, майже всі, що врятувалися в тій справі, мають партійних батьків. Ну, і батьки, ясна річ, заметушилися... Мабуть балакали те саме, що й ви ось тепер: стріляють хлопчики дурниці. Чи щось у тому роді. Ну й батьків було багато. Й отож ми як-так вирвалися...

— Виходить, ви сказатиб зовсім пролетарський студент?

— Безоглядно. Шей навіть комсомолец. Я знаю, ви хочете спитати, чому я — пролетар і таке инше, лагодився зайнятися таким непередбаченим фізкультурою, родом спорту, як кидання бомб?

— Справді.

— Егеж, саме тому, що я пролетар. Сталін ошукав не вас, але мене. Ви йому ніколи не вірили, як — вірив. Сталін експлуатував не ваш, але мій ентузіазм. А далі ще, ви ось не вірите в те... ну, як се висловлює Сельвінській — »въ святую банальность о счастье міра«...

— Покищо не вірю.

— Отже бачите. А я вірю. Виходить вам наплювати на те, що оту »банальность« Сталін дискредитує на віки й віки. Меніж — мені не наплювати. Якщо Сталін процарює ще десять років — себ-то, якщо ми впродовж того часу його не вколюнаємо, то справа матиметься так, що ви його повісите.

— Хтож се — ви?

— Скажім: старий режим. Поміщики, фабриканти...

— Я ні поміщик, ані не фабрикант.

— Ні, се неважне. Люди, так сказати, старого світу. Ті, що в »святую банальность« не вірять ні за копійку. Так, коли Сталін процарює отак ще десять років — тоді кінець. Тоді настане така ситуація, що прихось і володій, хто попадеться.

— Чи не думаєте, що така ситуація створилася вже й тепер?

— Ну ось — тим гірше. Але я не думаю. Ще не створилася. Отож розумієте моє міркування: коли до того прийде, коли ви повісите Сталіна, ну і таке инше, тоді кожен матиме право сказати мені-пролетареві: Щож, вчинили революцію? Взяли владу в свої мозолисті руки? Довели Росію до крапки? Га? Теперже — геть звідсіля! Мовчати і не базікати!.. І не буде про що балакати. Така-то виходить історія... Не хочемо, щоб над країною, що її ми будуємо, стерчав якийсьтам готентотський царик. Зрозумію?

— Зрозуміло, хоч і трошки заплутано...

— Чому заплутано?

— Вколюшавши Сталіна, що робитимете далі? І чому саме будете робити ви, а не хтонебудь инший?

— Нікого иншого нема. Є трудящі маси, і господарями будуть вони.

— Хтож правитиме тими господарями?

— Ніхто не правитиме. Не буде правління. Буде технічне керівництво.

— Значить, утопія технократичного зразку — заіронізував я.

— Так, технократична, але не утопія. Технічна неминучість. Дворянства в нас нема, буржуазії теж. Візьміть першу-ліпшу фабрику і пішлить до чорта партійну верхівку. Хто залишиться? Залишиться робітник й інженер. Партійна верхівка тількиж тим і займається, що не дає нікому ні жити, ні змоги працювати. **Зате**ж інженер з робітником завжди збалакаються. Треба позбавити всю партійну верхівку. Отож ми її й зібемо.

Тон Хлебнікова був дуже впевнений.

— «Мы, Николай. Второй, самодержець»... — почав був я.

— Сміятися можете. Сміється останній. Останнімиж будемо сміятися ми. Ми її зібемо, тай поміщиків не пустимо. Хочуть працювати на становищі директорів совхозів — звичайно ті, що знають діло, — будь ласка, гроші на бочку, владу в руки: працюйте. Коли Рябушінський...

— Відкіля ви знаєте Рябушінського?

— Знаю. Сеж він пророкував про кистливу руку голоду, що схопить нас за горло і присилує прийти і поклонитися йому — прийдіть, мовляв, і володійте...

— Знаєш, Коля, — сказав Юра, — говорім поправді: з усіх віщувань про революцію се, здається, єдине, що справджується на цілих сто відсотків.

— Революція ще не скінчена, тож про сто відсотків покищо й говорити немащо. Поклонятися Рябушінському ми ще не пішли. Так, якщо він схоче — хайже стає за директора тресту. Буде добре працювати — платитимемо сотки тисяч. В золоті.

— Звідкиж знайдуться у вас оті сотки тисяч?

— Знайдуться. Коли всі працюватимуть і ніхто не заважатиме — будуть сотки мільярдів. Вам, І. Л.-ові, відамо цілу фізкультуру: працюйте!

— Ви надто вже надуживаєте заіменник «ми». Хтож се власне оті «ми»?

— Ми. Ті, що працюють і ті, що тренують. Ось, наприклад, спортові організації вибирають вас — й І. Л. починає діяльність. І не на чотири роки, як се в буржуазних парламентах, вибирають, але на двадцять літ, щоб не було «чехарды». І відповідатимете тільки перед судом.

В голосі Хлебнікова не слідно було ні екстази, ні ентузіазму, ні якогось релігійного піднесення. Він вбивав слова, мов тесля цяхи, впевнено й спокійно. І навіть не послугувався жестами притому. Від його кремезних плечей дихало силою...

Програма технократії не була для мене новинкою — вона дуже популярна серед частини совітської інтелігенції, але там її розглядають трохи абстрактно: «ось, якби...» У Хлебнікова не було ніяких «якби».

— Отож нам треба спішитися спрятати Сталіна, заки він не довів справи до окончної руїни. Його таки і вколюшкають...

Я глянув скося на Хлебнікова. В 22 році здається життя дуже простим. Мабуть такоюж простою здається і техніка терору. Техніка провокації в ГПУ, міркую, стоїть трохи вище. І вколюшкати Сталіна — воно не такто просто, як дати «голя» роззаві-противникові.

Такі міркування прийняв Хлебніков досить байдуже.

— Так, техніка невисока. Томуто й не вколюшкали ще. Але повірте мені — над тією технікою працюють не такіто вже порожні голови...

— Якке тоді з батеньками? — запитав Юра.

— Щож, так самісінько і з батеньками. Мій ще, нешкідливий... Юра споглянув на Хлебнікова з докором і недорозумінням.

Так зустрівся я вперше з таборовою відміною совітської студентської молоді. Вперше — бож, як виявилось згодом, всю оту публіку тримають на півночі ББК. Навіть в Медвежу Гору попадаються тільки одиниці, найбільш кваліфіковані й необхідні для всякого роду проектних бюр, лабораторій, досвідних стацій й иншого. Через який місяць, почавши підбирати дружини для «всетаборової спартакіади», для якої параграфи присуду не мали ніякого значіння, я спробував встановити скількість студентства в ББК. Мені дали повну змогу встановити бож від одержаного числа залежала сума, яку мав асигнувати табір на закупню спортового приладдя. Протеж докладного числа мені не довелося встановити. Кемський і Сегежський відділи, де була зосереджена переважна скількість ув'язнених студентів, не прислали ніяких даних. З сьоми останніх відділів я одержав число трохи вище понад 6000 люда. Можна думати, що загальне число студентів доходить до дев'ять-десять тисяч. Разом з тим знайшла свою розв'язку і одна, досить негадана справа: на тих 3,5—4 відсотків таборової інтелігенції, що їх я ще в Підпорожжі одержав, сказатиб, методою екстрамоляції, — складаються майже виключно совітські студенти. Значить, щоб пізнати сьогоднішну Росію, треба доконче побувати в таборі... Самеж бо тут можна знайти «бракуючі звена» всяких проблем «вольної» совітської Росії, в тому і проблеми «батьків і дітей».

Я хотівби встановити своє споглядне становище — себто те, з якого я спостерігаю сю суперечку. Між «батьками і дітьми» я займаю деяку проміжну позицію: з «дітей» я, ясна річ, вже виріс, до батьків, нібито, ще не доріс. З Юрою граємо в тійже самій футболевій дружині — він на одному, я на другому крилі: якіж тут «батьки і діти»!.. І як не оцінювалиб політичного значіння Хлебнікового відношення до власного батька — протеж се відношення вражало тяжко і мене і Юру.

По відході Хлебнікова Юра неуважно зібрав з шахівниці нескінчену партію і сказав:

— Знаєш, Ватіку, треба тікати. Я не спеціаліст від різанини... А будуть різати, ех, будуть різати!.. Памятаєш Сеньку Б.

Я памятав і Сеньку Б. і ще багато иншого. З Сенькою Б. трапилася така пригода, дуже дрібна і дуже характеристична для проблеми «батьків і дітей».

Мав я в Москві доброго знайомого, Семена Семеновича Б. — комуніста з робітників, партійного працівника на фабриці, одного з загорілих ентузіастів революції. Я мав з ним деякі справи в ділянках «культури побуту» і «гарного життя» (розроблювали ті теми вже досить давно, особливо в роки, коли зовсім нічого було їсти, як і тепер на черзі моди, і фокстрот). В того Семена Семеновича був син Сеня, парубійко років 20—22. Сеня, талановитий кажуть винахідник, працював техніком на тій самій фабриці. Юра був з ним «в контакті» в якійсь-там технічній справі. Вкупі з Юрою зайшли ми якось до їх кімнатки на Н-ській вулиці.

Син сидів біля вікна над часописею, батько лагодився кудись йти і наповняв свою торбу якимись паперами. Питаюся:

— Ви куди, Семене Семеновичу?

— В партком.

Син, не зводячи очей знад часописі:

— Батенько йдуть в партком... Купити своїм розкішним пролетарським тілом.

Батько облишив свою торбу і подивився на сина з гіркою образою:

— Хоч ти... хоч ти помовчавби...

— Помовчати?... Хай ті мовчать, що з голоду подохли. І, звертаючися до мене:

— Курвлять наші батеньки. За партійну книжечку на будь-якім ліжку...

Батько ударив кулаком по торбі.

— Мовчи ти, щеня, гнидо... Бо я тебе...

— Що ви мене, батеньку? Під стіночку поставите? Так? Ви за партійну книжку не тільки свій народ, але і власного сина готові задушити...

Батько сцїпив якось зуби і ціле його обличчя перекривилося. Син і батько стояли віч-на-віч і важко дихали. Згодом батько хопив судорожно свій портфель під пахву і кинувся до дверей.

— Семене Семеновичу, а шапка? — кликнув за ним Юра. Семен Семенович заглянув у двері і простяг руку за шапкою.

— От — росте, — сказав він.

— Мовчїть вже, вистане! — закричав йому син.

Як бачите, се трохи поважніше за «гірку усмішку». Повинен я зрештою сказати, що в даному випадку син був несправедливий. Батько його — не «купив своїм розкішним пролетарським тілом». Він був чесною возиводною шкапою революції — з ранами, тифами, з каторжною роботою — і з повною свідомістю того, що все отсе надаремне, що роки минули, що їх не вернути, як і не

вернути занапащених для соціалістичного раю істнувань. І, що віч-на-віч перед ним, ось тут же стоїть смерть (його ж цілого зли вже сухоти) і, що перед тією смертю він не матиме ніякої, зовсім ніякої потіхи. І син, змираючи, не крикне йому, як Остап Тарасові Бульбі: «чуєш, батьку?» — адже він вважає батька повією і катом.

Так, в більшості партійних батьків є «злагіднюючі вину обставини». Алеж «діти» судять по вислідах.

Російському молоднякові торочили невпинно «батьки»: ану лиш ударимо! ану лиш — «ухнем»! Стягнемо череву, поголодуємо, потиснемося — затеж потому — вже відразу в соціалістичний рай!

І молодняк потискав, стягав череву, підставляв свою голову під «жулацький» обрізан, гинув сотками тисяч і від морозів на холодній будові Магнітки, і від тифу на Дніпрельстані, і від малярії в Березніках, і від шкорбуту в Солікамську, і з голоду — всюди, і від нещасливих випадків — на всіх будівлях, бо ж при всіх отих «штурмах» засоби охорони праці були такі, як на турецькому стрілянні.

І сьогодні «виконавши і перевиконавши», він бачить тракторні цвинтаріща. І він почуває: все той сам голод. І він розуміє: все той сам кабак. «Кипить веселе соціалістичне будівництво», що метал переробляє — в іржу, а людей — в рабів і трупів. І коли, по всіх отих штурмах і перемогах він спробував тільки загикнутися: «батенькиж дорогі, як же воно так?» — то його десятками тисяч поперли на Соловки...

І зараз же, вже в останній час отому молоднякові — піднесли ще одну «нагороду переможцеві» — скасування харчевих карточок. Він, той молодняк, від часів закінчення НЕП-у не купував ніколи й нічого (середня студентська стипендія рівнялася 60-ти рублям на місяць) на вільному ринку. Зараз отся стипендія — рівнем нових цін — втята більш, ніж удвоє, виходить — цілковитий вже голод. І ніби приправа до того голоду, світяться вітрини «магазинів заочного харчування» з шинками й ікрою, що залишають молоднякові повне право дивитися й облизуватися.

З сторінок совітської преси споглядають на читача пузаті, повні ентузіазму й прочого, обличчя «зміни». Зміна йде. Вона не така пузата й добродушна, як се видно на фотографіях. І та зміна — приїде. Змінюватиме вона буде кріпко...

Капітан М. А. Пітерс

Пропаганда підчас війни

Журнали за 1935 рік були щедро засипані статтями, які пригадують події зперед 20 літ. Пориваючі надії націй, коли створено боеві лінії, захоплення на звістку про перші сутички та страшне прочуття грозячої катастрофи — все те вірно змальовано. Лишається ще один чинник, що майже цілком переочено — пропаганда, якою хіснувалися воюючі нації, щоб замилити очі своїй публіці про хід подій та забезпечити попертя загалу для ведення війни.

До серпня 1914 британська преса мала очевидну волю подавати публіці правду про світові події; армія здібних журналістів проникала всі країни світа і доплив достовірних новин майже не переривався.

Колиж наступили фатальні серпневі дні, заведено нові методи при подаванню новин. У всіх краях, які попали у вир війни, спрямовано в населення пропаганду, щоб кожна воююча нація почувалася невинною жертвою дикого нападу. На опінії маси грали як на інструменті. Заки ворожі війська почали перестрілку, їхні генерали завели военну цензуру, що мала подавати публіці в запіллю тільки ті факти, які команда хотіла розголосити. В столицях усіх воюючих країв появилися урядові пресові бюро, які мали дальше маніпулювати новинами а набираючи все більшого досвіду, вони не стримувалися перед ніяким перекрученням чи видумкою, які тільки публіка моглаб проковтнути. Від того часу аж до кінця війни, така річ як поінформована громадська думка серед воюючих народів не існувала.

Очевидно, що над потребою воєнної цензури не може бути дискусії. Не допустити інформації до ворога — се належна функція військової влади. В історії повно прикладів, що брак такої установи спричинював невдачі. Клясичним прикладом сього опис фортифікацій Інкермана, поданий зимою 1854 в *Лондон Таймз*, яких примірник дістався до Петербурга, так, що росіяни мали час пересунути свої війська на вигідні позиції ще перед битвою.

Досвід доказує рівнож значіння пропаганди зверненої між вороже дивильне населення. В модерних часах довготриваючий воєнний конфлікт зводиться до питання витривалости. Упадок центральних держав приписують у великій мірі успішній пропаганді з літаків союзників, яка підкопала в німців віру в справедливність їх справи та у вистарчальність їх засобів, щоб продовжувати боротьбу.

Поборювати успішно ворожу пропаганду можливо тільки контр-пропагандою. Занепокоючі факти треба не оголошувати або заперечувати. Поразки

противника побільшувати. Браки по своїй стороні затаювати; нездібність закривати позиченими успіхами; пігмев, в чиїх руках спочивають рішення першої ваги, побільшувати до висоти велитнів. Через свою незрівнаниу міжсоюзницьку пресову агенцію в Кру Гавз в Льондоні, в контр-пропаганді союзники стояли незмірно вище від своїх суперників в Німеччині.

В якій точці кінчиться необхідний нагляд над оголошенням правди, а починається неоправдане перекручення факту? Про се завжди мусять рішати обставини. Якщо нам прийшлося мати другу війну на велику скалю, то для тих, хто простудював розвиток звичайної воєнної цензури з серпня 1914 могутну зброю, кермовану з Кру Гавз в 1919, не може бути сумніву, що пропаганда буде одною з ділянок воєнної служби, не менш важною в підготовці до лобиди аніж армія та морська і повітряна фльота. В годину сумніву треба підтримати внутрішній фронт гарними видумками, коли немає захоплюючих фактів.

Перегляньмо кілька фронтових операцій та візьмим під увагу, як їх оголошувано, а матимемо картину праці пресових бюр.

В першому тижні війни, півтора мільона німців рушило великою дугою на незабезпечену частину французького кордону. Проти них вирушив мільон французів у простому напрямку. Заки останні побачили свою велику помилку, кілька дорогих днів пропало. Стало питання, чи лишається їм ще досить часу перевести новий розклад сил, щоб охоронити від упадку Париж. Час рішав про успіх так для них як і для британців, що мали зайняти небезпечні крайні позиції на загроженому крилі. Ліж упав 8-го серпня і з Берліна оголошено сю подію по правді. Льондон заперечував сей факт ще 10-го.

Першу листу убитих — три імена — подала Англія 24-го. 25-го міністерство війни оголосило другу листу 2000 імен. Незабаром ілюстрованим денникам прийшлося містити світлини убитих молодих людей. Се треба було припинити. Убитих молодих людей було за багато.

Стара британська армія, армія Кіплінга, заломилася; її зреформували. Нове і численніше військо, армія Кіченера, заняло її місце на фронті. Британія призвичаїлася до примари смерті. Ген. Гейг міг вже оголошувати потрясаючі цифри про свої втрати над Сомою, без страху захитати рішучість цивільного населення. Але навіть тоді генерали не говорили цілої правди. Бритійське пресове бюро подавало німецькі втрати над Сомою за липень на 130.000, себто значно більше ніж офіційне число британських втрат. Черчіль залишив звіт дискусій кабінету з того часу. Фактично британські втрати досягнули, як ще ніколи, в липні цифру 170.000, коли німецькі втрати виносили тільки 52.000.

Від 1917 генерали затримували правду навіть перед правительством, як уціпливо подає Льюїс Джордж в недавню

оголошенім коментарі про битву під Passchendaele. „Обчислення німецьких втрат“, каже він, „були, як знаємо, соромно пересадні. На початку жовтня нас (війсний кабінет міністрів) інформували, що британські втрати до 5-го жовтня виносили 148.480 проти німецьких 255.000. Тепер ми знаємо, що британські втрати виносили вже майже двічі стільки, як подавано кабінетові, та що сума німецьких втрат на цілому британському фронті за п'ять останніх місяців року дійшла тільки до 270.710“.

Виглядає, що цілий 1917 рік велося безперервне змагання штабу Гейга підняти оправдання, щоб продовжувати різню на багнах Passchendaele, а військового кабінету — викрити, що властиво діялося, без явного конфлікту, який мігби підкопати бойовий запал британської армії.

Лондонські щоденні часописи доходили вільно до війська на фронті, розуміється цілі дні пізніше, але з ілюстраціями, в яких мистецтво пропагандистів досягало найвищої висоти. Байка про добування товщу з людських трупів та про люзітанську медалю се два визначні приклади. По обох сторонах фронту звичайно можна було бачити задубілі трупи без дорожніх частин убрання, зложені стосами на залізничних льорах, в дорозі на кладовища в позафронтівій смузі. Якийсь геній департаменту пропаганди, доставши в посідання німецьку ілюстрацію, придумав байку, що в німців такий брак товщу на фабрикацію гліцерини для вибухових матеріалів, що взялися добувати його з трупів вояків, а ілюстрацію наладованої залізничної льори „в дорозі до фабрики добування товщу з трупів“ — подав як фотографічний доказ.

Тепер возьмім люзітанську медалю. Пропагандисти сфабрикували байку, що кайзер нагородив медалею німецького офіцера, відвічального за се варварство. Факт вийшов на яву, коли розв'язали Кру Гавз. Британські пропагандисти скомпонували і медалю і байку. Ловел Томас нотує в *Наїдниках Глибин*, як німецька головна команда покарала переступника.

Безсумнівно, наші вороги провадили таку саму гру тільки з різницею в остаточному висліді. Для пропаганди успішної сторони все уйде. Та обман публики, а потім програма в полі викликує найтяжчі політичні консеквенції. Розчарування приводить до пімсти. Революція се звичайний наслідок програної війни в модерних часах.

Війна се час на емоцію — не на інтелект.

*З англійського, за дозволом журналу Да Контрі Гайд
переложив*

о. Т. Д. Волохатюк

За **Андре Моруа**
подала **Софія Куликівна**

Джозеф Конрад

„Конрад (пише Поль Валері, що його добре знав), говорив по французьки доволі добрим провінційальним акцентом, але по англійськи акцентом таким ганебним, що мене вельми бавив“. Бути великим письменником тою мовою, якою так лихо говориться, річ рідка. Коли прослідимо кар'єру Конрада, все нас здивує. Йому в рівній мірі чудувалися письменники вражливі, фанатики форм як Валері у Франції, Вірджінія Вульф і Десмон Мак-Карпі в Англії. Говорив по польськи як родо-витий поляк і був ним, — по французьки як людина, що навчилася тієї мови від дитинства а перебула свій молодечий вік в Марселі, колиж доволі пізно познайомився з англійщиною, відважився писати по англійськи і своїми творами виражав далеко краще, аніж який другий письменник, деякі ідеали англо-саксонської раси.

Творчість Конрада є виразом стоїчної філософії життя, життя людини чину, британця. Його найкращі повісти, се оповідання про боротьбу людини з морем, вікову борню, що зробила англійця таким, яким він є.

Називався Йосиф Конрад Корженьовський. Уродився на Україні 1857. Батька його віддано під суд по невдачі польського повстання 1863 року і вислано на Сибір. Його мати, пані Корженьовська поїхала за мужем на вигнання, і взяла з собою п'ятилітнього сина.

Батько Конрада був консерватист. Людина освічена. По смерті своєї жінки, взяв в свої руки виховання сина. Конрад, дуже молодим, читав романи Гіго, Вальтера Скота, Фенімора Купера, а передовсім Дікенса, якого завжди любив.

По смерті батька самотній хлопчик, що лишився Конрадові, був брат його матері. Вуйко з комедії Мюсе, людина дивачна, але добра. Порадив йому натуралізуватися у Франції. Річ дивна, юнак, вихований далеко від всяких вод, нараз почуває в собі непобориму охоту стати моряком! Якимжеж способом і як мігби стати моряком? Найнатуральніше здавалося піти жити до Франції, якої мову знав. Сімнадцятилітнім хлопцем приїздить до Марселі з листом якогось юнака, що його знайомить з моряками, пільотами і загалом з таким йому дивним світом корабельних підприємців. Бачимо його, як вперше держить керму в якійсь нічній плаванні до замчища Іф. Думає про роман *Монті Крісто*, який колись читав з батьком. „Держися напрямку, що вказує отся місячна світляна борозда“, — каже йому наставник сідаючи на вітрило і витягаючи люльку. Хто знає, може ся ніч породила письменника Конрада.

Перший корабель, на якому він плавав по Середземному морю, то був дуже лихий, що зі всіх боків затікав водою немов кошіль. Конрад не знав, що він має робити на сій галері. В Ліонськім заливі пізнав деяких людців, що незабаром стали героями його книжок, а зокрема славетного Домініка, *Улісса Корєики*, що говорив по французьки, італійськи й катальонськи, з яким Конрад зятягнувся в члени змовників-карлістів, того, що його пізніше описав в *Золотій Стрілі*. В своїх листах він описував свої пригоди своєму опікунові в Польщі, а той ганив нерозум сестрінка: „Тобі захотілося стати моряком, то поноси тепер консеквенції. Ти втратив моє довіря, працюй над тим, щоби його відзискати“.

В двадцятьпершім році життя він перший раз ступив на англійську землю. Нікого там не знав, ані не вмів англійської мови. Першими учителями тої мови були йому рибалки північного моря. Там часами було дуже дико і бурливо в тій „академії моряків“, але йому відразу подобалася Англія через лицарську сторону її характеру. Він все протестував проти думки, що таксамо мігби був стати письменником якоїнебудь иншої мови. „Правда лежить в тім, що хист писати по англійськи в мене такий природний, як і всякий другий хист, що я його можу мати від уродження. Свідома думка вибору ніколи не займала могого ума. А щодо адоптації, ну гаразд, певно, що тут була адоптація, але не я адоптував, лише геній англійської мови адоптував мене“.

Він поздавав іспити торговельної маринарки, виробив собі англійське горожанство і мав настільки енергії, що здав іспит англійської мови, потім узискав диплом другого помічника корабельного капітана. Почавши від того часу, продовж двадцять літ, життя його пройшло на океанах. „Моряк — каже — наводить почування глибокої безпеки виконуючи своє звання. Вибагливе життя на морю має ту перевагу над життям на суші, що його обовязки прості і що від нього не можна втікти“.

Плаваючи по південних морях, мав він нагоду пізнати небуденний світ моряків, підприємців, торгівців, авантюрників, раджів, голяндців, китайців, маляйців, що їх пізніше описав *Мурин Нарцису*, один з його найкращих романів, се дуже правдива історія подорожі, що її відбув на кораблі „Нарцис“ 1884. *Витребеньки Альмаєра* се історія одного чоловіка, якого Конрад стрінув тим самим способом. Альмаєр був голяндським мішанцем, про якого пригоди розповідали собі моряки від Донголі до Сінгапур. Капітани і раджі реготалися вимовляючи ім'я Альмаєра, Конрад уздрів його перший раз з покладу корабля, коли його цікава і грубезна постать, в піжамах з кретону мальованого у великі квіти, відбивалася на тлі горизонту між бамбусовими гілками і пальмами. Конрадові оповіли історію сеї людини, що мала в голові мишки, історію зворушливу і романтичну. Вона його заінтересувала і піддала гадку

уложити з того оповідання. „Колиб я був так добре не знав Альмаєра, я не бубни написав сего оповідання“.

Конрад писав лише у вільних хвилинах так, що *Витребеньки Альмаєра*, початі 1887 скінчилися аж 1894. Джонові Голесворті, що молодий і незнаний подорожував 1893 на одному вітрильнику з Конрадом, не згадував навіть про свої манускрипти.

По правді Конрад переходив тоді внутрішню кризу, яку описав в повісті *Тіниста лінія*. „Поступаємо вперед і час поступає з нами, аж побачимо перед собою тінисту лінію, що дає нам пізнати, що обрії нашої молодости минули і треба їх лишити поза собою“... Се часи туги, досади і невдоволення, загалом хвилини, в яких молоді люди готові поповинити щось нерозважного: оженитися без надуми або покинути важну посаду. І дійсно, одного дня Конрад покинув звання моряка, і то без найменшої причини так, як птах несвідомо покидає галузку, на якій сидить і летить в далекий вирій. Моряк переминюється у відкривця земель і пускається в подорож до південної Африки. Коли йому було ще дев'ять літ, він глянувши на мапу побачив напис: *terra incognita*. „Як буду великий, казав, поїду туди“. Він поїхав і втратив здоров'я в Африці. По повероті се вже не був той сам чоловік, лише на половину інвалід, гостець у всіх суглубах, і вже не чувся здібним вернути назад до моряцького життя.

Коли відмовився від моряцького звання, маючи 37 літ, (1894), післяв рукопис *Витребеньки Альмаєра* до видавця Фішера Анвіна. В три місяці потім дінався, що рукопис прийнятий. Мав щастя, що його читав один з тих англійців, що сам любив літературу, що віддавав молодим і здібним письменникам великі послуги. Едвард Гарнет так був захоплений *Витребеньками Альмаєра*, що захотів пізнати автора. Давав йому поради і загірав до праці. Конрад написав другий роман: *Парії Островів*, а трохи пізніше *Мурим Нарцису*. Зробився славним.

Починаючи з того часу життя його стає життям фахового письменника, але такого, що працює серед особливо трудних обставин. Він оженився, був бідний і потребував грошей. Впродовж тих довгих початкових літ, писав під обухом найскрайнішої конечности.

Позатим боровся з англійською мовою і працював пиняво. Гостець і не думав його покидати. Часто, сідаючи до роботи, почував себе дуже хворим, але хотів бути добрим робітником літератури так, як був добрим і прикладним моряком. Всі його листи вказують картину працьовитого і мозольного життя. „Дванацять годин пишу при столі, сплю шість годин, а решту часу я лихий, бо відчуваю, що старіюся і лише гляджу на тих, що їх люблю. Підчас тих двох років я не бачив ні одного малюнку, не чув одної музичної нотки, і не любувався ані на хвилинку людським супокійним товариством“.

По повероті з Африки можна було сподіватися, що осяде

десь над берегом моря, але він мав того моря за багато. Як моряк, що коли приходить до спідної корабельної комори дбає про те, щоби там не вдерлася струя морської води, так і він проживав все віддалено від моря. Море не могло бути йому приятелем, йому, що так добре пізнав його примхи. Він не-радо балакав про своє минуле. Моряцькі спомини Конрада служили йому хіба за матеріял до перерібки.

Конрад помер 1924 майже нагло на серцеву хворобу. День перед тим ще працював при столі від світанку до вечора. Зі заздощами описував смерть моряків на отвертім морю, в борні зі стихією: „Ніхто не може сказати з якими думками, з якими жалями, з якими словами на устах він по-мер. Але в тім є щось гарного, в тім раптовнім переході сер-дець від вибуху борні, від змагань і опору, від верескливого пароксизму і глітної мішанини на поверхні, до безграничної глибини супокою, що ненарушена спочиває від віків“ (*Шлео Моря*).

В житті кожного письменника можна відрізнити якийсь період, що його можнаби назвати побиранням науки, де пись-менник вчиться своїм власним досвідом того, чим є людські пристрасти і який механізм людського суспільства. Прикладом на се був Бальзак. По упливі часу тих набутків, приходить час, вагітності, коли набутий досвід дозріває, і нарешті час творчости, коли засіяне зерно кільчитьсся і родить твори. В де-яких письменників границі між тими ступнями так позатирані, що їх важко відрізнити, але в житті Конрада бачимо ті гра-ниці дуже докладно. Майже кожний сюжет його романів взя-тий зі споминів того його активного життя, яке прожив від 17 до 37 року, коли ще не писав. Сюжети ті можна поділити на два роди: такі, при яких сам Конрад був свідком або ак-тором і такі історії, які він знає з оповідань. Побачимо, що опо-відання Конрада з другої руки надають деяким його творам їхню особливу форму і суцільність.

Мурин Нарцису дуже проста історія корабельної залози, одної подорожі, одної бурі на морю. Ніякої інтриги, лиш всі типи разом, творять один гурток людей: капітан, помі-чник капітана, люди середньої кляси і каналія, ся дивна особа, мурин, що вдає хворого, збуджує фалшиві почування і псує цілу корабельну залозу.

Тайфун, се пригода одного корабля залюдненого кита-йськими робітниками, що звуться кулі, які підчас лютої бурі починають між собою бійку на життя й смерть ізза утрати заробітків. Буря і бунт спричинилиби загибель корабля, якби не зрозуміла байдужість капітана Мек Гвіра.

Молодість, се історія корабля, що горить серед моря. Молодий старшина, що розповідає сю лячну хвилину, прига-дує собі, що там була його перша нагода командувати і що хоч так був близький смерті почувався щасливим і веселим.

Джорд Деніс, найкращий з романів Конрада, се ще одна

морська історія. Корабель, Патна, заповнений прочанами, ударяється о рештки заблуканого розбитого корабля, набирає води а нечесні старшини думаючи, що все затоне, покидають його полишаючи самих прочан їхній долі. Тим вони ломаять морське право. Але корабель не тоне, бо його ратує якийсь стрічний французький корабель і винувадці стають перед морським судом. Заступник капітана, Джім, одинокий англієць, з доброго дому, не може зрозуміти свого поступку, яким сплямив свою честь. „Невжеж се може бути, що кожна людина булаби зробила те саме, в таких обставинах і під командою ось-таким лихим командантів?“... Але він сам собі того не може дарувати. Ся пляма на його кар'єрі мучить його. Він животіє, намагаючись стерти пляму і умирає з браку опертя о точку гонору.

Повість *Плесо Моря*, помимо дуже гарних сторінок, є одною з менше добрих книжок Конрада. Причина та, що сам опис явищ природи ніколи не може бути головною ціллю автора. Критики подивляють бурі Конрада, бурю повісти *Typhoon* або *Муриш Нарцису*, і се дійсно напричуд гарні описи бурі. Але вони нудні, як бурі яко такі. Маяляр надармо намагається зафіксувати рухи, бо зафіксований рух вже не є рухом.

Письменник, зате оперує в часі. Його гурагани поступають crescendo але нема нічого більше монотонного, більше невдержимого, як те вічне крещендо. „Мені крутиться в голові від тих гураганів, за багато річей насувається нараз і я забуваю о скільки страшніша була передостання хвиля в порівнянню до тої, що надходить. Мала комірка моєї фантазії вже цілком заповнена а тут вода валить і валить все більше і без-устанно“.

Сам Конрад не був би з того радий, якби його уважали передовсім за людину, що вміла описувати морську хуртовину. Він був надто ширий, щоби удавати сентиментальну прихильність до моря. Радше можна сказати, що він любив звання моряка не задля самого моря, але задля боротьби проти моря. Поза всім, що було сказане про море, поза прихильністю, яку деякі люди суходолу мали до моря, поза всіми славослов'ями, яких предметом було море, прозою і віршами, море ніколи не було приятне людині. Що найбільше, то було співвинуватцем людського несупкою і відіграло небезпечну роль усмирювача людської загонистости. Океан занадто могучий і занадто широкий, щоб виявляти звичайні чесноти і тому він не має ні співчуття, ні віри, ні права, ні пам'яті. Людина зі всіми своїми вигадками може остоятися проти моря лише при помочі твердих рішень, ніколи не засипляючої чуйности, заздрості і озброєної — в якій міститься може більше ненависти аніж любови до моря.

Коли не можна любити моря, то можна любити корабель, як приміром любити город, варстат, бо вони є ділом людини, бо задержують сліди людської праці і посвяти. Всі капітани

Конрада пишаються своїми кораблями. „Се був малий корабель, але добрий. Ніякий другий корабель не бувби годен видержати такої бурі, що її видержував отсей день за днем. Він тим вельми знесилився, певно... тревалаж хуртовина так довгий час!“. „Алеж і він не міг тревати... Я вдоволений, що вже скінчилося“. „По морю ніколи не плавав корабель кращий від нього“. Так з любовю і з пієтизмом виголошує старий капітан похоронну промову своєму кораблеві.

В повісті *Молодість* в хвилині, коли моряки мають покинути горючий корабель, молодий старшина, що оповідає подію, каже від себе: „Він палахкотів страшенно, імпонуючо і трагічно, неначе похоронне багаття серед ночі, оточене бурями і під сторожею зір“.

Не самі кораблі, але любов людини до кораблів інтересує Конрада. Кінчаємо читання творів Конрада а те, що собі найбільше запам'ятуємо, то не якась там величезна морська хвиля, що розбиває корабель і поглинає моряків, не захід сонця на морю, ані полум'я бухаюче з горючого серед моря корабля, але запам'ятуємо собі страшну величність життя людини зродженої на те, щоби боротися з тою величезною хвилею, бути відважним, вірним в тім байдужім і небезпечнім всесвіті.

Альмаер полюбив дочку якогось раджі, що її один багатий плянтатор був викрав і прийняв за свою. З нею Альмаер має дочку, яку обожає і хотівби, щоб вона стала європейкою. Але його туземна жінка, що чує до нього ненависть, переговорює малу і все кінчиться тим, що ся остається варваркою. Альмаер лишається сам в обличчі нелюдської природи. Темні сили побідили.

Серце Тіней та сама тема.

В очах Конрада людська товпа так як океан або джунглі, природний противник для героя. В повісті *Ностромо* описує південно-американську державу, де через відкриття копальні срібла піднесли голову всі лихі пристрасти. Як в *Мурині Нарцису*, або як в Кіплінга, вся людськість ділиться на дві добре відріжливі класи. З одного боку провідники, наставники, вояки і підпорядковані, отже ті, що створені, щоб розказувати, бо вони мають чесноти, з другого каналії, підлі креатури, все те чим стає людина, коли нестримувана чеснотою.

Жертвою потуг темноти може деколи впасти людина чину а навіть і сам провідник.

В своїх писаннях Конрад ніби застановляється над всесвітом і доходить до думки про якусь невидиму, незміриму і могутню силу, що готова впасти на людину, як на мурашку нашого гльоба, зловити кожне з нас за обшивку, стукнути нашими головами одну до одної і шпурнути нами в непередвиджених напрямках і на незнану загалу наших несвідомих сил.

Се Конрадів трагічний привид всесвіта. Але осудити Конрада як песиміста і фаталіста, булоби несправедливо. Будучи

песимістом з огляду на вислід акції, бо думає, що і найкраща людина не може ручитися за успіх ані за спасення, Конрад всеж оптиміст з огляду на прикмети людини, що розвиваються в акції. Людина провадить дуже часто безнадійну боротьбу: капітани мусять з заложеними руками придивлятися, як найкращі з їх кораблів йдуть на дно, пустиня поглинає і найліпших людей, товпа проганяє добрих провідників, а врешті і сама перемога все неповна і майже ніколи не оплачується, про що переконаємося, коли її віднесемо. Скарб в повісті *Ностромо*, узисканий ціною таких жертв, має лихі наслідки. Вся робота, коли видобували його з під землі, пішла на марне. Сі безуспішні змагання дають нам лише нагоду леліати почування, що гарні самі в собі: посвята якомусь провідникові, якомусь гурткові, або рідному краєві, вірність і честь. Вислід тієї думки Конрада може бути лише такий, що скарб лежить в самій людині і що вона сама є скарбом. „Той, що мене читає, знає моє глибоке переконання, що світ спочивав на кількох простих ідеях, таких простих, що вони мусять бути старі як гори. Спочивав, між иншим, і на ідеї вірності“. Світ річей, хуртовин і товпи неспокійний, але через вірність може набрати постійності, то значить через присягу собі самому, не покидати гуртка, з яким ми зв'язані. Людина чесна се та, на якій слово можна числити до смерті. „Капітан Гвір навіть не уявляє собі такого випадку, щоби якийсь моряк підчас бурі на морю міг подумати про власний ратунок“. Чувство вірності надбуємо в житті всіх античних народів, бо без нього неможливе ніяке суспільство. Якжеж жити і як боротися, коли найблизший товариш може тебе зрадити? Всяка вірність і посвята для чести відносно легка до виконання, якщо живемо між своїми, між істотами, що дізнають тих самих почувань що і ми. До наголовка книжки *Льорд Джім* дописав Конрад думку Новаліса: „Річ певна, що моє пересвідчення набирає непомірної сили, якщо якась друга душа його поділяє“. Якщо Джім під натиском небезпеки заламався, то тому, що другі душі, що його окружали, були низькі і простацькі і не відчували чести. Коли Конрад любить Англію, то передовсім за те, що в неї найшов те сприятливе середовище де плекають чувство вірності. „Я знав той рід людини. Він походив з доброго ґрунту. То був один з наших“. Тут він описує цілу расу чоловіків і жінок, що не мають властиво нічого гарного ані приємного в собі, але яких ціле існування опирається на простолітійній вірі і на інстинкті відваги. „Не кажу відваги волярської, цивільної, не якоїнебудь особливої відваги. Говорю про ту кебету заглядування покусам в очі, про ту здібність до відпорності... про ту самочинну неподатливість серед сполохів з нутра і з зовні супроти сил природи і зрадливої людської перекупності“. В ролю інтелекту Конрад цілком не вірить. Його улюблений герой капітан Гвір, людина мовчазна, спокійна певна себе самого, не наділена більшою фантазією,

хба настільки, щоби прожити з дня на день. Капітан Мак Гвір не є ще цілою Англією, але дуже подібний до тих типів, яких англійці від століть навчають респектувати. Його неохота думати про майбутність подібна до такої самої неохоти Джозефа Чемберлена. „Термометр йде в гору... Гаразд! Він паде, се факт... Якщо зайдуть інші факти, запишемо їх і застосуємося до них“. Але передбачувати майбутнє, виучувати теорію і хотіти відвернути непогоду, капітан Гвір вважає за річ найнерозумнішу. „Чолом до вітру, панове, і не базікати! „Мак Гвір має таку саму відразу, виявляти дужі почування, як учні Кіплінга. Брати факти такими, якими їх приносить хвилина і послугуватися ними о скільки можна, така є найпростіша форма обов'язку. Праця є правом. „Як неуживане залізо покривається іржою, як вода в тихім ставі зеленіє і псується, так і людський ум без чинності стає мертвий, тратить сили і перестає нам служити“. Людська доля, така вікчемна в порівнанні до величності всесвіта, наводить свою щляхотність в ділах.

Сі чесноти, які любить, наводить Конрад радше між моряками аніж між цивільними, або як він їх називає, між „земельною залогою“ в противенстві до корабельної залогі. Ось як він зясовує вищість моряка: „Люди на суші роблять все недокладно, бо чуються занадто безпечними а за мало відповідальними. Як недбало вони не зробилиб яке діло, то вони того певні, що через те вся їх місцевість не перевернеться, не стане набирати в себе води і не піде на дно моря разом з їх жінками і дітьми. Тільки на морі капітан се правдивий наставник, перший по Бозі, чистий від всяких соціальних і чуттєвих зглядів і лише там він безпечний перед фальшивими наставниками, що часом такі могуті і небезпечні на суші своєю вимовою і інтригою, бо такі на морі не осталисяби і хвилини“. Тимто людина, що знаходиться в правдивій небезпечі, шанує лише правдивого наставника. В часі бурі, коли Джонс тратить надію на життя, він відчуває невисказану полєкшу в стрічі з капітаном Гвіром. „Чолом до вітру і нічого, лиш зимної крові!“ — каже йому спокійно капітан, — „Лише тим способом можемо вийти з тої халепи“.

Як вся філософія людини чину, (от хочби філософія Кіплінга, до якої філософія Конрада дуже наближується) філософія Конрада є аристократичною. Не тому, щоби він не любив простого матроса, якщо той вмів працювати і повинуватися але він, як Кіплінг, має велику відразу до людини, що лиш протестує, і думає все лише про свої права а ніколи про свої обов'язки. Ще нема в Конрада і дрібки тої демагогічної чутливості і неможна йому взяти за але, що він нею не хотів побільшувати круга своїх читачів. Конрад не думає, щоби демократія могла нас спасти від воен. „Ера воен, так вимовно оскаржувана колишніми републиканцями, як якийсь кривавий злочин династичних амбіцій, ще не скінчилася і не скінчиться так скоро. Війни майбутності будуть инакші, але так само

часті, трудніші і виповідатимуться з дикою впертістю. Про жінки як і про народи Конрад думає песимістично. Моряк має те спільне з лицарем, що більшу часть життя проживає поза домашнім огнищем. Він укладає собі романтичну і лицарську картину любови, і тому зрада з боку реальної жінки для нього куди прикріша від зради, якої дізнає клясичний мораліст.

Спосіб писання Конрада своєрідний. Генрі Джемс дивується многоскладности його оповідань. „Конрад є одиноким adeptом методи, — так пише — що полягає в тім, щоби заховати сюжет за його найтруднішу сторону“. Деся пише Конрад, що першою чеснотою письменника повинна бути льояльність до свого чуття і то навіть в горячці творення. „Держатися докладно сього, що бачилося, відчувалося, чулося, — переймати свої реальні вражіння зворушеннями і поезією, але старанно вистерігатися прибільшувань зворушень і форсовань поезії“.

Але в Конрада ся його письменницька техніка не так нам імпонує як те правдиво чисте відчуження певної форми людської величності. „Людина у всесвіті се слабоньке світельце посеред хуртовини але таке, що треває і є всім“. Ся фраза Анрі Поанкаре заключає всю філософію Конрада. По тім зараз видно, о скільки його опис світа ріжниться від опису світа Уельса, що в інтелігенції людини бачить ясність, в якій, якщо ми того схочемо, моглиби ми зкупати цілу нашу планету. Конрад, як і Кіплінг, жив серед людей, що провадять боротьбу проти хуртовин небесних і земних. Він сам був одним з тих борців. Відірваному від рідного краю, викорінену (і то двічі, бо море не так довго було його домівкою навіть в прибраній вітчизні), власне в тім нагім житті довелося йому спостерігати деякі людські чесноти в особливо чистому стані. Можемо отже присвоїти собі його висказ, що ми вже раз згадували: „Ті, що мене читають, знають моє глибоке переконання, що дочасний світ спочиває всего на кількох дуже простих ідеях, так простих, що вони старі як гори. Між иншими світ спочиває на ідеї вірности“. Ось і маємо головну підставу для суспільности, якій гурток моряків, що товпляться на помості складенім з кількох збитих дощок на морі серед филь, є правдивим символом.

М. Островерха

Нова Італія

Всі великі відновні рухи Європи — чи то політичні, чи й інші — приходять до нас або запізно, або спеціально спаровані. Вони приймаються в нас поволі, з труднощами. Людей, які вціпляють в наш народ ті нові, оздоровлені рухи звичайно паплюжиться, хоч нишком, признається їм слухність.

Тому в нас і досі ще кружляє думка, що душі народу не можна змінити, перевиховати. І хоч життя довкола нас збиває таке твердження, то в нашій загумінковій, душній країні воно ще животіє, покутує либонь за гріхи батьків. Се звичайно думка „зимних об'єктивістів“, або ще гіршої породи людей — тих літеплих...

Сьогоднішня Італія доказує, що душу народу можна змінити і можна її перевиховати і зробити здатною до великих діл, до посвяти для загального добра батьківщини. „Народ подається лише в руках сильних людей. Тож, як хочемо командувати, то нікого не треба слухати, лише власного сумління: народ як завжди, шукає провідників, жде на зразкових людей“⁽¹⁾.

Італія дочекалася такого мужа — прийшов Мусоліні. З перших років його політичної діяльності він тримався вперто засади, що до народу треба підходити з великими ідеалами, з душею вождя-воєв. Бо „всі народи, де більшість творили ченці, анахорети, аскети, стали добичею першого здобувця, що навинувся“⁽²⁾.

Історія знає, що народи доходили до потуги лише силою зброї. Новіша історія дає нам приклад на Японії: „Лише силою японці промостили собі в світі шлях і здобули Корею, Манджурію; і лише зброєю Японія може розв'язати питання важливе, як забезпечити життя своїх синів...“⁽³⁾.

Ще в 1924 р. в Італії глухо гуділа опозиція проти Мусоліні, проти фашизму. Ся опозиція вихована в демоліберальному дусі, якого силу знівечила велика європейська війна, по війні була здатна лише до розкладової критики, до пустої демагогії. Ся опозиція противилися великим замислам Мусоліні: найперше — знищити боротьбу клас, зєдинити народ і скермувати його енергії до великих завдань нації. Мусоліні захотів тієї Італії, „що не живе рентою минулих віків, мов

¹⁾ Alfredo Oriani *La rivolta ideale* Bologna, Licinio Cappelli editore.

²⁾ Vilfredo Pareto *Il mito virtuosista e la letteratura immorale* Roma, B. Lux editore 1914.

³⁾ Francesco Bertoni *L'oceano dal cerchio di fuoco* Bemporad, Firenze 1934 — XII.

галапас, а тієї, що хоче сформувати свої власні сили, щастя, майбутність, при зусиллях свого власного труду, своїм мушкетерством, своїм запалом..."⁴⁾. А опозиція, яка сьому протилежна, була тоді ще скількисно велика. Се були: анархісти, комуністи, максималісти, унітарі, республіканці, полярні, соціал-демократи, конституційні демократи, селяни, партія чину — сардинська і люканська. далше такі гурти: Вільна Італія, Італія і Воля, Ліберальна Революція, а до них треба додати і юстиніанську масонерію. Як бачимо, то згряла була велика. Але тому, що се була лише згря, вона не встоялася проти позитивної політики Мусоліні. Він сею — для народу, маси позитивною — політикою звалив опозицію. І став виховувати народ, та не словами, а ділами: економічною і адміністративною політикою: став будувати шляхи, які лучать села з містами, з важними для села осередками торгівлі, перевів осушення безмежних, відвічних багон, регуляцію рік, збудував величаві дороги, засобив цілі провінції в здорову гірську воду. Мусоліні сказав: „Народ Італії не питається за свободою, а за шляхами, за здоровою водою“. Але рівночасно Мусоліні творив народові новий міт: що Італія має повне право до імперії. Творив ідеал. Вільфредо Парето сказав такий парадокс: „В житті народів ніщо не є таке реальне і практичне, як ідеал. Логічний зміст ідеалу не важний. Богато більше важним є психічний стан який сей ідеал виявляє, якого симптомом є; сентименти, від яких походить..."⁵⁾ (психічний стан. *М. О.*) Мусоліні добре знав, що „Немає в історії великого, сильного, багатого народу, який не мав би глибоких і активних сентиментів, які виявляються в якомусь ідеалі, релігії, міті, вірі"⁶⁾. І сей міт, сю віру він створив своїми замислами про велику, нову Італію...

Писав перед війною Вільфредо Парето, що „в еспанському народі всякий запал експанзії вигас, а в французькому народі дуже слабкий: може в майбутньому сей запал експанзії вибухне в італійського народа. І лиш мимоходом зазначимо, що діяльність італійських націоналістів змагає підготувати народ до експанзії"⁷⁾.

І з приходом фашизму до влади експанзійні замисли скріпилися. На XIII році фашистівського устрою, Мусоліні, як звичайно в нього, заризиковав і пішов війною на Абіссінію. Пішов війною, бо прийшла пора, що Італія мусіла починати експанзійну війну: се природний процес кожної здорової, самостійної нації. І в Абіссинії молодий італійський імперіалізм напотикнувся на англійський імперіалізм, на чуткий

⁴⁾ *Scritti e discorsi di Benito Mussolini* Vol. III.

⁵⁾ V. Pareto *Fatti e teorie* Vallecchi editore, Firenze 1920.

⁶⁾ V. Pareto *Il mito virtuosista e la letteratura immorale*.

⁷⁾ V. Pareto *Fatti e teorie*.

пункт інтересів британської імперії. Загарчав і кинувся британський лев. Се для Італії був добрий знак, а саме, що вона поросла в силу. Бо „лише слабі та кволі, дарма що противники, можуть жити без ударів по суспільству. Та не можуть так жити сильні і ворушкі народи“⁸).

Посипалися на фашистівську Італію всі засоби Англії, щоби здавити в самому зародку смілі задуми Мусоліні про експанзію. В політиці немає сентименту: щоб небезпечного противника здавити, кожна зброя добра. Отож — економічні санкції, спроба нафтового ембарго, пропаганда проти особи Мусоліні. Всі протифашистівські сили Європи, які ще в 1924 р. були й в Італії, як комуністи, жида, масони, соціалісти піднесли дикий рев, крик і вереск проти Італії, проти фашизму, як руху, що нищить їх. І прийшла хвилина, коли нарід Італії мусів заманіфестувати перед усім світом, що він зілятий в одно з фашизмом, з своїм провідником. Останні тижні, а то й дні приносять нам відомости, що весь італійський нарід, без класових різниць, став за волею Мусоліні і що годиться з його політикою. Князі, селяни, кардинали, архієпископи, робітники, промисловці складають золото та інші цінности на воєнні потреби держави. Всі в Італії тепер розуміють, що „ніякий нарід не зможе оборонити, ані здобути під сонцем свого місця, коли не буде вміти терпіти і вмирати, тоді, як необхідно для загальної справи“⁹). І що „відступити від змагань вже неможливо, тож треба в них затріюмфувати“¹⁰). Інші держави, як бачимо по останніх рухах дипломатії, сю однодушність, однастайність італійського народу вміли оцінити.

В нас італійсько-абісінський конфлікт викликав некритичний відрух: в нас станули по стороні Абісінії. Є такі, що менше розпиналися за Україну, коли в 1933 р. згинуло під Москвою з голоду десять мільйонів, аніж тепер за Абісінією. Ті протектори Абісінії, стають по стороні совітів, які, підпирючи санкції всією парою пруть повалити фашизм, як явище, що звернене проти комунізму і Москви. Упадок фашизму, се перемога московського комунізму — якого Англія, при своїй інсулярній структурі може й не боїться, але який в нашою загладою на довгі роки.

Саме тому, щоб не допустити до упадку фашизму, як єдиної форми успішної боротьби проти Москви, на шлях нації і устрою стануло все духовенство Італії. Весь XIX вік, боротьба італійців за самостійність і соборність Італії, себто вік італійського рісорджіменту, все духовенство, поминаючи деякі одиниці, було протиіталійське, йшло проти народу. Аж отсе фашизм прихилив духовенство до Італії. Мусоліні знав, що дер-

⁸) Id.

⁹) Ettore Fabietti *Storia del Risorgimento italiano* (1815—1918) Milano 1934.

¹⁰) A. Oriani *La rivolta ideale*.

жава, як хоче бути сцілена, не може бути в конфлікті з релігією. І погодився з Ватиканом. Десятки кардиналів, архієпископів, єпископів, складають золоті ланцюхи на потреби держави в національній скруті. До вірних і народу владики пишуть пастирські листи, в яких закликають до дисципліни до строгої відданості урядові. Пишуть, що Італія має право до експанзії. Скромний парох одного сільця в середущій Італії, не могучи нічого дати на військові потреби держави, жертвував за згодою громади церковні дзвони, бо „щоб задзвонити в день перемоги, нам вистане один дзвін“. Канонік старої базилики Санта Марія Маджіоре в Римі, складаючи для держави золото, каже: „І папа Пій XI сказав: „експансія се явище з яким треба рахуватися“.

Виходить, що віра національна — правдива, велика — зливається з такою ж вірою об'явленою. І що любити свій народ, а в скруті — матеріально і морально йти на поміч своєму народові — се ніякий поганізм, якого — ніби то — християнізм не може стерпіти, а навпаки — се людське та Боже.

О. Кей

На порозі нової доби

Не лише — нового року, а нової доби. І властиво не на порозі, а вже за порогом, назустріч новому і якого обриси починають виставати з темряви майбутнього.

На сю тему маємо дві цікаві статті, англійців — капітана Д. Г. Ф. Івена — *The new era in Europe* Г. П. Грінвуда — *The end of the nineteenth century*, що з'явилися в одному лондонському місячнику і які тут реферуємо.

Від сім літ ми знаходимося вже в новій добі. Певно, що початок нової ери не дасться установити точно, як початок кожного року. Але всеж, деякі знаки вказують, що наша нова доба почалася приблизно в 1929. Бо в тім році почалося те, що ми зовемо великою кризою.

З яких знаків можемо вичитати настання тої кризи? Головний знак — що в той час, коли ціла наша політична думка, майже в кожній нації, почала сунутися в ліво, різні політичні табори згуртувалися на крайніх становищах — крайню правім і крайню лівім. А хто заняв такі становища, той — з природи річі — мусить їх тримати безкомпромісово. В сім факті знаходять своє пояснення ті внутрішні заворушення, яких тереном став ряд європейських держав. Бо се безкомпромісове відношення вимагає — уживаючи забавного евфемізму росіян — вимагає „ліквідації“ партій осередка, або — говорячи просто — заглади лібе-

ралів. Сей процес очевидно є дуже прикрий. Коли якась група, накарбована історією на загладу, відмовляється піддатися засудові долі, тоді слово належить насильству, а воно веде за собою безлад і метушню.

В теперішній час, з двох скрайностей, про які мова, фашистівська Італія се ідеальний приклад правого крила, а совітська Росія — лівого. А коли обидві ті системи виявляють досі ознаки певної тревалости, то причина того лежить саме в факті, який найбільш ображає їх ворогів в тому, що ні одна, ні друга система не допускали побіч себе існування лібералізму, що в своїм założенні вони не допускали ніякого компромісу. Сю безкомпромісовість видно і в Леніна — в масакрі царської родини і в переслідуванні релігії, і в Мусоліні — в затриманні монархії і в конкордаті з Ватиканом. Перший — не поробив ніяких уступок правим доктринам, другий — лівим.

Бо коли якийсь рух, що прямує до сеї чи тої скрайности, зупиняється напів дороги, се наражує його на великі небезпеки. Тим м. и. треба пояснити брак стабілізації в теперішній Іспанії. Іспанія наражена на майже однаковий натиск обох скрайних крил, спробувала шукати компромісу на взір ліберальної республіки ХІХ віку. Але се якраз та форма правління, якої, здається, не зносять наші часи. Вона спочатку вибрала напрямок вліво, але піти тим шляхом до кінця — не пощастило. А що лишитися там, де вона тепер є — неможливо, то мабуть їй доведеться посуватися в напрямку направо. Як се дуже часто буває, сила лівиці, оцінена навіть за даними тої самої лівиці, була в Іспанії перебільшена..

Націонал-соціалістична Німеччина представляє ту саму картину з протилежної точки погляду. В сім випадку, Гітлер, рішивши йти на право, зробив велику помилку, від якої його моглоб ухоронити наука фашистівської революції. Він стримався повернути монархію, через реставрацію чи иншим способом. Він в дійсности заключив компроміс, що потягнув за собою другий дуже важливий факт — він вступив в спір з релігією. Тут, знову згідно з нашою тезою, півміри неможливі, і поки його становище в сій важній справі не зміниться, — не можна буде говорити про політичну стабілізацію в Німеччині.

В Європі дві країни стояли здалека від еволюції решти народів — не так завдяки своїм демократичним традиціям, як завдяки своїй урядовій практиці. Се передовсім Франція і Англія. Але і тут починається подібне розслоєння політичної думки, консолідація її на двох протилежних бігунах. У Франції комуністична лівиця і правниця — виступають проти ліберального осередку, який є правлячою, легальною групою. І поки влада належатиме сьому центрові — Франція далека буде до стабілізації. Се не значить, що Франція має стати або комуністичною, або фашистівською. Але певно є, що з двох

скрайностей, вона скорше вибере напрямок в право, не в ліво.

Те саме можна сказати про Англію. Тут цікаво зауважити, що інтелігенція в сій країні вже відчула розщепленість політичної думки Європи і до нього застосувалася. Обидвоє, Вінстон Черчіль і Стаффорд Кріпс не помилилися, і випереджуючи, кожний свою партію, вгадали напрямок куди мають йти. Їх помилка хіба в тім, що вони вважають політичну еволюцію континента за взір для їх острова. В кожному разі, в Англії також наступила „ліквідація“ ліберальної партії; правда, не в російський спосіб, але з тими самими наслідками: вже на виборах 1931, лібералам предложили до вибору під яким со-сом бажають, щоб їх усмажили: або — колиб стали по стороні національного уряду — дати себе абсорбувати, або — знищити, колиб вони рішили стати проти того уряду. Вибори 1935 доправидали Англію фактично до старої системи двох партій — тільки, що сі дві партії замість „торіїв“ (консервативів) і „вігів“ (лібералів) — є тепер консерватисти і трудовики. Вірність старому ліберальному прапорю Герберта Семюеля і його екстратури — остаточного висліду не змінять. Англіїдці не потребууть скорострілів — вони мордують свою центрову партію старим випробованим способом: приятельською прислугою...

Такі ворожби одного автора — капітана Івена.

На питання — якіж причини упадку лібералізму? — відповідає другий, Грінвуд. Лібералізм XIX віку спирався на трьох стовбах. На економічнім полі — на індивідуальній підприємчivosti і світовій свободі торгівлі й фінансів; на політичнім полі — на демократії і народнім представництві; на міжнароднім полі — на засаді національностей і самоозначення. На свій час, лібералізм міг похвалитися деякими осягненнями. Були се — свобода торгівлі і величезний технічний поступ, який потроїв населення Європи і значно збільшив його в цілім світі. Репрезентаційна система і загальне навчання спричинилися до зросту свідомости широких мас. Засада національностей розбила кілька старих імперій і освободила народи, піддані їм. Се піднесення мас підлеглих верств і народів — може наймаркантніше зявище нашої доби. Се той „бунт мас“, який є головною прикметою нашої цивілізації. Задовольнити бажання тих мас „людини з вулиці“ — стало першим завданням урядів.

Але чи ся „людина з вулиці“ дійсно щаслива? Маси стали свідомі і багато з бувших підвладних народів стали вільними, але вони властиво у великім клопоті, що почати з своєю свідомістю і з своєю свободою. Ніколи не було такої пристрастной туги за проводом і провідниками. Моральні вартости щезли, а з ними й моральні наказні заборони. Шалено зросло число нагод до забави. Повстало гостре почуття заведених надій. Нема нічого, чому хотілосяби бути вірним. Оповідають байку про цигана, що прийшов сповідатися. Священик пита-

ється чи він знає „Десять заповідей“. Циган відповідає: „я хотівби їх вивчити, але зачуваю, що їх вже скасовано“. Світ криком кричить за ідеалами, обов'язками, за заповідями. Людина опинилася серед порожнечі, яка її лякає. Відродження моралі і релігії, поступи католицької церкви і „сорочкових“ систем урядів, як фашизм, націонал-соціалізм, і навіть почасти комунізм — були виявом тої самої потреби. В тім усім не так виявлялося бажання за сталою політичною й економічною системою, яка далаби безпеку і щоденний хліб, як туга за вірою, за чимсь чи за кимсь, в що можна булоб вірити: за солідним бльокгавзом, де люди моглиби робити свою буденну роботу.

Проблема нашої доби трохи нагадує проблему кінця XVIII віку, коли „третій стан“ домагався собі „місця під сонцем“. Тільки що теперішній „третій стан“ — середні класи — далеко численніший і важніший від тамтого. Сі маси пролетарські і буржуазні — домагаються, правда, проводу але й співучасті в державі. Наглий успіх таких людей як Мусоліні і Гітлер, пояснюють часто шуканням мас за лінивим спокоєм під опікою диктатури. Ніщо не є так далеке від правди, як се твердження. Диктатори не лише вміли збудити привязання до себе „людини з вулиці“, але й її захоплення, ентузіазм, дати їй почуття співтворця, співучасника у великій справі, дати почуття дійсної співпраці при будові нового Єрусалиму. Гієрархія провідників, що розгалужується аж до найнижчих верств населення; безнастанно повторювана пригадка, що кожна людина може служити громаді, коли не як чинний політичний вояк або член партії, то у всякім разі сповняючи сумлінно і чесно свою буденну працю, і беручи участь в нечислимих громадських починах; — се все дає простому народові далеко більшу свідомість співпраці з проводом, з урядом, участі в правдивій самоуправі, ніж кидання виборчої картки, що п'ять років, на мало знаних кандидатів в далекій столиці. А коли до сього нового почуття співучасті в правлінні, додамо ще повне скасування міжкласових загат, додамо почуття людини, що, — які не булиб її здібности, скількиб вона не спричинилася до загального розквіту суспільности, — не є вона по суті нища від того, хто вище поставлений на соціальній драбині, — то зрозуміємо притягаючу силу нових доктрин. Чи ці доктрини колись підібють англійців? Автор не дає ясної відповіді. Але гадає, що коли комуністична течія посягне на ідейну базу цілої британської конституції — на почуття патріотизму, коли захоче захитати ідеєю, що тримає в купі націю, — „то тоді рициновий олій і концентраційні табори, не говорячи про егзекуційні відділи і примусові роботи, — з'являться на сцені скорше, ніж можна навіть думати“. Многі гадають, що коли привернути економічний добробут, знищити або зменшити безробіття, то се розв'яже проблему і заспокоїть велику тугу нашої доби. Певно, з безробіттям, яке є може більшою мораль-

ною аніж матеріальною плягою, треба змагатися і то дуже завзято. Але все те не розв'яже, лише часово відсуне більш радикальні засоби знищення кризи нашої цивілізації. Піднесення мас, нагальний і неконтрольований розвиток новочасного індустріалізму, упадок традиційних вартостей, роблять нову політичну і соціальну систему неминучою. Досі лише фашизм і комунізм жертвують себе як повну розв'язку кризи. Перший намагається створити новий світ, зєднуючи всі верстви кругом національного ідеалу, кладучи кінець класовій війні, звалюючи міжкласові загати, і приводячи осамітнений міський пролетаріят, основну базу марксової доктрини, в контакт з рештою нації, відновлюючи самопошану і задоволення своїм станом в найнижше поставленого на соціальній драбині. Другий — хоче збудувати суспільність виключно на „пролетаріаті“, „ліквідує“ всі інші верстви суспільності. Обидвоє сповидно стремлять знести індивідуальну і політичну свободу, що була нам така дорога.

В Англії перехід до XX віку може відбутися традиційним шляхом без революції. Коли анархістичний індивідуалізм мусить уступити місце контролі, коли провідництво має заступити правління мас, коли нове соціальне життя має повстати не на засаді егоїзму, а обов'язку і посвяти, — то англійці можуть довести, що се не може обійтися без знесення особистої свободи і ініціативи. Свобода менше залежить від виборчої картки й від інших форм демократичного доктринерства, що деінде вже збанкрутували, аніж від традицій єдності і спайки, без якої нема правдивої самоуправи...

Але переходу — такого чи іншого — в нову добу, Англії не минути таксамо як иншим народам. Ми — на порозі нової доби. Перед нами лише шлях вперед, не назад.

Вол. Дорошенко

Микола Устиянович

(З нагоди 50 ліття смерті й 100 ліття літературної праці)

3-го листопада 1935 р. минуло півстоліття від смерти Миколи Устияновича, товариша славної „руської трійці“, що йдучи слідами свого „побратима“ Маркіяна Шашкевича, гаряче витав зорю галицько-українського народнього відродження. Богато води утекло в Галичині від виступу Устияновича на українську літературно-громадську ниву й, якби встав він тепер із гробу, то не пізнав би свого рідного краю: те, про що лише мріяв невеличкий гурток ідеалістів 30—40 рр. минулого віку, стало вже духовою власністю широких верств народу, який врешті „пізнав себе“. Прийшло се самопізнання в наслідку праці цілої низки подвижників, що спотикаючися, падаючи від втоми, людської злости, непривітних матеріальних

чи політичних обставин, духової самотності, нераз заломлюючися й опукаючи руки, орали „свій переліг, убогу ниву“, рясно поливаючи їх гіркими, кривавими сльозами. А в першій лаві сих подвижників-піонерів, що розчищували хащі галицько-української прерії, йшов саме Микола Устиянович. І, хоч під ударами мачухи-долі, не доніс народного прапору до своєї смерті та в другій половині свого життя пристав до табору об'єднаних, з яким боровся замолоду, проте заслуги його для справи національного відродження Галичини такі значні, що геть заслонюють перед нами його пізніше відступництво.

Тому то й слід нам згадати про нього не злим, тихим словом.

Починав Устиянович свій життєвий шлях у тому часі, коли, здавалося, „рущина“ в Галичині засуджена була на видиму смерть, коли сильніша матеріально й культурно польщина тільки-но силою свого непереможного впливу, легко, майже без усякого зовнішнього примусу винародовлювала нечисленні гурти галицько-української інтелігенції. Польські національно-державні ідеали й змагання ставали духовою власністю українського юнацтва й воно гурмою йшло в польські конспірації, накладаючи головами в боротьбах польських повстанців із російською окупацією або гинучи на австрійській шибениці чи в знаменитій „Грай-горі“*). Скільки-то тоді галицьких (і не лиш галицьких, згадатиб хочаб І. Терлецького) українців носило конфедератку. А скільки опісля, розчарувавшись, перекинулося стрімголов, як от Наумович, у другу крайність — табор москофільський. Шлях від польщини до московщини перейшов і Микола Устиянович. Знаємо з його біографії, що бувши ще „студентом філософії“, себто гімназистом 7—8 класи, мало не пішов у польські повстанці. На українство навернувся він на університеті, богословом, мабуть під впливом Шашкевича. І вплив сей мусів бути могутній, бож українство тоді поборювали не тільки чужі, але й свої „рутенді“. В осени 1835 р. — Устиянович був тоді вже в духовній семінарії — читав Шашкевич Якову Головацькому його поезії, а опісля познайомив Головацького з їх автором. В 1836 р., сто літ тому, появилася й перший друкований твір М. Устияновича — „Слеза на гробі Михайла Гарасевича“, вірш писаний народньою мовою. Товариші покепковували собі з „хлопської“ творчости Устияновича й на глум прозвали його „соловейком Грицем“; наставники й собі дивилися на молодого поета зизим оком, а влада так, „ничтоже сумняшеся“, запідозріла в ньому — за український вірш! — „москаля“. А ще як незабаром, в 1837 р. наступили поліційні ревізії в семінарії, Устиянович, зражений, замовк на цілих десять літ. Аж по смерті Шашкевича озвався він польським віршем на пам'ять свого приятеля, думав надрукувати його в „Роз-

*) Вязниця на Шпільбергу.

maitościach" — літературнім додатку до „*Gazety Lwowskiej*“, та редактор зі страху перед польським громадянством не зважився надрукувати сей вірш і Устіянович видав його окремою брошурою аж у 1848 р. з рівнобіжним українським текстом. У сім знаменнім році „весни народів“ і загалом розпочинається жвава українська національна діяльність Устіяновича — громадська й літературна. Ми бачимо його тоді в перших рядах „Головної Ради Руської“, що стояла на чолі українського руху в Галичині. За почином Устіяновича, піддержаним Ів. Борисікевичем, скликає Рада до Львова перший український просвітній конгрес, так званий „Собор руських учених“, що відіграв таку визначну ролю в житті Галицької України. Імя Устіяновича стоїть на першому місці серед підписів членів підготовчої комісії зїзду на її запросинах. Подана тут коротка програма Собору уложена очевидно як не самим Устіяновичем, то в порозумінні з ним. Устіяновичевіж припала й честь відкрити конгрес. У палкій патріотичній промові докладно аргументував він національну мету Собору. Згадавши за широкі простори й красу української землі, „золотобережної України“ та змалювавши широко колишню славу й пізніший занепад українського народу, закріпив промовець земляків до праці над його національним воскресенням. А що правдива просвіта народу можлива тільки на основі народній, то промовець кликав не цуратися мови великого 15 мільйонного українського народу. Залишити народню мову — се, на думку Устіяновича, зрада власного народу. Українська бо мова — се „стобарвна квітка“, що нею можна висловити „всякі чувства душі й ума появи“:

„Хочемо налюбуватися принадами милости — казав Устіянович — пійдім до Основ'яненка Марусі: хочемо узброїтися в кріпость, послухаймо грімкого Шевченка; розвеселитися й попустувати, візьмім Котляревського; хочемо нарешті статочного образа, прочитаймо один тільки уступ з Перекинчика незабутнього Шашкевича; а колиб не пожалували потрудитися до пісень народу, до тої комори природних народніх гадок, знайшли би-сьмо не одну звїзду, котра би принесла славу найкращому письменникові кожного народу...“

Бачимо отже, що Устіянович не обмежувався в своїм кругозорі тіснішою батьківщиною, а стояв на становищі всеукраїнським.

Своєю живою, поетичною промовою зворушив Устіянович усіх присутніх.

І не порожні, не лише про свято, були слова Устіяновича. Довгі літа він на власному прикладі заохочував земляків плекати рідну мову, розвивати її й виробляти, послугуючися нею в письменстві. Був він тієї думки, як каже в своїй пізнішій автобіографії, що галицька народня говірка зіллється з часом із говором наддніпрянської України й таким робом очиститься від чужих впливів. Отсі свої погляди проводив Устіянович на практиці у часописі „*Галичо-руський Вістник*“, що його він на запросини краевого уряду редагував у 1849—50 рр. (до перенесення сього часопису до Відня).

На жаль, з редакційних помічників піддержував його тільки Михайло Косак, а Б. Дідицький та Іван Головацький уперто намагалися провадити московсько-обєдинительну лінію. В листі до брата Якова, Іван Головацький дуже нарікає на Устїяновича, що той не годиться на сю лінію:

„Що я напишу, що скажу — пише Головацький — все не до ладу йому й його заушникові Косакові — і Дідицькому достається не помалу від них обох, для того, що ніби за мною потягає.. Ще й кажуть що ми з Дідицьким підкопуєм умисно повагу *Вістника*, і через нашу вину, наш язик не прибуває пренумерати“.

Роздратований обєдинитель називає за се Устїяновича „падлецом“ і додає: „Межі нашими гадками, але й серцями безденная пропасть, порозуміння невозможне“ (Лист із 19 XI 1849).

А Устїянович і пізніше, навіть у віршах осуджує намагання москвофілів російщити галицько-українську літературну мову, щоб так поволі цілком заступити її російською. У вірші „Новий рік 1854“ читаємо таку апострофу до Цариці світа:

„Царице світа! Небо засвітало,
А попід небо вражда вихри гонить,
Рідний брат брату піснь гробову дзвонить,
Яр (весна) ниви гріє, а плугів так мало,
Жмінка при скибі, і тих двоять спори...“

Ще ширше й виразніше пише на сю тему поет в іншому вірші — „Отвіт многим“, уміщеному теж у віденському „*Отечественному Сборнику*“ 1854 р., виясняючи у відповідь дописувачеві з Жовківщини, чого замовкли в Галичині письменники.

Розуміється, тепер нас мова Устїяновича не задовольнить. Вона ще дуже невироблена, невправна, подекуди навіть шкарубка. Автор, видко, не володіє рідною мовою так легко, як літературною польською. Йому не раз бракує слів, і він заступає їх варваризмами — церковно слов'янізмами та польонізмами. Через се його польський вірш на память Шашкевича стоїть далеко вище за український. Але позатим пише Устїянович — говорю про перший, народній період його творчости — мовою чисто-народньою. Вірш його назагал легкий, йде свобідно, особливо в коротких ліричних або патріотичних поезіях. Зате значно слабші його поеми. Переходячи до змісту поетичних творів Устїяновича, треба підчеркнути, що найчастіше заторкує він саме національно-патріотичні теми. Згадуючи про колишню славу українського народу, за князів та за козацтва, й протиставляючи їй сумну сучасність, поет примушує читача задуматися над причинами сього контрасту, а застановившись стати й до чинної боротьби з лихоліттям за права рідного народу, за його національну честь (пор. поезії: „Наддністр'янка“, „До Зорі Галицької“, „До Перемишляна“). Позатим славить Устїянович долю хлібороба (прегарний вірш „Хлібороб“), оспівує родинну ідилію („Земський рай“), виславлює Австрію, складає чутливі романси, тощо. З усіх тих поезій і досі по всій Україні співають його славну пісню про

Верховину („Верховино, світку ти наш“), не знаючи імені автора.

Крім поезій писав Устіянович і оповідання в моднім тоді сентиментально-романтичним дусі, йдучи й тут слідами Шашкевича. Тепер і вони видаються нам надто старосвітськими, як і їх славні зразки — Вальтер Скоттові та Квітині повісті, але свого часу й Устіяновичева проза, як і його поезія, мали великий вплив на галицько-українського читача: будила приспану любов до свого народу і краю, розбурхувала національну самосвідомість. З цього погляду їх значіння в Галичині дорівнювалося значінню творів Квітки й Марка Вовчка на Наддніпрянщині.

„Хлоп“ показувався не худобою, не „бидлом“, а людиною з тими самими почуттями й пристрастями, що й пан; навіть більше — в романтичній обстанові наші верховинці — бойки чи гуцули — виходили цікавіші, привабливіші, демонічніші, ніж міщухи-сурдутовці.

В отсих своїх романтичних оповіданнях із бойківського ніби життя („Месть верховинця“, „Страшний четвер“) був Устіянович попередником преславно „буковинського солов'я“ — Федьковича, що так само романтичним серпанком, правда далеко талановитіше, обгорнув життя й побут Гуцульщини.

Писав ще Устіянович і всякого рода статті — публіцистичні, краєзнавчі, дописи, популярні брошури; полишив також пару автобіографічних записок. Твори свої містив по всіх тодішніх галицько-українських часописах (*Зоря Галицька*, *Галицько-р. Вістник*, *Неділя*, віденський *Вістник*, та *Отечественный Сборник*, тощо), підписуючи його здебільшого псевдонімами: *Николай з Николаева*, *Наум*, *Дротар* або просто буквою *Ъ*. Народнього напрямку держався до 60-их років, коли пристав до москвофілів. Але з переходом у ворожий табор властиво завмерла його громадянська й літературна діяльність.

Та проте народовецький табор не забував за колишні заслуги Устіяновича і ще за життя письменника дав йому докази своєї вдяки. В 1878 р., в 40-літню річницю священства Устіяновича, тодішня старша народовецька громада на чолі з Товариством ім. Шевченка та молодь із *Дружнього Лихваря* щиро витали пробудника Галичини з його ювілеем. Вислів загальному почуванню знаходимо в статті *Правди*, де читаємо:

„40-літні роковини священства о. Николая Устіяновича народня Русь не полишила без свого найсердечнішого участя. І якже могла народня Русь, свідома свого духовного новонародження, забути на одного і нині вже єдиного з перших предводителів і розбудителів нашої народности в праруськім краю нашім — в Галичині? Хто з русинів-народовців, кого до найглибших глибин порушили колись чудово-симпатичні пісні нашого — в найкращім змислі — сентиментального родимця-поета, котрому многі віком старші з нас завдячують розбудження любови до своєї світом і людьми — навіть своїми людьми — забутої народности; завдячують розбудження патріотизму на тій підставі, — на підставі своєї питомої народности.... хто запиняв би поспішити з заявленням найсердечнішого спочуття для

нашого правдиво-народнього поета? Кажемо — поета, бо ми лічимо поетом не того, хто багато писав, — як отсе водиться у нас, — а того, хто хочби небагатьма подіями електризував своїх сучасників-земляків”...

Не злим, тихим словом помянула Устияновича народо-вещька преса й по його смерті. Франко присвятив йому ширшу статтю (в *Зорі*), де підніс із жалем, що зі смертю Устияновича „Солодковична струна пукла на вбогій лірі галицько-української музи”.

А тепер кілька життєписних дат. Народився Устиянович 7 XII 1811 р. в міщанській сім'ї в Миколаєві над Дністром, де батько його був бурмістром. Тут скінчив нижчу школу, а гімназію й університет у Львові. Ми вже згадували, що ще бувши студентом філософії, малоощо не пішов у польські повстанці під Варшаву до Хлопцякого. Скінчивши філософію, перейшов до університету на богослов'є й, бувши вже на третім році богослов'я, попав до духовної семінарії, де зійшовся з Шашкевичем. Коли влада, шукаючи за польськими конспіраторами, зробила 2 III 1837 р. трус і в семінарії, забрано і в Устияновича різні недозволені книжки та рукописи, між ин. *Pielgrzym* Міцкевича; в результаті молодий питомець попав під поліційний догляд, що тривав аж до пам'ятного 1848 р. Покінчивши того самого 1837 року університет і висвятившись, став Устиянович за священника у Волкові львівського повіту; 1841 р. перенесено його до Славська в Скільських горах, де він пробув цілих 28 літ. В 1870 р. перейшов до Сучави на Буковині, де й помер 3 XI 1885 р.

В 1849/50 рр. пробув сім місяців у Львові на становищі редактора *Галицько-руського Вістника*, в 1861-65 рр. був послом краєвого союму, де вже не виявив особливої діяльності. Отож, як бачимо, більшу частину свого життя провів Устиянович у глухому куті, далеко від культурних центрів, на убогій гірській парафії. Не дивниця, що й талант його захирів і погляди його заскорузли. Прибитий злиднями, обтяжений численною родиною (мав дванадцятьох дітей), нераз робив Устиянович заходи дістатися на кращу парохію, але безуспішно. Опанована москвофілами консисторія уперто поминала його, мстися за колишнє українофільство. Не поміг Устияновичеві й перехід у об'єднаний табір. Листи його повні нарікань на долю. От уже в однім із власних листів до Петра Головацького 21 XII 1848 р., посылаючи два акти свого перекладу *Карпатських верховинців* Корженьовського, пише він до своїх львівських приятелів: „Я тут сиджу в горах, як заклятий” і додає, що найбільше тоді тільки дізнає радості, як дістанеться між них. В листі до Якова Головацького з 24 V 1853 р. читаємо: „Ми тут у горах, як у вовчій ямі — крім голоду лютого нічого нема”. В иншому листі до Я. Головацького (11 III 1860 р.) нарікає на свого декана, старого дивака Фортуну, що докучав йому доносами. В листі до свого приятеля, о. М. Романовського з 14 II 1865 р. ось як жаліється:

„Сила душі зломлена, убита; я днесь уже для світа непотріб... От живу, бо ще жити треба... Сам при так численній родині живу скудно й бідно... Більше, як 15 разів подавався я на якесь краще місце, но хотів уже віддавна сивий, як собака, і геть попрідав зуби, то такої кажуть, що ще того мало... Треба, щоб ще ся скулив, як собака, і вивчився мелькати хвостом, як собака... Здається, я ся родив на те, щоб бідити до гроба“.

Навіть Устїяновичів ворог, Іван Головацький і той, лаючи його в листі до брата Якова 19 XII 1859 р. за обстоювання латинки й грегоріянського календаря, не вдержався, щоб не завважити: „Смотря на его численное семейство, надо бы желать, чтобы святоюрцы помиловали и приняли его въ пропозицію“. Та святоюрці не милували. Навіть при кінці життя, 1882 р., коли черновецька греко-католицька громада просила, щоб Устїяновича настановили парохом у Чернівцях, доля не усміхнулася старому. Він мусів до кінця днів своїх марнуватися в глухому куті. Та проте з старечою упертістю тримався Устїянович обединительства. Дуже його боліло, коли його найстарший син, Корнило (відомий маляр і письменник) покинув москвофільство й пристав до народовців. А р. 1878 у відповідь на привіти народовців оголосив друком російський вірш „Моимъ друзьямъ“, де закликав їх покинути „раздоръ“ та, приставши до „единства“, вернутися до „согласія минувшихъ лѣтъ“.

Москвофіли, розуміється, не минали нагоди, щоб не використати зброю, яку давав їм проти народного напрямку колишній народовець у подібного роду заявах, та життя пішло таки шляхом Устїяновича-юнака, ентузіяста українського відродження, а не шляхом змарнованого і прибитого долею старого діда. І сьогото молодого ентузіяста згадуємо тепер і ми, віддаючи шану неминущим його заслугам.

Дм. Донцов

Про баронів середновіччя і баранів з байки

Кожному школяреві знана байка:

Зголоднілий вовк здивав коло потоку, де звук втишати свою спрагу, ягня. Зараз накинувся на нього, бо бідне ягня „каламутило воду“, яку він пив. Показалося, що ягня стояло о двадцять кроків низше біля потоку; що вода спливала не від нього до вовка, а навпаки. Але вовк твердив своє і ще згадав, якто ягня торік дозволило собі пащекувати на нього. Показалося, що торік ягня було ще молокососом і пащекувати не могло. Нестійним був і закид вовка, що се був брат ягняти, бо воно було одинаком...

Колиб справа відбувалася перед трибуналом, напевно

вовк був би віддалений з своїм позвом як неузасадненим, ще й заплатив би кошта процесу. Бо по стороні пізаного — була правда, логіка і вища справедливість.

А як було в дійсності, себто я хочу сказати — в байці? В байці справу на сто відсотків виграв вовк, ягня — заплатило всі кошта процесу включно до власної шкіри. Якраз про неї йшло тут, а не про якесь правниче питання, — а коли вовк і доводив, що порушене його право, що зневажена його честь, коли пускав туман з прекрасних фраз, — то лише тому, що в наш цивілізований вік — навіть в джунглях — всякі апетити мусять знайти усprawедливлення в моральнім чи правнім кодексі, в законах вселюдської етики, однакової для всіх і т. п. Крім того фіктивного існування, іншого — ні логіка, ні вічна справедливість в джунглях — не мають.

Не кожний школяр, виходячи зі школи, — перестає ним бути. Нераз лишається, з тим самим розумом, тільки що стає дорослою людиною, як ягня — бараном.

Таких баранів повно не тільки в байках Ляфонтена, Езопа, Крилова чи Глібова, але і в життю. І коли їм хтось хоче розтлумачити сенс байки: що раду дати з вовком може лише той, хто йому дорівнює, — серед баранів счиняється вереск:

— А, то ви хочете світ цілий обернути в праліс! Знищити культуру і цивілізацію! Ви заперечуєте ідею загальної справедливості! Нищите загальнолюдську етику! Проповідуєте зоологічні чесноти, ненависть і недовіря! Негуєте силу розуму і логіки! Голосите пеани голій силі! І такому божевільному дозволяють вільно ходити, й чомусь його не замкнуть! Або просто кажуть, що ви — ідеолог кишенкових злодіїв. Бо як писали християнські і етичні „Дзвони“: „в Монастирчу, повіт Жидачів застрілив один другого за невіддання 50 сотиків... Вістка коротка, але якжеж вимовна. Часописні вістки про того роду факти, вповні гідні ідеології Донцова, стрічаємо часто“ (Дзвони ст. 522-3 ч. XI-XII 1933). Так інтелігентно розуміють ненависну собі ідеологію і інші мої опоненти, відповідно до розуму, що їм дав Господь Бог.

А далі поруч з моральним обуренням, часом просто йдуть доноси. Так неминуче йдуть, що коли прочитаєте про „загально-людську етику“, — можете бути приготовані, що за нею піде вулична лайка. Коли прочитаєте, про „вічну справедливість“ і „лицарськість“ — можете бути певні, що за ними піде донос. А коли прочитаєте заклик до логіки і розуму, то напевно почувете щось такого чудернацького, як та „а баба-галамага“, якої малий Гриць (Франка) вчився від своїх гусей.

Наступає напад епілепсії, під час якого наші опоненти не знають що чинять. Рештками колишнього вогню, що перемінився в злобу, їд і ненависть, намагаються завернути національну думку назад в стан, в яким була сто літ тому, в блаженний вік Основ'яненкового провансальства. За трусливі —

щоби побачити світ таким, яким він є, за вигідницькі — щоби витягти з того всі висновки.

„Тверді раси, поки в них переливається надмір сил, мають сміливість бачити річі такими, якими вони є: трагічно“¹⁾. Тому перед їх очима встає світ пралісу. І хтож — опріч баранів з байки і з небайки — може непризнати їм радії? По війні між Італією і Туреччиною в 1911, по балканських війнах, по війні світовій, по большевицькім божевіллі, по революції в Іспанії, в Німеччині і в Австрії, по експанзії Японії і Росії в Азії — казати, що наш світ є блаженною Аркадією — може хіба сліпий.

І сі сліпці роблять мені надзвичайну честь: приписують виключно мені винахід, що світ — є світом джунглів. Мушу зробити їм прикрість: не можу прийняти сього винаходу на свій рахунок. Бо його — переді мною — робили вже не раз і не двічі.

„Фашизм хоче — пише Мусоліні — щоби людина по мужньому була свідомо дійсних труднощів життя, готова поконати їх. Фашизм розуміє життя як боротьбу“. Ідеї борються в нім між собою, а „кожна нова ідея виступає нагально в формі насильницького й догматичного заперечення“. Тому „фашизм не вірить в можливість, ані в хосенність вічнотривалого миру“.

Як бачите сі „каннібальські ідеї“ проповідую не я — їх проповідує провідник фашизму. Барани з байки вірять у всесвітнянський закон любови до ближнього, але — „фашизм відкидає загальні обійми і хоч живе в громаді цивілізованих народів, то всеж уважно й з недовірям глядить їм в очі, не дає себе здурити змінній і облудній зовнішності... Як великий нарід, італійці мають великі наміри: „для фашизму стремління до імперії, себто до розширення нації — се вияв життя. Його протилежність, дух тих, що куняють на запічку — се ознака розкладу. Народи, що родяться або воскресають — імперіялістичні, лише ті, що вмирають — зрікаються“.

Моралісти можуть сто разів вказувати на мене пальцями, як на винахідника божевільної теорії джунглів, — я не є її винахідником. Той самий Мусоліні говорить далі: „боротьба є початком всякого ставання, бо життя повне суперечностей: є любов і ненависть, біле й чорне, день і ніч, добро й зло, і поки сі суперечности не знайдуть рівноваги, боротьба все лишиться підставою людської вдачі, як неминуче призначення... І добре, що є так... День, коли зникне всяка боротьба, бувби понурим днем, днем смутку і занепаду... Лише хто прагне вернути до спокою, до тиші, до миру, мусить поборювати прямування нашої динамічної доби“. Запрошений окреслити в однім реченні суть фашизму, його провідник відповів: „ми проти вигідного життя“. Проти вигідного життя, проти мирного водопою біля спокійних потічків, проти товариства охорони ягнят, за законами джунглів. Ось ще ярка заява:

¹⁾ Fr. Nietzsche — Aus d. litter. Nachlass стр. 124.

„Ми роздерли всі обявлені правди, ми оплювали всі догми, ми відкинули всі раї, наруги зазнали від нас всі шахраї — білі, червоні й чорні, — які прийшли продавати своє чудодійне средство, що мало принести людськості — „щастя“... Я думаю, що народи коли хочуть жити, мусять розвинути певну волю могутности, інакше — тільки животитимуть як здобич сильніших рас, які сю волю міцніше в себе виплекали“²⁾...

Тартюфи скажуть, що се божевілля? Тоді нехай докажуть, але — ради Бога — нехай звертаються з жалями не до мене. Тартюфи гукають — сеж кінець цивілізації, треба проповідувати інтернаціоналізм, однакову для всіх справедливість, не „волю могутности“, „імперіялізм“, „боротьбу“ і прочі страшні речі! Інтернаціоналізм? — питається Мусоліні — *l'Internazionale è come l'amore: bisogna farlo in duo o altrimenti è onanismo infecondo*³⁾ (інтернаціоналізм се як любов: справа, яку робиться удвох, інакше се безплідний онанізм).

Добре порівняння! Воно все приходить в голову, коли читаєш односторонні заклики Єфремових або *Громадських Голосів* до жидівства, Кучабського до консерватистів, Винниченка — до большевиків...

Але може основоположник фашизму — „однобічний“? То послухаймо Шпенглера. А він пише: „людина — се драпіжник. Глибокодумні філософи, як Монтень і Ніцше завжди знали се. Знала се життєва мудрість старих байок і співомовок селянських і кочовничих народів“. Знали, що боротьба за існування — се „великий сенс життя, що його ушляхетнює“⁴⁾.

Сноби — завжди клякають перед всяким новим фактом. Як перед таким — клякають вони й перед гітлеризмом, доводячи своїм терпеливим читачам, при звичаєним до всякої саламахи, що ідеї гітлеризму — се зовсім щось інше, аніж те, що проповідують варяти з *Вістника*. Зовсім щось інше? Розгорнім „Мою Боротьбу“:

„Майбутнє якогось руху обумовлене фанатизмом, нетолеранцією, з якими його прихильники представляють той рух, як єдино правильний, з якими ворожать йому перемогу над іншими рухами... Світогляд — завжди нетолерантний... Він владно домагається свого виключного і повного признання“. Шовінізм? — „Страх нашої доби перед шовінізмом — се ознака її імпотенції“...

І ці засади пралісу боронить державний канцлер Німеччини, Адольф Гітлер, той самий, якому — на підставі — не ним впровадженої — конституції ваймарської республіки — віддав більшість своїх голосів німецький нарід. Чи той нарід нагло збожеволів, як думають марксисты?

²⁾ B. Mussolini — *Der Fascismus*.

³⁾ B. Mussolini — *Discorsi politici*.

⁴⁾ O. Spengler — *Der Mensch und die Technik*.

Але таких божевільних є більше. Макіявель... Колиб не Гітлер, а Макіявель бувби тепер канцлером Німеччини, наші фарисеї — на ліву сторону виверталисяби, щоб довести, що його теорії — то зовсім щось инше, аніж маняцтва *Вістника*. Але Макіявель вмер більш як чотириста літ тому, — отже його можна валити з постументу. Послухати фарисеїв, то Макіявель — вирід і просто дурень, етичністю ані до Макарушки не доріс, ані до редакторів *Діла*, а розумом — не сміє й рівнятися з Целевичем. Але читачі наші переглядали статтю на сю тему в VI-й книзі нашого журналу за мин. рік. Ряд знаних в світі (в галицькім загумінку може ні) імен висловлюється про автора „Володаря“ зовсім инакше, аніж органи нашої колтунерії, підносячи його геніяльні і проникливі думки, його великий патріотизм і — велику актуальність його творів для нашої доби. А Фіхте — великий ідеаліст — підкреслював, що відколи світ є світом — єдина можлива політика — се політика Бісмарка, Фридриха II-го, римська, англійська і Макіявеля. Хто виступає проти неї — гине. Проф. Й. Гофмілер, в передмові до трактату Фіхте — пише, що в своїм „Макіявелі“, розвиваючи думки майстра, Фіхте дав нам першорядний „боевий політичний памфлет, різку відправу всякій омані і наївності в політичних справах“, памфлет, який захопив Арндта, Шарнгорста, Гнайзенава. Замінити сю політику „гуманністю“ — значить скінчити самогубством⁵⁾... Але що сі імена галицько-льодомерійській півінтелігенції значать...

Львівські „гуманісти“ при кожній нагоді засвідчують свою пошану до культури Міцкевича. А чи знають вони, що до одного з творів Міцкевича взято якраз motto з того „Володаря“ — що в житті треба бути не лише гуманістом і бараном з байки, але львом і лисом (essere volpe e leone). Чисто джунглівські порівняння! А в передмові до одного видання великого твору Міцкевича — знайдете таку політграмоту макіявелізму, що ліпшої не треба⁶⁾. Передмова — дуже повчаюча і поручаємо її нашим персонажам з байки. Або читайте блискучі рядки з „Пана Тадеуша“ — рік 1812:

І блискавки орлів майнуть понад границі —

І наїдається тіл і крови ся напюють.

І крила на спочин звитяжницький складуть,

Коли гнобителів почувши смертний подих,

Натхнено прогремить ясна сурма свободи.

Що бачать в сих прекрасних віршах — „зоологічного“ наші Тартюфи? І чому тон сих віршів звернений проти білої Росії — стає „зоологічним“ в нас, коли він звернений проти Росії червоної? Розумію, що *Вільшовик України* (ч. I 1934) впадає в гістерику, що *Вістник* пропагує „відмову від всяких моральних і етичних норм“, пропагує ідеал „творчого насиль-

⁵⁾ Fichte — Machiavellis Politik.

⁶⁾ A. Mickiewicz — Konrad Wallenrod передмова W. Bruchnalskiego wyd. Ossolineum, Lwów 1922.

ства". Але чому обурюється „тоженаціоналіст"? Чому його гістерика звернена виключно проти мене? Чи може дістав такий приказ?

Про ті самі закони пралісу можна читати цілі сторінки в творах Ле Бона: що світ є ареною, де змагаються різні віри, з природи своєї — нетолерантні; що рушійні сили історії — не логіка, але емоції, „колективний містицизм", ненависть, „містичний ідеал", що сам розум — „се холодне світло, яке ніколи не побуджує до чину", що творчим чинником є лише воля⁷⁾... Виходилоби: Ле Бон був божевільний!

Деякі з тих „божевільних" тримаються думки, що не культові „правди і справедливості", не гуманним почуттям, а їх „божевільний" моралі — завдячує Європа, що устоялася проти інвазії Азії. „Власне тому західні частини середземноморського басену зуміли краще опертись азійським навалом, аніж східні, де мешканці мали солодшу і ніжнішу вдачу", стративши свій „дикий і войовничий темперамент"... На щастя народів Заходу, християнська наука зовсім не ослабила їх войовничих інстинктів... Панове моралісти мають звичку з жахом говорити про войовничих пралатів і закутих в сталь баронів середновіччя, але вони повинні тямити, що колиб почування, виявлювані таким способом щезли, то країни Західної Європи поділилиб долю країн Малої Азії, або європейської Туреччини. А наші філософи, замість вигідно розумувати в якійсь цивілізованій країні, мусілиб служити тому чи іншому азійському завойовникові⁸⁾. Буквально те саме каже Сківські (*Курер Поранни* 26 VII мин. р.) — „трагізм нинішнього католицизму в тім, що за слабе воно, щоб накинати себе світові, отже пробує з ним погодитися. Не розуміє, нажаль, що ті поєднавчі гести цілковито відтинають його від живих джерел життя. Що життя, повне і буйне, скорше знесе ворожість, аніж толеранцію, ненависть аніж поблажливість".

То значить мають воскреснути оті драпіжники — „закути в сталь середновічні барони"? Що ж, і вони потрібні на світі!

Знаний дослідник індійської джунглі, ловець тигрів, швед Бенгт Берг пише в своїй захоплюючій книзі: „так як створені джунглі, мають вони наглу потребу в тиграх і в інших драпіжниках, щоби травояди не дуже там розмножувалися" — оті олені й дикі свині, які пустошили рижові поля і нищили врожай — працю людських рук... І далше: „так як створена людськість, я думаю, що ми ще довго потребуватимемо людей, які — коли на те піде — „потрапилиб роздусити хробака"⁹⁾... От як ті, що розчавили оттоманського галапаса в 1912 р., як ті, що роздусили російського галапаса в 1918 або ті — з країни Сходячого Сонця, — що допчуть вели-

⁷⁾ Gustav Le Bon — *La Revolution Française, Psychologie Politique*

⁸⁾ V. Pareto — *Соціологія*, § 1799.

⁹⁾ Bengt Berg — *Tiger und Mensch*.

кого, але недолужного китайського дракона... Саме тому, що всі вони мали в собі щось з „закутих в сталь баронів середньовіччя“. Хто не має в собі з їх духа, має — з духа баронів з байки: барони або барани, третього праліс не знає.

А коли панове „моралісти“ питаються, як смію я твердити, що збила нас з ніг большевицька навала лише тому, що було в нас загато гуманности, що вірили загато в добро (чиє?), в справедливість (чию?), — то можу відповісти, що дійсно так воно й було. В спорі з большевізмом згубила Наддніпрянщину „солодка й ніжна вдача“ нашої верхівки, вдача, з якої глузує Перето, та наша — на тлі байки про ягня дуже відповідне окреслення Шевченка — „овеча натура“, над якою так легко перейшов до денного порядку большевицький тигр чи вовк.

Гістерики, що вірять в добро і справедливість питають: — то значить вашим ідеалом, вашою остаточною рацією є Варфоломійська ніч, свист гільотини, організація Чека? Ні, перед страхіттями Чека найшвидше клякають гуманітаристи. Ні, сі страхіття не є ідеалом „войовничих пралатів і закутих в сталь баронів“, ні гітлерівців. Їх ідеалом є — запобігти тим страхіттям так, як ті барони і пралати запобігли страхіттям турецької навали, а їх духові нащадки — страхіттям большевицької навали. Для кожного, хто не дивиться на світ очима кертиці — все те так ясне і так просте.

Се прекрасно колись витолкував своїм читачам Роман Дмовський (*Курер Львовский* ч. IV 1933) — „несподіванкою для марксистів були методи, якими почали з ними боротися, їх власні методи... Се був великий удар для комунізму“...

Се прекрасно розуміють люди нормальні — напр. публіцист з *Веку Нового* (7 IX 1933), який задав собі питання, чому гітлеризм зломив німецьку соціалдемократію? Тому, що „в жилах ніодного з соціялістів не кружало тих кілька краплин львиної, тигрової, або просто хочби вовчої крові, які потрібні для боротьби на смерть і життя“. Тартюфи наші не читають таких річей? Коли не читають, хай ідуть, як Палій запорожець — в ченці. Коли читають, нехай мають хоч рештку порядности — що їм залишилася — і звернуться з своїми жалями: до Ле Бона, до Парета, до того Веку Нового, до Сківського, до Шпенглера, до Мусоліні, до Гітлера і пр., не лише до мене. Хай здобудуться хоч на тінь якоїсь аргументації збиваючи сей світогляд, замість впадати в епілепсію.

Але Тартюф ніколи не дивиться в корінь річей. Під тим оглядом він має мозок найбільш загальноканого Гриця з села, того „мудрого Гриця“, який є в кожному селі і з якого ціле село глузує. Для такого Гриця — кожний, хто в краватці — пан. Тому Гриць завше проти „зоологічного націоналізму“ має свій аргумент: алеж ніколи в світі провідники великих рухів і народів не йдуть з гаслами „зоологічними“ чи „макіявельськими“. Вони завше мотивують позитивно свої

наміри. Коли вони говорять про ідеали права і справедливості, про свою місію, — то в їх очах їх ідеали — найідеальніша річ на світі, вони думають ідеалістичними категоріями, освітують свої вчинки позитивними ідеями. Вони не були „ошустами“. Їх благородні кличі — ніколи не були в їх думці — прикрасою, блахманом для їх егоїстичних, захланних, насильницьких намірів.

Росіяни, мовляв, теж ніколи в своїх месіянських програмах не славословили „ненависти, жадоб, інстинкту“. Припустім, хоч се фальшиво, бо і Герцен, і Блок, і Ленін і многі інші насолоджувалися садистичним видом знищення західної цивілізації, проповідуючи ненависть до неї, але припустім. Припустім, що їх „благородні кличі“ не були — в їх власній думці — блахманом для захланних, насильницьких замірів.

Ну і щож з того?

Ніхто й не заперечує, що многі з мешканців пралісу у власних їх очах були виконавцями великих ідеалів права і справедливості. Не йде про їх суб'єктивну думку про себе, а про об'єктивний стан річей. Вульгарно говоритись: „хто пса хоче вдарити, кий знайде“, або — „скаже, що він сказився“. А наука говорить — „коли якесь релігійне або політичне вірування переможе...розум все знайде мотиви, щоби його витолкувати, усправедливити і змусити його шанувати. Мабуть і за часів Молоха існувало стількиж промовців і теологів, які доводили корисність людських жертв, як і в інші епохи, щоби звеличити інквізицію, ніч Святого Варфоломія і гекатомби терору французької революції“¹⁰). І не конче ті промовці і жреці були дурисвіти. Вони часто вірили так щиро в свої гарні слова, в своє право, як — вовк з байки. Тим не менше, ті фрази — як напр. фрази Леніна — були — особливо для того ягняти — блахманом, яким прикривалися звичайні апетити. Нераз ті напади — апетиту чи ідеалізму — були навіть оправдані і для історії спасенні (хто буде жалувати за упадком імперії Чингіс Хана або Абд-уль Гаміда?), але справа від того не змінюється, ані закони пралісу.

Так само як з ідеалами, стоїть справа з розумом, як мотиваційним чинником. В нас — чим менше мама-природа обдарувала Тартюфа розумом, тим більше носиться він з ним; тим більше обурюється, що його не шанують, що замало того розуму в історії. Але розум потрібний передусім, щоб розуміти соціальні явища і їх природу. А сього розуму — на жаль — нашим моралістам дуже дрібна кількість відмірена...

„Якобінці були тої думки, що ними кермував чистий розум. За революції вони безнастанно на нього покликувалися...”

На ділі ж якобінці не були раціоналісти, лише люди віри. Далекі від того, щоби будувати свою віру на своїм розумі, вони формували свій розум, як їм казала їх віра, і хоч їх

¹⁰) Le Bon — La Revolution Française. Кн. 1 позд. 1 § 6.

промови насичені раціоналізмом, він грає дуже малу роль у їх думках і в їх поведінці... Велика більшість їх вчинків походила з почувань: потреби рівності, заздрости, гніву і пр., в яких розум не займав ніякої частини¹¹⁾. Іншими словами — їх теорії власне були блахманом для їх почувань, місій і „гонів“, для їх „зоологічних“ стремлінь. І тим не менше — Робесп'єр був непідкупний і ніякий „ошуст“. Менший в кождім разі від наших моралістів, бо дійсно вірив в те, що говорив. Наші Тартюфи кажуть: бреше, хто каже, що уважає гасла французької революції, свободу, рівність і братерство чи якісь інші „благородні кличі“ — хитрою, з цинізмом сформульованою заслоною для маскуваннн своїх „жадоб, інстинктів і гонів“. Цинізм? Цинізм може бути, може й не бути. Напр. більшовики 1905 або 1917 років не були циніками, сталінівці — є ними напевно. Але те все не має ніякого значіння: і в тих, що в свої „благородні гасла“ вірили, і в тих, що в них не вірили — прикривали ті гасла якраз „жадоб, інстинкти, і гони“. І ціле наше нещастя було в тім, що в нашій верхівці в Києві 1917 р. багато було наївних, які в ті, ворожі нам гасла вірили так, як ті, що на нашу згубу ті гасла вдумали.

Вірили в ті „визвольні“ гасла французької революції спочатку і німці, вірили „в сонце золоте кращого, розумнішого, праведнішого ладу“, але хутко отряслися з того словесного туману. Французький соціолог не дивується, що чужинці не захоплюються французькою революцією, не дивується, бо пригадує, яких потресень зазнала від неї протягом років Європа, а особливо Німеччина. *Фасе* пише: „Мусимо здобутися на патріотичну відвагу сказати се, бо патріотизм вимагає передусім — говорити правду своїй країні: що Німеччина бачить у Франції, в її минулім, нарід, який з великими словами свободи і братерства на устах, гнобив її, доптав, рабував і плюндрував впродовж п'ятнадцятих років“¹²⁾. Німеччина — слушно каже француз — побачила в сих „високих гаслах“ — огидний блахман, цинічну маску, яку треба було здерти, щоби Німеччина стала вільною. Наші соціологи з Задрихвостів в таких випадках обурюються на тих, хто здирає маску, а виступають в обороні шляхетного ідеалістичного француза. Невже їм вдалося аж так обробити своїх нещасних читачів, що ті зовсім не в стані відрізнити льогіку від словоблудства? Жорстоко кпить з своїх земляків Герес, якто вони спочатку — як наші Тартюфи — не хотіли й припустити, що „гуманні ідеології“ і „високі гасла“ революційної Франції, були лише хитрою заслоною для маскуваннн завойовницьких інстинктів; як під п'ятою Наполеона німці вважали його за Бога, за того, що своїми ідеями „ушасливить світ“; як наївно

¹¹⁾ Le Bon — Bases scientifiques d'une Philosophie de l'Histoire кн. IV розд. 2 і кн. II розд. 2 § 3.

¹²⁾ Le Bon — La Revolution Française ч. II кн. I розд. 2 § 3.

вірили „найцинічніший брехні“, як „блеяли до нього мов барани в стайні, в яку вдерся він неначе вовк“¹³⁾ — як наші підніжки Леніна. З однаковим наслідком для них, бо і одні, і другі — замість в закони пралісу, увірили в „цивілізаційні і культурнотворчі гасла“ французів в однім випадку, большевиків — в другім. Увірили, що в життю ділають ті гарні гасла, а не цинічні апетити, що тими гаслами маскуються.

Інші чудово здають собі справу з того, що криється за високолетніми фразами. Нарід, що взяв собі монополію на толкування гуманних і ліберальних доктрин, нарід — прихильність до якого є прібним каменем всякого лібералізму — жида; так і кажуть, що „коли журитися тим, щоб на широкім світі, серед всіх народів здобути оплески за свою безінтересовність і за посвяту добра власного народу для абстрактної ідеї загальнолюдської справедливості“ — то тоді тим абстрактним ідеям можна вірити і за ними поступати. Але коли „космополітичну ідею не можна погодити з безпосередніми національними інтересами жидівства“ — тоді її треба покинути. Жида „повні пошани до загальнолюдських ідеалів“, але часто треба „відпочити посвяту для тих ідеалів до того часу, коли інші народи бодай трохи зачнуть ті загальнолюдські ідеали приміняти також до жидів“... (*Chwila* 11 IV 1935). Що се доводить? Се доводить, що жид, який так думає не є кретин, ані дальтоніст, не глядить на світ крізь рожеві шкла, в ніякі високі абстрактні гасла не вірить, поки не випробує правдиві цілі, які тими гаслами маскуються... Механізм за яким йде життя в світі не є для нього тайною. Здитинілі провідники менше щасливих народів дивляться інакше: коли їх зрадить I-ий Інтернаціонал, вони вірять в II-ий; коли зрадить другий — переносять свою віру на III-ий; коли дістануть облизня від III-ого — так як теперішні наші „троцькісти“ — вірять в IV-ий і т. д. Космополітична ідея може трицять разів довести їм, що се лише блахман, що за нею криються вовчі інстинкти — вони обвинувачують — і то по довгій надумі — жертв Ваала, ніколи самого божка. Подібно й гетьманці, що вірять в „нову“ монархістичну, „братню“ Росію. Аналогія до наївної віри передреволюційного російського мужика в царя, який хоче добра народові, але якому перешкаджають недобрі слуги царські. Подібно устроений мозок, як в того мужика, мають наші моралісти, які за ніякою рекламою не бачать ошукаництва.

Так, ідеали — грають велику роль в історії. „Права людини, рівність, свобода, ненависть до тиранів, Соціяльний Договір Руссо, суверенність народу — все се розділи евангелії, в яку свято вірять вірні“. Сі нові правди мають своїх апостолів, але „в усі віки вони завше намагаються накинати своє евангеліє світові — силою“¹⁴⁾. Сей останній аргумент

¹³⁾ Görres — Wider Napoleon — für das deutsche Volk.

¹⁴⁾ Le Ben — La Revolution Française ч. II розд II кн. 3 § 2.

завше криється за тими „гуманними ідеологіями“, бо не в їх царстві живемо ми.

Наші моралісти — викупані у всіх водах, перекинувшись з Савлів у Павлів чи навпаки, — журяться, що уняття світа, яке приписують мені — що воно є „анімальське“, що викликає самі низькі інстинкти. Не знаю, але ніодного з тих „низьких інстинктів“ людей, що дивляться на світ не крізь рожеві шкла Тартюфів, — не промінюю на „високі“ інстинкти моральних словоблудів. Чи Нельсон, який казав своїм морякам — шанувати короля і ненавидіти французів як чортів — давав себе провадити низьким інстинктам? Воднім французьким тижневику читаємо про збори Jeunesse Patriotes, про промову Анрію, що зневажав Бурбонський Палац (Палату Послів), проте, як збори рушають походом на гріб незнаного вояка, як „розлягається Марселеза, ся бунтівнича і мстива (séditieuse, vengeresse) пісня“... Чи низькі почування взли сих людей? Коли Герес проголошує, що „без почування ненависти і любови“ нема ні великих народів, ні людей, коли з докором протиставляє тим почуванням „німецьку холоднокрівну байдужність“ — чи він проповідує „анімальські інстинкти“, „дике бузувірство“? Коли Демостен в третій промові проти македонського короля — кличе атенців „серцем і розумом ненавидіти тих, які серед них промовляють на користь Пилипа“? — то він збуджує „зоологічні“ нахили?

Як нагадує страх, наших баб-плакальниць перед тим „зоологізмом“ — наших бабусь, що хрестилися, як чули про соціалізм, або прабабусь, що затикали вуха, коли чули про Вольтера!

Ні, нічого в тих нахилах низького не було. Низьке булоби колиб напр. ті люди цинічно зневажали те, чому кадили вчора, колиб з нікчемних мотивів — змінили віру, або колиб писали на когось доноси — се булоби низьке, хочби на словах і проповідували „високі ідеали“ і „гуманні кличі“. Низьким був Ізократ, який величав Пилипа, як Крушельницький Сталіна — „новим Агамемноном, що мав під своїм скиптром злучити всі народи Греції в добробуті, під тінею меча“; який лаяв „заздрісників потужного монарха, що роблять його підозрілим“ серед атенців.

Ні, в Демостені не було нічого низького. Не було нічого низького ні в Гереса, ні в Фіхте, в нікого з тих, що зривали маски з облудних фраз; що — як Мусоліні — здирав маску „з білих, червоних і чорних шахраїв“ з гуманними словами на устах, що навчав не давати себе дурити „облудній зовнішності“ лише дивитися на світ „уважно і з недовірям“ — так як се роблять мешканці пралісу.

У Кіплінга є чудова байка: „Вулик процвітає, доки бжолі працюють, шанують право. Але він гине, коли молоді бжолки починають прислухуватися до балачок трутнів — про „любов“ про „підкування товаришками праці“ і про інші „високі, гуманні

ідеали". Право вулика (теж право пралісу!) каже, що треба будувати воскові комірочки, щоби перешкодити метеликові Мертвоголовці ввійти до середини. Але, переняті гуманними ідеалами, молоді бджілки глузують собі з того:

— Пусте те все! — каже якась бджілка. Передусім щодо мене, то я ніколи не чула про метелика Мертвоголовку, щоби він входив до вулика. Метелики сього не роблять. Майте довіря до метелика, а він матиме довіря до вас! Будування комірок з воску означає брак того довіря. Наша сіренька постра слухно говорить — думають бджілки.

— Зовсім правильно — каже трутень. — Будувати воскові комірочки чиста провокація. До того приходить витрата водини, потрібної нам до вищих і більше практичних цілей. Якщоб мені вдалося вщепити у ваші серця дрібку толеранції, дрібку природної доброти супроти тих любих метеликів, що ви їх звете Мертвоголовками, тоді знавби я, що не на дурно прожив свій вік.

Вулик, що допускає в себе такі балачки, згорить одного дня з рук пасічника, а його бджоли погинуть — пише Моруа — а народи, що переймуть поступовання вулика, терпітимуть тяжку кару з руки Бога Війни" (*Вістник* кв. V 1935).

Якраз те, і нічого іншого мав на думці і Демостен, коли говорив про „оборонну зброю, спасенну і корисну всім, особливо свобідним народам проти тиранів“, зброю, якою є — „недовіря“: „поки її маєте, не станеться вам нічого злого“ (шкода, що наші соціялісти читали Леніна замість Демостена!). Правда він казав, що природа дала ту зброю „мудрим людям“, тому від неї мабуть відхрещується Е. Онацький і Зенон Пеленський.

Те саме, що атенський трибун підносить — майже двадцять три віки пізніше — французький трибун (в *Illustration* 29 VII 1933): „Чи вільно нам — питається — вихвалити ідею міжнародного братерства, коли наш німецький сусід мобілізує дух відплати, громадить сили, які намагаються знищити нас“? —

І якраз се братерство супроти братнього російського народу голосили і соціялісти наші, і гетьманці, і ліберали, п'ятуючи імям заскоруждого шовінізму відношення Демостена і французів. Хто є бузувір — чи той француз чи наші Гартюфи, чи оборонці теорії пралісу чи Аркадії — не знаю. Але знаю, кого скорше можна назвати туманом.

Ні, не злі інстинкти будили ті люди; вони будили твєрезу думку, спасенний скептицизм, бажання бути готовими морально, потребу здирати облудні маски з дійсности і уявляти її такою, якою вона є і памятати, що довкола не Аркадія. Ніщо іншого не говорив і я — цілий час — висміваючи „дрібку толеранції“ і „природної доброти“ трутнів. Тому м. и. і п. Іванейко повинен зрозуміти, що говорив я про річ значно ширші і глибші, аніж заголовки, який я їм дав в книзі, виданій в 1926 році. Тому і барани з байки повинні тямити, що

те, що говорю, се не моя вигадка, не щось нечуваного і невиданого. Се старі закони, що правлять світом, і не надзвичайна мудрість говорить з тих, що сі закони „відкривають“, а надзвичайна глупота з тих, що замикають на них очі. На Заході ті закони давно відкриті.

Кілька бесервісерів з Галичини закидають мені фальшиву інтерпретацію ідей Заходу. Вони прагнулиби той Захід підстригти до рівня ідей „руської трійці“ зперед сто літ. В полеміку з того приводу не потребую з ними вдаватися. Ідеї ширені „Вістником“ і його Книгозбірнею — знаходили свій вираз або в моїх статтях в чужій пресі або в прихильних відгуках в рецензіях (Universaliť Fascista, Revue Hebdomadaire, Il Messaggero, Kölnische Volkszeitung). І ніде в тій чужій, європейській пресі мої ідеї не вважалися за щось дивоглядного, лише за щось свого. А поки так є — можу не перейматися нападами скаженини галицько-льодомерійських словоблудів.

Що криється за мудрістю тих словоблудів з їх „дрібною толеранцією“? Може хоч дрібка розуму? Ні, лише сліпота, але та найгірша — добровільна сліпота зі страху, сліпота струся, що в пісок зариває дурну голову.

Не в тім справа, каже один з них, що ми вірили в право, людство, поступ і справедливість, що не вміли протиставити комуністичній фанатичній вірі — такуж свою „бузувірську“. Се „лицар“ з „Шляху Нації“, другий — з „Нашого Шляху“ (Онацький) каже, що „не треба картати Грушевського за завелике довіря до обіцянок большевиків“... Бо віра в „високі благородні гасла“ — така шляхетна, така — успокоююча, присипляюча, повна такого туману, так милого для туманів — нащо там викликати якісь закони вулика чи джунглів? Пощо бачити світ в чорних або в „крівавих“ барвах? Якраз про сих сплячих „лицарів“ з вражливою і ніжною душею писав Фіхте — „вони не бажають собі, щоб їм переривали їх солодкого сну і тому щільно стуляють очі перед майбутнім. Але через те, що иншим, які не стуляють очей, се не перешкаджає бачити того, що зближається, і через те, що тих зрячих може скоротити заговорити і назвати по імені те, що вони бачать, — то сліпим здається, що найпевніший засіб проти зрячих — заборонити їм говорити і називати... Так ніби коли хто чогось не бачить, то воно і існувати перестане... Так блукає сновида над краєм пропасти... Так струсь замикає очі перед ловцем, що зближається до нього, думаючи, що небезпека, якої він не бачить, не існує“¹⁵). Ось що криється за моралізаторським вереском отих крикливиць, які ховають голову в пісок, щоби не бачити законів світа, що заколисують себе гарними снами про „поступ і справедливість“, снами, з яких декого не обудили навіть громи большевицької революції...

Цікаво, що ті струсі найменше говорять про свій коле-

¹⁵) Fichte — Machiavellis Politik, Beschluss.

ktiv, а більше про „загальну справедливість“, про „праведніший лад на світі“, про „слушний лад на землі“. Їх обходить передусім світ, ціла планета, якийнебудь космополітизм. Хто виступає проти нього, той „бузувір“ і „вузький шовініст“. Правдивим їх імям називає тих широкосердних крестинів Ернст Моріц Арндт. „Сей космополітизм — пише він — який нам захвалюють, не від Бога, лише від тиранів і деспотів, що всі народи і країни землі хочуть обернути в купу руїн, сміття або в купу невільників“, — як обернула в таку купу Москва — народи СРСР власне тими, милими нашим струсям — космополітичними кличами. „Хто проповідує такий космополітизм, хто вірить його внеслим загальною людським кличам“, той є „старомодний дурень“ (abgelegter Dummkopf) на думку Арндта¹⁶). Уважаю, що Арндт назвав їх єдиним імям, яке вказує на той „психічний комплекс“, що криється за їх мудрощами...

Ще енергійніше висловлюється про сю породу людей Освальд Шпенглер. Він каже, що оті фрази про гуманність, світовий мир, і братерство всіх людей — се вияв втоми, се втеча від боротьби за існування, се туга за нірваною... Сих людей, які призначені своєю вдачею бути погноєм сильніших, він називає імям, яким прозивають потульного й збайдужнілого на все єгипетського селюха — фелакхами. І каже, що різні „горожани світа“ і мрійники про „світовий мир“ і „приязнь між народами“ — се духові провідники фелакхства, якому залежить лише на втечі від життя¹⁷).

Се ті, які проклинають взагалі саму природу, в якій нема іділії; се ті, якими повна наша література і публіцистика, які хочуть „обняти всіх людей“, які мають „незлюбне серце“, які мріють про часи, коли то „не буде ворога, а будуть всі братами“, які ненавидять світ „вовків“, „звірний світ“, де нема „гармонії і супкою“, потрібних для їх хворого серця і хворого мозку.

Тепер ми вже знаємо, з ким маємо діло. А коли схочемо шукати прикладів, скількиж то яскравих облич моглиби пересунутися перед нами!

Ось Сергій Єфремов, який виступав в обороні бідного переслідуваного єдінства за царату, в імя загальнолюдської справедливості, проти канібальства і диких інстинктів, — щоби діждатися кривавої лавні для свого народу з руки Троцького, Літвінова, Зіновєва...

Ось Винниченко, який теж служив „високим шляхетним ідеалам“, який — в розгарі революції — закликав — „що тепер не треба роздувати свій гнів, не треба кидати нашого спільника російську демократію, не треба дуже насідати на нього“ навпаки — мати до неї довіря, — щоби на власній

¹⁶) Ernst Moritz Arndt — Der Rhein.

¹⁷) Spengler — Untergang des Abendlandes I 498 і II 223.

скірі відчутти гнів тої демократії. Хоч як її запевняв, що він її води не камутив...

Який він був певний перемоги! Бо між „мали за собою справедливості, правду, совість, цілу купу гуманітарних ідей, висновків науки, здорового розуму“... Щоби переконатися, що розум історії не був по його стороні, лише по стороні тих, які дурили його „гуманітарними ідеями“, самі вірячи лише в суворе право пралісу...

Як служив вселюдським ідеалам бувший голова Центральної Ради Михайло Грушевський, як радив хочби „як не вилазило боком Україні пановання большевізму“, — його приймати, „шануючи загальнолюдську вагу“ комуністичної ідеї — і все на те, щоби здитинити в залізних обіймах Торквемади „загальнолюдської ідеї“... Це тяжче переплатили своєю вірою — Хвильовий, Фальківський, Влизько і інші Червоні Шапочки, яких мов грибів у лісі, повно на Україні.

Ось був редактор київської „Трибуни“, який таку вагу надавав „добрим чувствам“, який так вірив у спільні ідеали вселюдської справедливості, що лучать українську і російську демократії, який всякій „національній виключності“ радив „протиставити ідею справедливості, ідею загальнолюдських ідеалів і етичних норм, які цілком слушно Драгоманів ставив вище всіх національних претенсій поодиноких народів“... Чи велике враження зробив він своєю проповіддю на „братерську російську демократію“? Вона завше волітиме Панейків.

Ось київська *Нова Рада*, часів української державности, що так вірила в ідею „братнього співжиття народів у вільній федерації“... Що сталося з тою федерацією і що сталося з її пророком, *Новою Радою*? В Києві виходять часописи, є й „ради“, є й „федерація“ і „братня співпраця“ лише трохи инша, аніж думала *Нова Рада*.

Жорстоко заплатили вони за свою легковірність, жорстоко відпокутували вони, і нарід, що йшов за ними — своє невміння протиставити чортові рівновартну „джунглівську“ ментальність — але як можна се туподумство виставляти як тверезість осуду? Як можна сю сліпоту хвалити як „свідому, логічно ділаючу політичну волю“? — коли там нема ані свідомости, ані логіки, ані розуму, ані волі, лише безприкладний хаос, безпорадність і тупість думки?

Який хаос панує в мозках тих приклонників розуму, яка саламаха, — щоби в тім переконатися, вистане хопити перше-ліпше число їх органу. В одній статті — напади на противників розуму, на сторонників „хотіння“, „ірраціоналізму“, „інстинктів“, а тутже — лише в иншому місці того самого числа — прочитаєте напр. статтю Онкена про те саме „хотіння“, про „геніяльний інстинкт“, про „ірраціональні сили“ і про „диктатуру“, яку деінде поборюється... (*Шлях Нації* ч. VIII 1935 р.) Дійсно, треба міцно вірити в успішність оглуплюючої роботи

свого часопису, щоби давати до стравлення нещасним читачам подібні нісенітниці.

Нераз прості вислови наївних людей криють в собі глибокий соціологічний сенс. І так Винниченко, заносючи один з своїх жалів до Сталіна, просить пояснити, як можлива така суперечність між гарними „загальнолюдськими“ ідеалами й фразами большевицьких „баронів“ і — їх практикою? — Здавалося б, хто вірить в загальну справедливість, то від неї і повинен шукати рішення. Але він навпаки, просить на всі його запитання — „авторитетної відповіді від центру“, себто від тих самих большевиків, на яких скаржиться... Вовка просять пояснити, як має виглядати „загальна справедливість“ в приміненні до баранів. Так кінчать всі сторонники загальнолюдських кличів і „праведнішого ладу на світі“... Кінчать тим, що „авторитетної“ інтерпретації — в чім полягає той справедливий лад — просять саме від тих, які — тими фразами послугувалися, щоби збити їх з ніг. Змрійників про „найкращий лад на світі“ — виходять стовідсоткові сервілісти.

Кампанія, яка ведеться проти мене на сторінках неформального „теоретичного“ органу УНДА — не є перша в тім роді. Ліберальні, соціалістичні, клерикальні, большевицькі словоблуди — всі хорували на мораліну, всі обурювалися на мій „шовінізм“, всі воліли глядіти на світ крізь ніжнорожеві шкла, або встромити голову в пісок і вірити. Всі казалися на „буззівів“, що тягли їх за хвіст, що виривали їх голову з піску. І — який був кінець тих „лидарів“? Ворогували з моїм вузьким „шовінізмом“ Шаповал, соціалдемократи, радикали — щоби знайти широкі „вселюдські ідеали“ — в російських соціалістів або в II-ім інтернаціоналі, що прислухується до Сталіна, а їм диктує, як має виглядати їх ідеал... Обурювався на мій шовінізм В. Винниченко, представляючи мене ще перед війною — пів-варіятом. Чим скінчив він з своїми „загальнолюдськими“ ідеями? Обурювався на мою пропаганду недовіря в спорі з Росією Василь Панейко, довірена особа УНДО і *Діла*, на мій погляд на світ як на джунглі, теж як і Винниченко протиставляючи мені різні загальнолюдські і прочі шляхетні ідеали, щоб через ті „ідеали“ скінчити ренегатством. Тіж всесвітнянські загальнолюдські ідеали протиставляя моїм канібальським ідеям — Федь Федорців, редактор *Діла* і *Нових Шляхів* і Антін Крушельницький — і куди завела тих всіх драгоманівців — їх адорація гуманності і однакової для всіх правди? Чи Панове Макарушки, Целевичі і Пеленські заздять їм їх лаврових вінців?

Не один з них уявляв себе Валенродом — то в большевиків, то в росіян взагалі, то неперворотне „обеднання“ хотів повернути на свою ліпшу віру. Але все з того виходило, що інше. Дуже дотепно про таких „валенродів“ писала недавно „*Myśl Narodowa*“ (ч. 44 м. р.).

Був войовник, який собі сказав:

— Дам найбільший доказ відваги і замість тут в окопах надармо сидіти, скажу противникові правду ввічливо!

— Таж вони тебе спершу застрілять!

— Не застрілять, бо річ ясна, щоби виконати свій замір, вивішу білу хустку і перейду на їх бік. Там вилочу їм правду... Переконаю, що з не виконують свою ідею...

І пішов, і вибалакався, пригортати його і переконати, що добре виконують свою ідею. Тим охотніше там лишився...

Шляхівські вундеркінди особливо чуються діткнутими, що я в некориснім світлі представив тих „валенродів“, що мій останній відчит я „ілюстрував прикладами з годівлі свиней“. Передусім не я, а той англієць, якого я цитував (шляхетні „лицарі“ для вигідної „полеміки“ се промовчали). Щож? — я їх по імені не називав, а коли деякі слухачі в тім об-разі пізнали себе, тим гірше для них.

А крім тої люті, що вони можуть протиставити моїй „фі-льсофії“ — яка повторюю не є моїм винаходом? Бесервісерське критиканство, повний брак творчої і деї, безсилу злобу безплідної думки? Чи того вистане? Або може власну „те-орію“? Але яку — ту з колишнього *Укр. Голосу*, чи ту з *Пе-ремоги*, чи ту з *Шляху Нації* — між якими вони плуталися мов замотелічена вівця? Чи може ординарні доноси, спроби підсунути людини, що до тої групи не належала, писання групи („декальogi“!), до якої сам автор „Двох націоналізмів“ належав і за якої писання хоче „по лицарськи“ зіпхнути від-повідальність на кого иншого, гукаючи з браку аргументів „під ключ!“ — як се все можна читати в ч. VIII (40 і 42 стор.) їх нібито „теоретичного“ органу? Невже вони думають, що та-кими низькими засобами, які свідчать про повний занепад вся-кої етики — накинуть себе громадській думці? Невже уяв-ляють собі, що громадська думка аж так зтуманіла, що услу-хає таких сміху вартих „ідеологів“? Що хтось, хто шанує себе — ушанує їх?

Часи, в яких живемо занадто насичені тою „фільсо-фією“, яку наші фарисеї поборюють як мій винахід. Сі часи ворожать ліквідацію баранів з байки. Не допоможе їм ні їх „по-леміка“, від якої з огидою відвернеться громадянство, ні їх „теорії“ — бо теорій не творять духові імпотенти. Ні на-пади шалу.

Життя вже переходить над ними до денного порядку. До історіїж вони перейдуть як їх попередники часів Арната: як abgelegte Dummköpfe.

Немо

При дворі Негуса

Один європеець займав впродовж кількох літ видатне ста-новище в абісінській адміністрації. Завдяки сьому був в близьких відносинах з Негусом. Дещо з його спогадів — які він умістив в однім французькім тижневику — подаємо тут. — Редакція.

— Щож нового в ваших часописях? — питає мене, як звичайно Негус.

В присутности європейців Негус звичайно сідає на фо-телі. Але приймаючи мене, він сидить вигідно на подушці,

покритій червоним шовком (барва цісарської родини). Для мене — стоїть крісло.

Щирість його відношення схлибляв мені, але я чуюся трохи не свійсько, коли бачу Його Величність Раса Расів — так сказати — у моїх ніг.

Негус дивується кризі в Європі, яка така богата... Нам приносять чорну каву і... солонку. Сіллю приправляють каву в Абісінії і чужинці поволі до того при звичаються.

— Так, в Європі є володарі, гідні сеї назви — говорять Негус — наприклад король Англії. Се на правду добрий християнин. Кажуть, що в Абісінії недобре чувати. А у вас, з сею млою і нафтою!

— Коли я хотів купити перший літак, військовий міністр, „фітерарі“ Гарті Георгіс, спротивився тому: „Я не хочу згрішити — казав він — і поки живу, не буде літаків в Абісінії. Лише янголи створені, щоби літати, але не люди. Не хочу стягнути на себе гнів Всемогучого“. — Я мусів уступити сій дуже впливовій особистості і зачекати, аж Всемогучий не поклече його перед свій трон...

Перелетний блиск замахів в очах Негуса і змусив мене пригадати чутки, що товаришили наглій смерті того міністра... Згадав я і пропозицію, яку Негус, тоді ще регент Рас Тафарі, зробив свого часу одному, знаному мені, білому лікареві, скоротити своєю медициною час земного перебування мачухи регента, цісареві Заудіту.

При другій розмові, цар царів сказав мені:

— Я віддаю все життя мойому народові: нема шляхетнішого завдання, але якеж воно тяжке. Абісініці — добрий нарід, лише не люблять праці. Для них праця — се щось, що понижує. Гарні, прекрасно виплекані руки абісініців свідчать про се: наслідок вікового ледарства людей, за яких працюють невільники.

— Маємо в країні досить росіян, зрештою наших співвизнавців — продовжав Негус. Колись вони мали великого цісаря, Петра І-го, він змагався в подібних обставинах, що й я: проти старих традицій, проти священників, шляхти, проти неуттва народу... Навіть його син був проти нього... Він мусів пролляти багато крові. Я сподівався діпняти свого без стількиж жертв, хоч звичаї в Абісінії жорстокі.

Нашу розмову перервав післанець, який шепнув щось на вухо Негусові. Але я всеж схопив одно слово в амгарській мові, що вказувало на якість гостя. В перекладі воно означало щось в роді — „чарівник-провідник“. І Петро Великий Абісініський, реформатор і чемпіон новочасної цивілізації, поспішно віддаляється, щоби почути, що віщують боги.

Одного ранку, до мене прибіг хлопець з палацу з вісткою, що мене там чекають. Поспішно кінчу туалет у виходжу. На подвір'ю я здибую старого абісініця з кучерявою бородою і такимже волоссям, убраним в „шабу“, брудного, з діравим капелюхом. Здіймає його і простягає мені.

— Пане, Яссон (Ісус) віддасть тобі!

Се ритуальна формула жебраків з Аддіс-Абеби. Діставши кусник баранячого мяса, він маєстатично йде геть. При брамі чекає на нього мул, якого тримає мурын: се... невільник жебрака. Останній сідає на мула, кусник мяса зникає в мішку, що несе невільник, і ціла трійка щезає в куряві...

Ми йдемо до північної брами міста. Вже здалека чуто гамір великої юрби. Нарешті я бачу похід, що найменше 10.000 абіссінців, убраних в біле, схвилюваних і галасливих. На чолі — на білому коні — їде Негус в оточенні своєї гвардії. Він загорнутий в чорний плащ, підбитий червіню. Величезний, теж червоний парасоль, хоронить його від пекучого сонця. В правій руці він тримає невеличкий камінь. Аж тепер спостерігаю, що всі довкола теж мають каміння в руці, навіть міністри, навіть цісарева і її почесні дами.

Міністр закордонних справ, Блятігета Геруї, схиляється до мене зі свого мула і каже, з дивною усмішкою: „ми йдемо будувати шосе. З допомогою Святого Георгія, ми обійдемося без ласки чужинців. Вони задорогі. Так рішив вчора Негус“. Прибувши на призначене місце, Його Величність Гайле Селазіє перший кидає свій камінь на землю, всі роблять за ним те саме...

Ось ми на площі Сідіг-Кільо. Коли нагло чую пронизливий крик — і щось біле паде згори на юрбу: се один з цікавих, що видрапався на крижку галузку, летить в діл на публіку.

Крики, сміх, рейвах, потім коротка мовчанка: падаючи згори нещасний „обсерватор“ забив одного з робітників, що зголосилися на заклик свого володаря. Се сталося майже на очах Негуса, він має і чинити суд над убійником.

Того самого дня в палаці відбувся суд. З'явився обжалований, закутий в кайдани, в товаристві жінки і родичів, що заливаються мовчазними сльозами. Родина забитого з'явилася теж в показнім числі, щоби жадати — за краєвим звичаєм — смерті убійника. Бо закон — вимагає в тих випадках смерті. Але — забійство — се теж ясно — не було намірене. Негус застанаовляється: що він має зробити? Нарешті Рас Расів — твердим голосом — проголошує присуд: родичі жертви мають право стратити винуватця...

В салі лунають крики тріумфу і помсти. На знак Негуса запановує знову мовчанка і він додає:

— Але убійник мусить понести смерть тим самим способом: один з родичів жертви, повинен драпатися на вершок того самого дерева і забити злочинця, впавши йому на голову...

В сей день, нащадок царя Соломона видав присуд, своєю мудростю гідний його предка...

Що до шосе, то робіт в сей день не було. Негус був зайнятий важнішими справами. Продовження робіт доручено одному вірменському підприємцеві, який мусів перенести всі скинені каміння в інше місце...

Одного дня сказав мені Негус: „маю просьбу до вас.

Поїдьте до Фітче, побачити мого кривного Ліджі Ясу (законний претендент на трон Абісінії, по своїй поразці, яку зазнав від Раса Тафарі, увязнений в тій місцевості). Я хочу знати, чи його добре лікує доктор Гогін.. Ні, ні, не відмовляйтеся, я знаю, що ви добрий лікар..“

Дійсно, колоніальне життя змусило мене засвоїти деякі медичні відомості... Отже, мені дали спеціальну перепустку, шатро, складане ліжко, двох осідланих, чотирьох вючних мулів і ескорту.

Підчас великої війни Ліджі Ясу задумав розпочати святу війну проти європейців. Щоби втягнути до неї ісламські племена, він сам вдягнув мусульманське убрання. Се допомогло Рас Тафарі віднести перемогу над ним, взяти його в полон і заняти його трон.

Всупереч чуткам, я знаходжу Ліджі Ясу в добрім здоровлі. Його дім недалеко від „палацу“ Рас Каси, положений в великім саді, оточений високим муром, хороненим сторожею.

Я побачив перед обою високого абісініця, суворого войовничого вигляду, повного дикої енергії. Він має славу людини жорстокої, великого аматора напیتків, наїдків і слабого полу. Я відніс вражіння, що його тюремник задовольняв всі оті його пристрасти. В перше наше побачення, він мабуть заобогато перед тим випив, бо дуже скоро заснув. Другим разом я знайшов його схвильованим напастливим.

— Ти часто здибуєш сього розбійника Тафарі? — спитався він мене. Хай Бог його скарає і хай проказа зжере його огидну пику!... Він сміє присвоювати собі ім'я Льва Юди! Я тоді кажу, що се лев без хвоста і без пазурів... Він тремтить перед кожним расом... Наш відважний нарід не довго зносить сього ренегата і узурпатора. Він паплюжить традиції предків і спирається на чужинцях. Але вони його колись проковтнуть, як Йону кит!..

Я не дивуюся, що чую таку мову в присутности висланця Негуса. Свобода слова в Абісінії безгранична. Я чув навіть як — в присутности свідків — одного міністра лаяли катом і він тим зовсім не зворушувався.

В той самий день я попращався з Рас Касою.

— Ти бачив, сказав він мені, що вязень в добрім здоровлі. Вино і жінки займають його цілого. Сподіюся, що він чим раз більше ними займатиметься... Коли ні.. То я ту є, — і його погляд блиснув грізним вогнем.

(Недавно часописі принесли звістку, що Ліджі Ясу — небезпечний претендент на трон Негуса — нагло помер в своїй вязниці — *Редакція*.)

— Дивні ви європейці, сказав мені якось Негус. Ви закидаєте нам рабство, а самі тим часом не відмовляєтеся від нього, ні?

Я зрозумів натяк. Так, я мушу признатися, що я був тоді щасливим рабовласником. Властиво я не був власником. Їх власник, Капот Макурія, етіопський достойник, просив мене,

по приятельськи, наглядати за ними підчас його відсутности. Я згодився. Се були три муринки і четверо дітей. Моя жінка хотіла була заправити їх до домашньої роботи. Але їй не повелосся. Раз ми заскочили одну з них в кухні, як вона збиралася мити собі ноги в великім горняти, в яким ми варили зупу... Подібні несподіванки траплялися щодня. В розпачі ми перенесли їх до „тукуля“ в глибині саду. День вони проводили нічого не роблячи, але в ночі „тукуль“ сповнявся галасом і криками. Як наслідок — заповідь збільшення числа рабів, доручених моїй опіці. Пізніше я мусів, на їх жадання, купити їм корову, для годівлі нового покоління. При першій нагоді я попросив мого приятеля забрати собі своїх рабинь, їх потомство і корову, але він просив ще зачекати, бо — якраз збирався женитися і не хотів мати біля себе тих муринок, з якими — як се звичай в Абісінії — утримував інтимні відносини. Взагалі абісініці дуже прив'язані до своєї релігії, але шлюб рідко беруть в церкві. В 90% абісініські шлюби — се звичайні конкубінати, „подружжя на пробу“, бо церква — не знає розводу.

Я мав одного хлопця до послуг. Раз попросив він пусти його на церковний шлюб свого знайомого. Я був дуже занепокоєний, коли він не вернувся ані у вечері, ані на другий день. Маючи справи в місті, я йшов повз катедри Святого Георгія. Коло церкви була велика юрба, а в ній — я пізнав свого хлопця. На мої закиди — він здивувано відповів, що аж сам дозволив йому піти на шлюб.

— Алеж се було позавчора!

— Певно, пане, вони увійшли до церкви позавчора у вечері, але ось незабаром вже вийдуть, ти приходиш в сам час!

І дійсно: пара молодоженів появилася при церковнім виході, в урочистих шатах, окружена священниками і запрошеними гістьми. В молодім пізнав я свого приятеля, який так великодушно віддав мені в опіку своїх рабинь. Але в яким стані! Зрештою не ліпше виглядала і молода..

Вони виглядали зовсім без сил ледви пересували ногами і барва їх обличчя була сірозелена — абісініська блідість. Троє дітей від 4 до 8 років, кинулися проти молодої з криком — „еннат“ (мама!). Юрба була захоплена.

Абісініський закон вимагає від подружньої пари — безпереривного перебування в церкві впродовж трицяти шести годин! Той цілий час мусить бути часом абсолютного посту. Що до дітей, то молодий (йому минула вже п'ятдесятка) сам дав мені пояснення: — Се не мої діти, моя жінка має їх від одного з моїх приятелів. Я дуже гордий з них. Я мав багато ривалів, які подивляли плідність молодої, але я переміг...

Коли я пізніше відвідував мого приятеля, то застав там правдиво біблійну сцену — молоду пару і трьох муринок, що справили мені стільки клопоту, і купу дітей від всіх тих жінок...

З моїх розмов з негусом я переконався, що він знав

про неминучий наступ європейців на його країну, і про те, що вона неприготована для оборони. Рятуватися він думає хитрістю, дипломатією.

Коли його хитрість вийде на зверх, він впадає в шал. Один австрієць, його учитель і великий абісінський патріот, попереджав його, щоби не підписував договору з Італією в 1928 році. Але договір був тайно підписаний і на другий день потім, австрієць пояснює Негусові причини, чому сей договір буде шкідливий для країни.

— Я зрозумів вповні ваші аргументи, відповів Раса Тафарі — і ніколи я сього договору не підпишу.

— Алеж Ваша Величносте, виж вже його вчора підписали!

— А! Так ви се знаєте! Добре, йдіть відси геть і завтраж ще заберіться на завше з Абіссинії...

Згадуючи сей епізод, я мимоволі повторяю собі дефініцію абісінської ментальности, яку мені дав перед моїм відїздом один європейський консул:

Ви певно знаєте, що се таке селеніти? (мешканці місяця)

Отже психологія етіопів менше зрозуміла для нас, аніж психологія мешканців місяця...

М. Л.

З пресового фільму

Не може незлобне серце сентиментальної українки — з *Нової Хати* — тішитися англійськими фільмами. Пише часопис (ч. 24) про фільм „Бенгалі“: — „Англія, Англія!! — деклямує офіцер... бенгальського полку — в тюрмі в егзотичного вождя. Се й зміст, тенденція фільму!“ Правда, є з чого обурюватися. Що нашим космополіткам клич — „Англія, Англія!“ — ось якби деклямували — „Сирітка моя, сирітка!“ або про терпіння бідного Раса Расів (що — м. и. отруїв свою попередницю на троні і — свіжо — свого конкурента Ліджі Ясу), — то тоді всі серця чулих українок були б по його стороні і ніяка „тенденція“ їх не вражалаби... От фільм „Любоші“ — до смаку *Новій Хаті* — нема там суворого батька, ні цілої грізної атмосфери першого фільму — є життя австрійського офіцера, що „пиве безжурно поміж маневрами та любовними пригодами“, і зміст такий, що не дуже треба вдумуватися. Таксамо — „Княжна Чардашу“ робить на *Нову Хату* — „миле вражіння“... О, не смертельна Рутеніє!

Крокодилячі сльози проливає проф. д-р К. Студинський в XII-ій книзі варшавської *Нашої Культури* 1935 над перекопаними і занедбанними могилами наших композиторів на Байковім цвинтарі в Києві: на могилі Лисенка — невеличкий скромний хрест, могила Петра Ніщинського — забута, а К. Стеценка — розрита: — „може сі слова знайдуть зрозуміння серед наших музичних кіл і взагалі серед українського громадянства... нехай змиє з наших облич сором“... Чому то п. проф. К. Студинський в своїх поїздках до „владі імущих“ в Большевії не турбував їх тоді, щоб змили „з наших облич сором“? Чому — навпаки — в своїх вражіннях в *Ділі*, писав — в час голоду на Україні — про „обильний харч“ і інші приємні для большевиків речі? Чому тоді

не звертався до „музичних кіл“ і громадянства, коли большевики вбивали осиковий кіл в наші могили?

Появилася друком „Заява“, підписана лівими організаціями, що висловлюються за амністією. Мабуть нема такого українця, який бувби проти амністії. Але... в тій відозві (підписаній м. и. і д-ром В. Старосольським), — стоїть і про те, що „хвиля реакції заливає Європу“, що панують в ній фашизм, „що заперечує всяку можливість культурного розвитку“, і „національний шовінізм“, що чинить „насилство над сумлінням і фізичне насилство“... Припустім, але чому ж не згадати й про большевізм? Чи він може не заперечує „всяку можливість культурного розвитку“? Може не „чинить насилства над сумлінням і фізичне насилство“? І чому український соціаліст має протестувати — скажім — проти насилства фашизму — над етіопами і насилств гітлеризму над жидами, а соромливо мовчати — про большевицькі насилства над... українцями?

Нове підтвердження нашої думки: що соціалістична ментальність — засадничо-антинаціональна, засадничо кориться директивам чужої і ворожої нам організації — II-го інтернаціоналу і його потягненням, соромиться виступати навіть в обороні свого народу, коли собі того не бажають Блюми і світова масонерія.

В *Ділі* (19 XI 1935) досить добра — що правда то правда — замітка про Італію і „дуче“: що його гасло — „жити небезпечно“, що не любити він „кволої лірики“, лише „імперіалізм“, що хоче „бути сильним“ і т. п. Як ще на се не звернули увагу ані редакція, ані *Шлях Нації*? Таж такі річі — коли вони з'являлися деінде — п'ятувалися як найчистішої води анархізм і „малповання чужих взірців“, як пропаганда шкідливих ідеологій! Як можна було допустити такий недогляд?!

Колись писали так про *Наукове Товариство ім. Шевченка* і його членів: „Се здебільшого люди доброї волі, приватно симпатичні навіною вірою у величність своїх наукових функцій, зрештою відрізані від життя та Європи китайським муром... Критикувати їх зайве, бо критики вони не признають; що кождий з них напише, те йде до друку, а що видрукуване, того й так ніхто не читає... Хто знає склад деяких секцій „Н. Т. ім. Шевч.“, сей може собі уявити, які кваліфікації треба мати, щоб туди ввійти. Чи є се велика честь?“ — увійти до того „похоронного підприємства“? Ніколи не згадаєте, хто се писав! Се писав д-р Михайло Рудницький, якого вибрали тепер до сього Товариства. (*Діло*, розділ шестий з циклю статей, що зачалися друком 19 VII 1925). Повстає питання: чи п. М. Рудницький переконався, що Наукове Товариство не є „похоронним підприємством“, а його члени всеж таки не позбавлені кваліфікацій? Чи Наукове Товариство — дало себе переконати п. М. Рудницькому і вибрало його... до комплекту?

В американській *Новім Шляху* (19 XI 1935) знаходимо статтю Дж. Р. Стівенса — „Фунт проти долара“... Саме ту, яку наші читачі читали в VII-VIII книзі *Вістника*. Се — стаття з канадійського англійського журналу. Невже *Новому Шляхові* — який м. и. проти *Вістника* виступає — тяжко самому вибирати, що варта перекладати? Невже аж *Вістник* в Галичині має йому звертати увагу, що варта перекладу з англійських статей, які з'являються в нього — „під носом“?

Діло (20 XI 1935) бідкається зприводу „складности людського характеру“, що — „при нашому індивідуалізмі заслабо розвинена в нас риса характеру, що виявляється пошанівком авторитету, підпорядкуванням... своєї волі вибраному власному проводові“... „Всякі дотеперішні словні проповіді чи поуки на сю тему, якихсь видних успіхів не давали. Виходить, або ми нездатні розвинути в себе сю рису характеру, або метода невідходяща“... Є отже, провід, є маса, є метода, якою впливає перший на другого. І показується, що кепська є маса або ме-

тода. Третої можливості очевидно нема, бо провід — як світ світом — все був в Галичині непомилніший від папи в Римі або Сталіна в Москві...

В ч. 24 *Назустрічі* помертна згадка про Ю. Магалецького кінчиться так: „в той осінній холодний день не бачили ми прихильників його таланту та творів за його домовиною, не читали довгих некрологів та спогадів... За домовиною йшли ті колишні його приятелі, з якими він в останні роки майже зовсім розійшовся“... Спростовуємо, що oprіч фальшивих приятелів Покійного — за його домовиною йшли і правдиві, рівнож преса — яка не уважала за потрібне — над свіжою могилою — деградувати його як мистця (*Діло, Новий Час, Вісник*) — умістили некрологи і спомини. Стверджуємо се, „щоби баламутство не ширилося“.

Лист до Редакції

Вельмишановний Пане Редакторе!

Прошу не відмовити умістити в Вашім місячнику таке висношення:

В ч. I-м журналу „Український Ветеран“ уміщено статтю про мене. Поминаючи весь її, дуже прикрий для мене, тон, хочу тут спростувати, можливо не зі злої волі автора, повстала недокладність. А власне: мій вірш „Відповідь“, написаний і надрукований значно вчасніше, ніж не міг бути відповіддю на згадку про мене п. Л. Чикаленка в 3-м числі „Політично-інформаційного бюлетеня“. Особливо прикро для мене, що в статті присвяченій мені, поруч з гарними висловами про великі ідеали, знайшлися слова образи для іншої жінки і поетки.

З пошаною Олена Теліга

Варшава 12 XII 1935

Бібліографія

Улас Самчук — *Війна і Революція* — II ч. Волині. Б-ка „Дзвонів“ ч. 10 стор. 272 Львів 1935.

Про другу й центральну частину Самчукової трilogії треба було б повторити більшість того, що писалося про частину першу (*Вісник XII 1934*).

Як і в першій частині свого монументального твору, автор вражає читача передовсім високим майстерством опису. Тут Самчук в сучасній нашій (а, може, й не тільки нашій) прозі, справді, не має собі рівного. „Дим над будою звівся, мов верблюд, двома горбами і все вище та вище відпихав блакить“, або „земля тріпалась, мов піймана пташина, розгортала окраси, брєніла барвами“, — такі ляпідарні, живі, насичені рухом, кольором й запахом, а навіть алітеровані, згустки правдивої поезії зустрічаємо у Самчука майже на кожній сторінці книги. Щоб знайти в сім відношенні родичів Самчука в нашій літературі довелось би проминути сухаватого (але цінного іншими ціхами) Підмогильного, широкописного Антоненка, імпресіоністичного Хвильового, навіть Васильченка (з яким у Самчука, поза тим, є, всеж таки, багато спільного) і згадати аж таке прізвище, як Коцюбинський.

Майстерство опису у Самчука, розуміється, не кінчиться лише на краєвиді й людях, а обіймає також царину характерологічну й психологічну, тим більш, що й краєвид Самчука є завжди чинником психологічним, щільно пов'язаним з загальною композицією повісти. Такі частини повісти, як збудження у підлітка першого почуття до дівчини

(34, 35 і 39 стор.), що субтельністю й „акварельовістю“ нагадує відповідні місця в Гамсуна (*Вікторія*); як перша зустріч селяка з музикою (66); як „крадіж“ і палення книжок (69); як знайомство з галичанами-збігцями (76); врешті майстерні діялогії й монології з говірковим забарвленням („полтавець“ і „бесарабець“), — все те ставить книгу в один ряд з творами нашої, сказатиб, „великої“ літератури.

Суто-українські тематика й проблематика трилогії Самчука, що, на перший погляд, ніби звужують і „льокалізують“ її значіння і вагу поза межами нашої літератури, — в дійсності, завдяки великому, аж стихійному в своїй органічності талантові автора, підносяться на значну ідеологічну висоту й безперечно переступають межі нашої літератури. Бо, судячи з двох видрукованих частин, трилогія, маючи своєю темою велитенські — на останнім відтинкові історії — зусилля нашого, редукованого до „кляси“ народу рости й зростати на цією, одночасно порушує вічну тему „найкращого з царств“ — родини і „найсильнішої з матерей“ — землі.

„Землі“ не в значінню „десятинок“ і „моргів“, як се, на наше нещастя, мало так зловісну традицію в нашій рустикальній літературі, а землі — батьківщини. „Змагання тепер не за землю, ту, яку він десятину по десятині сточував та в тісний родинний вузол вязав, а за право влади над тією землею“ (стор. 160) — міркує селянин — герої трилогії і тим міркуванням, як і цілою своєю філософією („скинули царя — добре. Бо цар не був у себе паном“. — 158 стор.), рве ще раз (по Стефаникових „Синах“) прокляті есерівсько-„трудящі“ традиції. Такого роду розуміння „землі“ є в нашій літературі проблемою найбільш пекучою, але проблема ся нині є актуальною і в багатьох інших народів. І „аграризм“, і „рюралізм“, і навіть „антиурбанізм“ — се проблеми, що сьогодні хвилюють письменників і мислителів великих державних народів Заходу. „Земля“, „родина“, „селянин“ і його органічно-корінна зв'язаність з землею — то, власне, останні твердині нашої спільної цивілізації, що їх з такою запеклістю штурмує і облягає сатанська сила всяких чорних мафій нашої трагічної сучасності. В якімсь сенсі є се дійсно планетарна боротьба номада проти тубильця (хлібороба, родини, народу й його культури). Боротьба ся зі змінним успіхом триває по багатьох країнах (органічної культури), але ніде вона не має такого пекельного напруження, як на українській землі, де вона є боротьбою на життя й смерть, на так і ні, на бути чи не бути, і де сьогодні проходить перша лінія тієї планетарної війни, що від її вислідів залежатиме доля найвеличнішої з цивілізацій світу.

Булоб добре і справедливо, колиб трилогія Самчука стала доступною для народів Заходу. Але будьмо певні, що ніколи не появиться друком ся могутня мистецтвом і моральним здоров'ям книга на терені СССР.

Пишучи все се, тим більш не хочемо ухилити очей від певних браків і недовершеностей *Війни і Революції*. Впливають вони, на нашу думку, зі згаданої вже „стихійности“ таланту автора, коли не згадувати інших, більш незалежних від нього, зовнішніх, специфічно-українських причин.

Напруження тієї „стихійности“, таке яскраве в першій половині книги, — виразно слабне в її другій половині. Можливо, що й на се вплинули зовнішні обставини життя сучасного українського письменника, але ся нерівномірність напруження повісті некорисно вплинула й на її композицію, на пропорції окремих частин. В великій мірі відноситься се до подій 1913—19 рр., змальованих занадто рвучко й занадто „формально“, майже мемуаристично, через що залишилися в книзі великі шматки незаповнених або занадто сирових, непереборених автором місць. Відбилося се також і на уривках філософувань (158—159 стор.), де читач навіть з недуже загостреним „слухом“, відрізнити живе від „літератури“. Деякі мотиви, як нам здається, можна було розвинути ширше (напр. брат Василь, його військовість в зв'язку з його долею) і на сім загальна композиція книги тільки вигралаб.

Нажалі, є й прикрі огріхи лексичні („наставлення“, „герой праці“, „чарівна краса“ і ин.). Форми „жадобо“ замість „жадібно“ і „кантато“

замість „кантясто“ дезорієнтують читача (як вокативи від „жадоба“ й „кантата“).

Занадто відповідальне місце займає нині в нашій літературі Самчук, щоб сі гріхи і огріхи йому дарувати.

Евг. М.

Іван Липа: *Тринадцять притч*. „Народний Стяг“ 1935 Львів 8^о ст. 48.

Іван Липа: *Оповіді про смерть, війну й любов* Книгозбірня „Народного Стягу“ ч. 1 Львів 1935. 8^о ст. 88.

Покійний Іван Липа (1865—1923) тільки прихвощем творив для літератури. Його притчі й новелі, розкинені на протязі цілих десятків літ по періодичних виданнях — не могли авторові придбати більшого розголосу. Сю кривду старається направити видавець (безіменний!) повищих книжок, друкуючи окремо 13 притч і 13 новель. В виданнях сих видно дуже дбайливу руку видавця: портрети автора та статті видавця про притчі й новелі Івана Липи.

В „Посліві до тринадцяти притч“ видавець подає оцінку та інтерпретацію сих творів. Те саме робить і при новелях. На його думку „хоче Іван Липа своїми притчами додати сили до життя, хоче остерігти і попровадити... хоче зміцнити елементи для перемоги в життєвій боротьбі“. Та читач бачить великий евфемізм видавця, коли читає, що „в тих коротких тринадцяти притчах промовляє світогляд, що охоплює ціле людство і Україну в тім людстві“. Не у всіх притчах відчуємо, „велику сучасність“. Возьмім притчу „Колесо життя“, друковану вперше в 1909 р. в *Українській Хаті*. Невже сучасність маємо в таких сентенціях:

„Люде не братимуть до рук зброї, не будуватимуть тюрем та касарень“.

„Меч одбірає життя у ворога і друга і у того, хто його носить“.

„Люде не збиратимуть ні золота, ні срібла, ніяких скарбів, і вони стратять свою цінність“.

„Хтож багатий душею, буде слугою громаді“.

Видавець старається в інтерпретації поставити межу між повищими ідеалами і „ідеалізмом“ Толстого, та читачеві все таки важко вірити, щоб ідеї „Колеса життя“ були сьогочасними, щоб в них можна було знайти відгук нинішних змагань.

І не має тут вини Івана Липи, таж годі було відчувати пульс сьогоднішньої днини в творах, писаних ще перед світовою війною! Пророком не кожному судилося бути! Богатом сьогоднішнім ідеям приготувала шлях війна і те, що по війні діялося.

Правда, в новелях Івана Липи бачимо елемент „ясновидности“, або деколи автор зве се „інтуїцією“ („Мій медведик“, „Туман“). Автор так і пише виразно: „Колись наука визнавала тільки п'ять органів чуття, а я от назву й шостий: інтуїція“. В новельці „Незабутній вечір“ ще виразніше стоїть: „Я маю інтуїцію, що милостею Божою мені надана“. Герой сього нариса проповідує загибель дому Романових. Видавець пише, що Іван Липа висловив се передбачення ще в 1913 р., — цікаве тільки, чому ся єдина новелька без дати написання — таж дата тут булаб дуже цікава, потрібніша, як при всіх інших творах.

Видавець своєю оцінкою творів Івана Липи деколи дезорієнтує читача. Возьмім для прикладу „Кару“. Видавець пише, що автор висловив тут „гордість і віру в післанництво власного народу“. На довід цитує відповідне місце з новелі. Та зараз після цитованих оптимістичних думок, той сам герой найвиразніше заявляє:

— „Так, так... Колись се я казав... Алеж століття минають, а ті генії (українського народу — Л. Г.) все лишаться невідомі світові. У темряві родяться, в неволі помирають... Хоч яке добре зерно, а коли воно глибоко закопане в землю, то не проростає, а гине“... Чи є тут „віра в післанництво власного народу“? Для повноти треба згадати, що герой втікає на чужину з рідного краю і там гине під чужим хрестом. І жаливо песимістичного тону цієї новелі не врятують слова автора про те, що „на сході... викотилося велике, веселе сонце“. Та ми свято

віримо, що сам автор не бажав представити в „Карі“ віру в післанництво українського народу, малюючи жахливі страхиття недавнього минулого. Се довільна інтерпретація.

На що се?

Таж твори Івана Липи мають свою вартість і без таких інтерпретацій. Їхня вартість таки в них самих.

Л. Граничка

Катря Гриневичева: *Шестикрилець* Історична повість. Видавець Іван Тиктор. „Українська Бібліотека“ ч. 35 (листопад) Львів 1935 160 стор. 132.

Авторка прекрасних новел *Непоборні* дає нам вже другу історичну повість — *Шестикрилець*. Бачимо в ній величезну підготовку працю авторки в мовній та історично-культурній ділянці. Можна б навіть жалувати, що ця велика праця зродила розмірно невеличку, 125 ст. повість. Не можна міряти твору в літературній оцінці — числом сторінок. Та в нашому випадку справа в тому, що авторка бажала, великий мовний та культурно-історичний матеріал вбрати в маленькі рами повісти: твір як цілість стратив свою пластичність. *Шестикрилець* переважаний малопотрібними описами, сценками та епізодичними особами. Особи сі годі пам'ятати в кінці твору, не мають вони часто зв'язку з акцією. Сі багаті мовні осяги авторки утруднюють сприймати твір з мистецькою насолодою, бо читач мусить витрачувати чимало зусиль на те, щоб зрозуміти повість. Те, що найважливіше, загубилося серед безлічі прикрас та оздоб.

Те саме й з будовою. Повість складається з 11 розділів. Кожний розділ — се майстерштік для себе — та чи він потрібний для цілості твору — чи не можна б викинути розділу 3, 4, 5 — без шкоди для сюжету? Розділ „Велика Глуша“ зв'язаний з князем тільки в незначній частині. В повісті починається акція десь аж коло 90 сторінок, на початку твору і в середині маємо розділи, злучені зі собою тільки механічно, особою князя. В розділах тих вміє авторка одним сміливим штрихом малювати важливі риси свого героя. Се незрівняні зори посередньої характеристики, шкода тільки, що розділи сі непов'язані фабульно ніткою з собою в одну нерозривну цілість. Ефектовна сцена з Буди зв'язана з цілістю тільки дискретною згадкою про Сарольту — перед самою смертю Романа.

Шестикрилець — се немов підрівникова пушта. Богатство рістні, кошачні, пташок та звірини; мандрівник силою мусить продиратися крізь всю гущу — чи в силі він обсервувати тоді цілу пушту, коли мусить шукати місця для кожного свого кроку?

Твір Гриневичевої — се не матеріал для „Української Бібліотеки“; його місце в бібліофільському видавництві.

Л. Граничка

Тадей Скотинський: *Український герб та прапор* 3 26 образками й колірною таблицею. Накладом Т-ва „Просвіта“ Львів 1935 ст. 40.

Названа публікація вийшла як місячна книжечка львівської Просвіти. Її автор довгий час займається питанням укр. нац.-державного гербу та барв. Його статті на ці теми знані ще з 1922 р. (в календарі львівської Просвіти на 1923 р.) і з 1923 р. (в львівському „Історичному Вістнику“ ч. 2-3). Се збільшує увагу до його нової праці, а до того ж і сама справа є дуже важна й мало спопуляризована.

Т. Скотинський в сій брошурі розглядає справу нашого гербу, національних барв і відзнак. Його завдання було „раз-на-все“ усунути всякі хибні й плутанини, які все панують в нас щодо вживання національних барв і різних національних відзнак, починаючи від гербу йкінчаючи т. зв. кокардками. Таке завдання для популярної брошури може здатися трохи заперечесієм. Львівська Просвіта ще й перед світовою війною публікувала статті на ці теми (гл. „Просвітні Листки“ ч. 36, 1813 р.), але „хиби й плутанина“ перейшли й роки власної державності й лишилися аж по сей день. Та їх не треба перебільшувати. Щодо державного гербу, то справа цілком ясна й узаконнена (Закон УЦРади з 22 III 1918 р.), а щодо державного прапору й порядку націо-

нальних барв, то справа тимчасом не цілком унормована й потребує деяких вияснень. До трактування таких справ, як наші державні емблеми, треба ставитися суґубо уважно й вистерігатися різних помилок і промахів, що можуть вести не до вияснення, а лише до ускладнення справи.

Т. Скотинський в своїй брошурі подає загато інформацій з геральдики й непомірно мало узглядає українську дійсність. На основі геральдичної теорії він уважає, що в українському прапорі верхня частина мусить бути жовта. Автор знає, що геральдичні приписи не всіх однаково обов'язують, що нпр. Папська держава й Французька республіка від сих приписів відступають. Але при тому автор ні словом не згадує, що національно-визвольна боротьба на Україні освятила вже синьо-жовтий прапор (з жовтою частиною внизу). Під таким прапором відбувалася революція на Вел. Україні, під таким прапором формувалися й воювали українські військові частини, під таким прапором провадили свої операції українські повстанці, під таким прапором українське військо ходило в Зимовий Похід (рештки прапору окремого кінно-гарматного дивізіону, що брав участь в тому Поході, зберіглися й переходяться в Музеї ВБУ) і т. д. Пояснення порядку національних барв (синє небо й золоте збіжжя) також не доводиться легковажити — воно дуже природне й уживається не тільки на Вел. Україні а зрозуміле й для населення Закарпаття. Тут синьо-жовтий прапор є признаний краєвим прапором. Здається, що все разом може в достаточній мірі оправдати відступлення від приписів геральдичної теорії, як що вона справді приписує в українському прапорі жовту частину на горі (се треба перевірити!).

В розділі про прапор автор не вияснює понять — не говорить про різницю між прапором і хоругвою, а плутає терміни. Нпр.: „є різні роди хоругв: прапори, фляги, бандери й т. д.“ (стор. 30). В дійсності — фляга термін англійський (flag, по німецькому Flagge), бандера — італійський (bandiera), а значіння вони мають не те саме, що прапор. В українській мові термінологія в сій справі не є установлена й було б бажано, щоб автор те все вияснив, або хоч редакція пояснила ту справу в примітках.

Автор ні слова не каже про прапори морські — комерційні й військові — й про прапори державні, хоч для з'ясування самої сути справи се дуже важна річ. Не згадує він також і того, що в деяких державах прапори військові й комерційні неоднакові, а різняться й то досить значно. Дуже важливим для справи є й той факт, що українська влада свого часу видала закон про український прапор. Автор про се чомусь зовсім не згадує, хоч на сю тему опубліковано вже саме в львівських виданнях кілька статей (гл. Літопис Червоної Калини). Щодо бібліографії, яка подана при кінці книжки, то вона не повна і за мало українська. В ній не зазначена ніодна праця про українські козацькі знамена (нпр. в Київ. Стар. за 1890 р., або в Юбіл. Збірнику на пошану акад. Д. Багалія — для питання про український прапор се представляє інтерес!), а також пропущені деякі статті (як В. Верниволя в календарі „Розвага“ 1917 р., також самого Т. Скотинського і деякі інші).

Книжечка Т. Скотинського богато ілюстрована — є навіть кольорова таблиця. Се добре; але прикро, що й на таблиці не все гарзд. Нпр., фляги й хоругви представлені на таблиці з розщепленням й гостримі кінцями, а до того ще й з китицями. Для державних хоругв се річ незнана. Щось подібне можуть вживати різні товариства й корпорації, та й то лише щодо своїх спількових прапорів. Форма державного (національного) прапору звичайно визначається докладно законом і ніяких відступлень від того (ні хвостиків, ні китичок і ніяких інших прикраш там) бути не може. Призначення державної хоругви є точно окреслене і її, як декоративної річі, вживати не вільно. Інша річ, різні опаски, розетки й т. п. в національних барвах; але для них порядку барв закон звичайно не приписує — їх можна робити в любій комбінації. Невідповідним є й уміщення бльового колісцятка на фіг. ч. 2 (фляга) — поверх стативу того колісцятка не містять, лише при кінці його, з боку. Вражає й назва хоругвового держака дрючком

(стор. 30, 31). Навіть коли се держально справді деревляне й подібне до дрючка, то й тоді його не годиться називати дрючком; тим паче вззгалі, бо держальною прапору може бути й металевий статив вмурований в стіну й навіть мистецько-декоративна кольона, метрів з 20 заввишки (таких два „дрючки“ стоять в Празі на Вацлавській Площі перед Національним Музеем).

Цікавішою частиною праці Т. Скотинського є розділ про український герб (стор. 12—21) і ілюстрації до нього. Тризуб автор вважає за родовий знак Володимира Вел., Святополка і Ярослава Мудрого та державним знаком того часу. Щодо пояснення сього знаку, то автор схиляється до думки, що такого пояснення треба шукати у Візантії. Вважаючи, що тризуб треба розглядати як монограму, автор повторює тих, які розшифровують тризуб за допомогою літер (грецьких або кирилиці). Очевидно, що такі розшифровки тризубу є цілком довільними — таким способом в тризубі можна відчитати всяку видумку.

Багато в книжці противенств і непогоджень, за які треба картати не лише автора, а взяти під сумнів і уважність редакції. Нпр. на стор. 3 читаємо, що справа україн. національно-державного гербу та національних барв уже вирішені, а на стор. 6 стоїть, що в нас і досі тут панує велика плутанина. На стор. 5 автор твердить, що перед війною було тут багато неясностей, які були усунені з створенням самостійної України; а вслід за тим — що неясности такі є. Автор постійно плутає терміни — народний і національний, плутає назви хоругов, так само назви національних барв — в нього то синьо-жовта то жовто-блакитна, то блакитно-жовта (якаж має бути — синя чи блакитна?). Є в сій книжці й незрозумілі вирази, як нпр. на стор. 12: „з того... виходить велика плутанина, яка нам, як свідомому народові, тільки шкодить“. Що тут має означати ся свідомість, не знати. Так само надто по-зазбручанському звучить і титулування голови УЦРади, М. Грушевського, як „самого президента української держави“ (стор. 17). На стор. 12 читаємо, що чеський нарід „закинув чорного орла Вячеслава“. В дійсности орла не „закинули“, а він входить як частина в чсл. державний герб.

Автор твердить, що сполука барв блакитної й жовтої, як назверхня ознака української національності, дісталася до свідомості наддніпрянських українців з Галичини (стор. 4), але сього твердження нічим не підкріплює. У нього проступає якесь загальне твердження, що на Наддніпрянщині навіть серед свідомих українців панувала в тих справах плутанина, коли в Галичині ще перед війною навіть для малих дітей було все ясно (стор. 4).

Про всякі середники милозвучности, яких ужито в сій книжці, як і в инш. виданнях Львівської Просвіти, ліпше не говорити, бо наряд чи можна переконати редакцію, що чергування орла — вірла або вживання у в і т. д. зовсім не підсилює милозвучности української мови, а навпаки.

С. Наріжний,

Від Адміністрації

Вже вийшла 4 (8) книжка Книгозбірні Вістника В. Темляк: **ВОГНИСТИЙ ХРЕСТ**, полковник Ля Рок. Хто хоче взяти в кольпортаж, просимо повідомити. Ціна книжки в краю зл. 1.50, для заграниці зл. 1.70. Опуст комісовий 20%. Хто припше за 7 книжок готівкою згори — вишлемо 10 прим. Річна передплата Книгозбірні Вістника на 1936 р. виносить зл. 5 платних згори (для передплатників Вістника половину), передплата кожної зокрема книжки винесе дорожче.

На просьбу наших передплатників продовжуємо речинець платности знижкової річної передплати Вістника до кінця січня 1936 р.

Хто знаєби найновіші адреси просимо подати: М. Ткаченко-Крушинський (передтим в Плоцку); Михайло Голинський студ. (Львів); о. Петро Романишин (Озірна); Лука Пашичкін (Равич); Омелян Бачинський студ. (Рогатин); Микола Шафранський (Вронки); Арсень Шпур студ. (Познань); проф. Лев Шанковський (Чортків); Казимир Врублевський (Краків).

Вже по видрукуванню їх імен дістали належитість від слідуючих осіб: Василь Сидор Спасів; М. Онисько Ратно, Др. Д. Мудрецький Чесанів; Др. В. Пежанський Львів; р. Вол. Русин Львів; пор. А. Барабанів Лешно, Читальня Просвіти (студ. секція) Печеніжин; Г. Здрізь Липиця Мурована; В. Раєвський Сарни; Е. Менцінський Катовиці; С. Галан Глиняни; Др. Р. Стефанович Заліщики. За кольпортаж: Володимир Боровик Львів.

П. Т.: «Насук» Бельгія; І. Семенюк Канада; А. Семенів Німеччина; І. Дітковський, В. Недайкаша Франція; Союз Укр. Студентів Братислава; Укр. Студ. Союз Брюно; Инж. Арт. Зубенко, Др. Б. Заржицький, Дир. Ю. Горзо, М. Ігнатко, Инж. А. Остахів, П. Міговк, Др. Ф. Слодецький, Др. М. Равич, Др. В. Бірчак Чехія; — гроші отримали, книжки вислали.

М. Сурмач Нью Йорк — 20 дол. через Зем. Банк одержали. Привіт!

Наш заступник на Канаду **о. Т. Волохатюк** розчислився з нами за заінкасовані у Вп. П. В. Сироїда зл. 2.50; Ю. Бачинської 7.50; Др. Верхоміна 5.—; Др. І. Оробка 24.25; Україн. Нар. Домі Смоки Лейк 3.50; І. Кінасевица 4.40; В. Гавінчука 8.20; Українського Нац. Об'єднання Монреаль 2.70 всі в Канаді.

До відома передплатників в Румунії: Пристосовуючися до існуючого курсу леї, повідомляємо тих наших передплатників, що до цього часу не внесли передплати нашому представникові п. Дмитрові Геродотові, що тепер вони мають платити 900 леї, які зараз відповідають вартості передплати, що існувала на початку 1935-го року.

Вислані чеки і запрошення до передплати просимо передати всім тим, хто хотівби стати передплатником Вістника, або Книгозбірні на 1936 р.

Пригадуємо, нашим заступникам, кольпортерам і прихильникам, що січень — місяць видавництва Вістника і Книгозбірні Вістника, а тому пропонуємо:

- 1) повести широку пропаганду на місцях за поширенням видавництва
- 2) налагодити справу систематичної кольпортажі Книгозбірні Вістника
- 3) припинувати, щоб довжинки, заплатили належитість за минулий рік і стали передплатниками на 1936 р.

Мимо кількратного упіпнення не вирівняли належитості: Федір Пастушенко Павелче 4.10; Кружок Рідної Школи Модрич 2.30; Кружок Рідної Школи Солець 2.20; Дир. Микола Блатків Підволочиська 8.10; Надія Спінек 2.20; Микола Романів 2.20; Михайло Білоскурський 2.20; Инж. Анатоль Ільницький 2.20; — всі у Варшаві; Др. І. Турянський Коломия 2.20; Кружок Рідної Школи Лежайів 1; Петро Галамай Керниці 1.50; Читальня Просвіти Комарівка 1.50; Василь Бродавич Беднарів 1.50; Михайло Бутитер Пакиєт 1.50; Іван Смольський Вістова 1; Омелян Матла Львів 5; М. Сливка Синевідсько-вижне 5; Богдан Кальба Мозолівка 19.50. (Далі буде).

Просимо вирівняти залежності!

Деякі статистичні дані видавництва «Вістник» і «Книгозбірні Вістника» на 1935 р.

На 15 грудня 1935 р. слідуючий статистичний стан передплатників Вістника: 24.2% учительство, середніх, вищих і високих шкіл, урядників приватних і державних установ; 23.9% студентів високих і середніх шкіл; 15.2% колективних передплатників; 7.2% промисловців і купців; 6.6% селян і робітників; 6.5% інженерів; 5.4% лікарів; 4.3% адвокатів; 2.6% священників і 4.1% інших професій.

Зі всіх передплатників на заграницію припадає 18.5%; Волинь 9.2%; Сх. Галичину 50.2%; на інших в границях польської держави 22.1%.

По кількості передплатників чергуються Львівське, Станиславівське, Тернопільське, Волинське воєводства а слідуючі повіти: Львівський, Стрийський, Перемиский, Сокальський, Кременецький, Дрогобицький, Тернопільський, Ярославський, Рівенський, Станиславівський, Жовківський, Золочівський, Луцький, Рава-Руський, Бережанський, Острозький, Яворівський, Бучацький, Збаржський, Коломийський, Ковельський, Самбірський, Радеківський, Сяноцький, Жидачівський, Здолбунівський, Зборівський, Городок Ягайлонський, Ду-

бенський, Любачівський, Городенський, Скалатський, Калущський, Надвірнянський, Чортківський, Копичинецький, Старо-Самбірський, Володимир-Волинський, Косівський, Добромилський, Богородчанський, Бібрецький, Долинський, Заліщицький, Снятинський, Мостиський, Горохівський, Ліський, Костопільський, Брідський, Перемишлянський і т. д.

І слідуючі міста й містечка: Львів, Варшава, Познань, Краків, Перемишль, Стрий, Вільно, Крем'янець, Станіславів, Тернопіль, Дрогобич, Рівне, Каліш, Луцьк, Борислав, Збараж, Золочів, Самбір, Сколе, Острог, Люблин, Городок, Ягайлонський, Сокаль, Катовиці, Яворів, Радимно, Жовква, Ковель, Ченстохова, Володимир Волинський, Калущ, Сосновець, Журавно, Сянік, Коломия, Бірча, Бережани, Рава-Руська, Дермань, Радивилів, Бучач, Городенка, Калущ, Гвоздець, Надвірна, Старий-Самбір, Поток-Золотий, Ярослав і др.

За кордоном: Чехія, Румунія, Канада, Франція, Америка, Аргентина, Німеччина, Австрія, Югославія, Бельгія, Данція, Італія, Англія, Бразилія, Китай і т. д.

Кольпортаж Вістника найбільше поширений: Львів, Нью-Йорк, Перемишль, Луцьк, Варшава, Крем'янець, Вінніпег, Коломия, Золочів.

(Далі буде).

Errata:

В XII кн. 1935 р. на стор. 917, 12 ряд з гори зам.: М. Горського, має бути М. Горького.

Нові книжки

Катря Гриневичева Шестикрилець, історична повість, Львів 1935, видавець Іван Тиктор, ст 132.

Ірина Вільде Химерне Серце, новелі, Львів 1936 накл. Вид. Спідки "Діло", ст. 205.

Ірина Вільде Метелики на шпильках, в-во "Ізмараїд" повість 1936, ст. 152.

Др. Василь Лев Український

переклад Хроніки Мартина Бельско-го, Праці Укр. Наукового Інституту, Варшава 1935 т. XXIX, ст. 70.

П. Скалецький Організація і виховання молоді, в-во "Молоді" Львів 1935, ст. 64.

Тарас Шевченко твори видан. Українського Наукового Інституту, Варшава 1935 т. III, ст. 336, т. VI, 304 т. VII, ст. 338 т. XI, ст. 400.

Надіслані журнали

Нова Хата Львів, ч. 23—24.
Нива Львів ч. 12.
Літопис Червоної Калини Львів ч. 12.

Рідна Мова Варшава ч. 12.
Місіонар Пр. Серця Ісусового Жовква ч. 12.

Тризуб Париж, ч. 47, 48.
Дзвіночок Львів ч. 250.
За Незалежність Львів, ч. 13.
Кооперативна Республіка Львів XII 1935.

Вогні Львів ч. 4.
Світ Дитини Львів ч. 16.
Український Ветеран ч. 1.

Наша Культура Варшава ч. 8.
Українське Юнацтво Львів ч. 12.
Молода Україна Париж ч. 7—8.
Жіноча Доля Коломия ч. 24.

Дзвони Львів ч. 11.
Nowe Czasy Lwów, nr. 32.
Biuletyn Polsko-Ukraiński Warszawa nr. 48, 49, 50.

Bunt Młodych Warszawa, nr. 23—24.

Zet Warszawa, nr. 13.
Simali Kafkasya Варшава nr. 17.
Вольне Козачество — Вільне Козацтво Париж ч. 188.

В січні 1936 р.

вийде нова книжка:

Дм. Донцов

Наша доба і література

(до 10 аркушів друку).

Львівська державна
наукова бібліотека

№ П 4278

**Щоденно тільки паста до зубів
і пудер.**

АЛЬОЕ

Український Тиждень інформує про всі новини з життя української еміграції в ЧСР та головні події українського життя взагалі

ІV. РІК ВИДАННЯ

Річна передплата в ЧСР кч. 48 — закордоном 76 кч.

Адреса Редакції й Адміністрації: Praha, XII, Šumarská 16

НОВА ХАТА

Одинокий журнал для плекання домашньої культури заповідає на 1936 р.: Огляд укр. кераміки і порцеляни — Вол. СІЧИНСЬКИЙ; 3 днівника визвольних змагань — спомини з чотирокутника смерті; Новини в косметичі — Ст. ГАВРИСЕВИЧ; Господарський порадник — Ольга ЛІЩИНСЬКА; Із проблем доброго т. ну — УНА; Багатий відділ мод — ОРИСА; Ручні роботи — українські народні мотиви; Шість колірових таблиць узорів.

Річна передплата 16'00 зл. Піврічна 8'50 зл.
Чвертьрічна 4'50 „ Поодинокі число 0'80 „

Адреса Адміністрації: Львів, Ринок 39 і п.

ЖАДАЙТЕ ОКАЗОВИХ ЧИСЕЛ!

Нові святочні листівки

Прикраси на ялинку

скляні баньки, лямета (золоті нитки) ангельське волосся, станіоля жолі-роза, целефон, свічки, ліхтарники, колірові папери, бібули і инше —

дістанете найдешевше в

СОЮЗНІМ БАЗАРІ

Львів, вул. Руська 20.

Вашу будучність найкраще і найпевніше забезпечить

„КАРПАТІЯ“

Тов. вз. обезп. на життя у Львові, Ринок ч. 38.

ДБАЮЧИ ПРО ЗДОРОВЛЯ

споживайте тільки гарантованої, першорядної якості вироби

„Маслосоюзу“

„НОВИЙ ЧАС“

ілюстрований, найбільш поширений і найдешевший щоденник — кожне число на 8 сторінок коштує 15 сот.

Місячна передплата — всього 3 золоті.

ПЕРЕДПЛАТА ЗАКОРДОНОМ ЧВЕРТЬРІЧНО: Австрія — 9 шіл.

Ч.С.Р. — 45 кч., Франція — 50 фр. — в усіх прочих краях 18 — зол.

Адреса: **„НОВИЙ ЧАС“** ЛЬВІВ, вул. КОСЦЮШКА 1 А.

Телефони: 230-13 і 106-13 Контото ПКО 501.505, контото П. Щ. Прага 78.726

Книгозбірня

III
П 12531

1936 Р. 4 КН. 1

ч. 1 1934 р.

М. ОСТРОВЕРХА

Мусоліні

Ц. зп. 1

ч. 2

МИКОЛА МАКІЯВЕЛЬ

Володар

Ц. зп. 2

ч. 3

М. АНТОНОВИЧ

Геррес

Ц. зп. 1

ч. 4

Р. ЄНДИК

А. Гітлер

Ц. зп. 1

ч. 1 (5) 1935 р.

Д. ВАРНАК

Кардинал Мерсіє

Ц. зп. 1

ч. 2 (6)

Л. МОСЕНДЗ

Штайн

Ц. зп. 1'50

ч. 3 (7)

Д. ВАРНАК

Даніель О' Коннель,

Ц. зп. 1

ч. 4 (8)

В. ТЕМЛЯК

Вогнистий Хрест

полковник Ля Рок

Ц. зп. 1'50

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Av. А. Нью-Йорк.

ЦІНА КН. 2'20 зп.

Видав: Ольга Бачинська. **За редакцію** відповідав Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.

Друк. З. Медичкий — Тиктор, Львів, Бляхарська 9.